

RWANDA 1994 - VOORWOORD

Over de genocide in Rwanda spreken impliceert woede, onmacht en onbegrip tegenover dit 'absolute kwaad' maar ook tegenover het cynisme van regeringen en de VN. Rwanda is het nulpunt van de mensheid. Enige nuancering aanbrengen zou obsceen zijn.

De volkerenmoord in Rwanda in 1994 is, na de holocaust, de gruwelijkste genocide van de 20ste eeuw. Tijdens een periode van 100 dagen werden ongeveer één miljoen mensen vermoord. Dit betekent 10.000 mensen per dag. In de concentratiekampen van Hitler werd dat cijfer nooit gehaald. In die honderd dagen was de wereld een passieve toeschouwer van de gruweldaden. beschouwden regeringen de slachting van de Tutsi's als een interpolitiek conflict en weigerde de VN halsstarrig het woord 'genocid' in de mond te nemen. Wat heeft de wereld toen bezielde? Ondanks alarmerende berichten van de Blauwhelmen ter plekke over een nakende volkerenmoord, weigerden de regeringen en de VN blijkbaar de ernst van de situatie onder ogen te zien. De moord op de tien Belgische para's zou de hele situatie in ee

FAX NO: MOST IMMEDIATE-CODE CABLE-212-xxx-xxxx INMARSAT: FAX NO: 011-xxx-xxxxx SUBJECT

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

'ALS IK DIT OVERLEEF, BESTEED IK DE REST VAN MIJN LEVEN AAN HET GETUIGEN.'

Na vijf jaar voorbereiding bracht het Luikse Groupov een theatervoorstelling over de genocide in Rwanda. Een symbolisch eerherstel voor een miljoen doden, in een vorm die

documentaire en fictie mengt. PETER ANTHONISSEN en MARIANNE VAN KERKHOVEN spraken met drie van de vijf auteurs van *Rwanda 1994*. >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

DEMONSTRATIONS WHICH AIMS WERE TO TARGET DEPUTIES OF OPPOSITION PARTIES COMING T

1994

mpzalige stroomversnelling brengen. De Belgische regering, een toonbeeld van moed en politieke durf, oefende druk uit op andere regeringen om de Blauwhelmen uit Rwanda terug te halen. De VS vroeg niet liever: zij wilden geen tweede Somalië-fiasco. België haalde zijn slag thuis, de Blauwhelmen verlieten Rwanda. Voor de soldaten was het een nachtmerrie. Zij moesten duizenden Tutsi's die onder hun bescherming stonden, verlaten, goed wetende dat ze enkele uren later met de machete zouden worden afgemaakt. Na het vertrek van de Blauwhelmen, kon de genocide zich pas echt voltrekken.

Na de holocaust werd een plechtige verklaring ondertekend door de VN-leden. 'Nooit meer' zouden regeringen passief toekijken en ergens in de wereld een genocide zou plaatsgrijpen. Maar om te grijpen moet het woord 'genocide' nu eenmaal vallen. Omdat de VN in haar vergaderingen het woord nooit wou gebruiken, werd ook niet tussengekomen in Rwanda. Er rustte een soort boe op het woord. Later, wanneer de televisie beelden over de wereld uitstortte van wegen bezaaid met verminkte lijken, dreef de VN het cynisme zo ver om enkel de term 'acts of genocide' te gebruiken, wat blijkbaar niet hetzelfde is als 'genocide'. 'Acts of

genocide' vereisen geen ingreep.

Toen de lijken zich begonnen op te stapelen en via de rivieren lijken in naburige landen terecht kwamen, werd de term 'genocide' uiteindelijk toch gebruikt en beslisten de VN-leden om in te grijpen, maar geen enkele lidstaat was bereid om deze beslissing uit te voeren, zeker niet België. Iedereen probeerde tijd te winnen om maar geen troepen te moeten sturen.

De term 'genocide' zou later, veel later, te laat, dan toch luid uit de mond van regeringsleiders klinken toen ze zich naar Rwanda begaven om zich te verontschuldigen. Deze mea culpa's hebben echter nooit gesprekken op gang gebracht om maatregelen te treffen opdat in de toekomst een tweede Rwanda onmogelijk zou worden. Na Rwanda klinkt het 'nooit meer'-principe erg hol.

De Franse filosoof Paul Ricoeur stelt dat er zoiets bestaat als geheugenplicht maar dat het geheugen ook de mogelijkheid creëert tot misbruik. 'De geschiedenis is rechtvaardiger dan het geheugen,' stelt hij, 'omdat geschiedenis een distantiëring inhoudt, geijkt is, terwijl het geheugen niet geverifieerd kan worden.'

REQUEST FOR PROTECTION OF INFORMANT ATTN: MGEN BARIL ROOM NO: 2052 TOTAL NUMBER OF
RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

Begin april 1994 werd de Frans-Belgische theaterregisseur Jacques Delcuvellerie, zoals vele anderen, geconfronteerd met televisiebeelden van geweld in Rwanda, volgend op de moord op president Juvénal Habyarimana. Spoedig bleek er veel meer aan de hand. De trekken van een genocide tekenden zich af.

Delcuvellerie, sinds 1980 de drijvende kracht achter het Luikse gezelschap Groupov, werd opstandig. Niet alleen de genocide maakte hem boos, ook de manier waarop de westerse politici en media ermee omsprongen. Door over etnische twisten of over een stammen-

oorlog te spreken, werd het feit zelf van de genocide ontkend. De Belgische media besteedden meer aandacht aan de dood van tien blauwhelmen dan aan het miljoen Rwandezes dat om het leven kwam: vooral Tutsi's, maar ook gematigde Hutu's en tegenstanders van het regime van Habyarimana.

De genocide liet Delcuvellerie niet los. Na het voltooien van zijn *Waarheidstriptiek*, drie stukken van auteurs (Paul Claudel, de Waalse schrijfster en cineaste Marie-France Collard en Bertolt Brecht) die een waarheid veronderstellen, zette hij een Rwanda-project op. In

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994
CELEBRATIONS AND BELGIAN SOLDIERS. THEY HOPED TO PROVOKE THE RPF BN TO ENGAGE (BEING FIRED UPON)

GELEGENHEID IS DE BEPALENDE FACTOR

PIETRIK TUYPENS over de neoliberale moord op de leiders achter de Rwanda-biecht van de paus Johannes Paulus II, Kofi Annan, Bill Clinton en Guy Verhofstadt.

Onmiddellijk na de Rwandese volkerenmoord in 1994 barst op het internationale toneel een heftig debat los over de vraag wie in deze tragedie wel of niet verantwoordelijkheid draagt. Alle instanties die mogelijk betrokken op het hoofd hebben, wagen zich als vissen in een wijvat om zichzelf en de wereld te overtuigen van hun onschuld. De Kerk, de internationale christen-democratie, de Belgische en Franse regering, VN en VS, nemen ze hun toevlucht tot het reddende water van Pilatus.

In 1996 is het paus Johannes-Paulus II die

als eerste schoorvoetend toegeeft dat er zich binnen zijn instituut mogelijk individuen bevinden die niet helemaal zuiver op de graat zijn. Tot een echte schuldbekentenis komt het niet en in de praktijk stelt de Kerk alles in het werk om haar van medeplichtigheid betichte priesters en zusters uit handen van het gerecht te houden. De politieke wereld gaat ondertussen veel verder. Kofi Annan, secretaris-generaal van de VN, spreekt een officieel mea culpa uit en belooft een grondig onderzoek naar de verantwoordelijkheid van zijn instelling. Vervolgens maakt VS-president Bill Clinton op zijn Afrika-tour een korte tussenstop op de luchthaven van Kigali om er zijn excuses aan te bieden voor het falen van zijn supermacht tegenover de Afrikaanse holocaust. En ten slotte haast ook Guy Verhofstadt zich als kersverse premier naar

de Rwandese hoofdstad om, in naam van de Belgische regering, de hand op het hart te leggen en deemoedig schuld te bekennen. Vanwaar deze opmerkelijke behoefte tot publieke schuldbelijdenis? Is hier sprake van oprechte gewetenswroeging, of schuilt achter deze mediagenieke tekens van inkeer een heel wat minder fraaie politieke agenda?

SARTRE EN DE POLITIEKE MORAAAL

Schuld bekennen is een nobel en moreel sterk gebaar. Het veronderstelt dat men inziet iets te hebben gedaan wat onaanvaardbaar is, dat men daar spijt van heeft en dat men wil proberen zijn fouten goed te maken. Niet zo direct iets wat we zouden verwachten van westerse politici. De publieke biechtessies van Annan, Clinton en Verhofstadt zijn dan ook uitermate opmerkelijk. Wat te denken

De genocide in Rwanda behoort nu tot de geschiedenis en hierdoor komt deze ook terecht in het ambivalente gebruik van het geheugen: het geheugen dat het geweten voedt en het geheugen dat wraak legitimeert; het geheugen dat geheugenverlies aanvaardt en het geheugen dat 'geheugenvervalsing' toelaat. Auschwitz is een voorbeeld van dit ambivalent gebruik van het geheugen. Auschwitz wordt hardnekkig in stand gehouden en geldt als waarschuwing voor de mensheid. Maar met Rwanda is dit Auschwitz definitief in zijn opzet gefaald. Misschien omdat Auschwitz meer 'collectief geheugen' is geworden dan geschiedenis, misschien omdat Auschwitz aan de geschiedenis werd onttrokken en de status kreeg van mythe - en daardoor werd de betekenis ervan uitgehold.

De jaren negentig werden geteisterd door nationalisme, met de daarbijhorende gevaren. Beelden van massagraven, verminkte lichamen, volkeren op de dool, vluchtelingenkampen, zijn waarschijnlijk het gezicht geworden van de jaren negentig. Dit gegeven bleef opvallend afwezig (op enkele uitzonderingen na) in het Vlaamse theaterlandschap.

Nationalisme wordt gevoed door (o.a.) de verheerlijking van de verleden en de romantiek van de kleine man. Vreemd genoeg waren deze aspecten ook aanwezig in verscheidene toneelproducties in Vlaanderen.

Een deel van het theatermilieu werd blijkbaar (zij het onbewust) meegeslept in deze stroom en sommige voorstellingen waren dan ook ronduit 'systeembestendigend' - de afwezigheid van een kritische houding viel op bij een deel van de Vlaamse theatermakers.

Anderzijds kan men met enige verwondering vaststellen dat sommige Vlaamse theatermakers en dansers de titel 'Culturele ambassadeur' solliciteerden en zich zodoende voor de kar lieten spannen van een Vlaams-nationalistische en/of -expansionistische ideologie. Het is overdreven te stellen dat deze theatermakers en dansers Vlaams-nationalisten zijn, hooguit heeft het hen een concurrentievoordeel bij de afzet van voorstellingen in het buitenland opgeleverd.

De theatervoorstelling *Rwanda 1994* van Jacques Delcuvellerie en Groupov is de aanzet geweest om dit dossier samen te stellen. Deze zes uur durende productie, geschreven door vijf auteurs over

TRANSMITTED PAGES INCLUDING THIS ONE: 2 1. FORCE COMMANDER PUT IN CONTACT WITH INFORMANT

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

totaal namen de voorbereidingen vijf jaar in beslag. Vier co-auteurs, de componisten Garrett List en Jean-Marie Muyango en een twintigtal acteurs, musici en zangers werden erbij betrokken. Tot driemaal toe reisde een delegatie naar Rwanda om de situatie ter plekke te peilen.

Op het Festival van Avignon vorig jaar toonde Groupov een werkversie van *Rwanda 1994*. De eigenlijke voorstelling, die zes uur duurt, ging eind maart in première in het Théâtre de la Place in Luik en was nadien te zien in het Théâtre National in Brussel. Op de

Bonner Biennale afgelopen juni speelde een ingekorte versie.

Rwanda 1994 is een productie met vele gezichten. Ze begint met het getuigenis van Yolande Mukagasana, die haar echtgenoot en drie kinderen in de genocide verloor maar zelf de gruwel overleefde. In de rest van de voorstelling zijn de documentaire en fictionele gedeeltes met elkaar vervlochten. Delcuvellerie voert een aantal overledenen ten tonele die televisieprogramma's verstoren om gerechtigheid te eisen. De aanvankelijk zelfgenoegzame nieuwswjournaliste Bee Bee Bee (vertolkt door Joëlle Ledent) neemt de >>

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

THE DEMONSTRATORS AND... PROVOKE A CIVIL WAR. DEPUTIES WERE TO BE ASSASSINATED UPON ENTRY

over deze onverwachte demonstraties van gewetensvolle politiek? Welke waarde heeft de morele overweging in het politieke discours?

In een artikel uit 1958, waarin hij met scherpe pen tekeer gaat tegen de militaire terreur waaronder de Franse overheid de Algerijnse onafhankelijkheidsdroom wil verpletteren, wijst Jean-Paul Sartre op de ontstellende relativiteit van het morele oordeel in de internationale politiek. Hetzelfde Frankrijk dat amper vijftien jaar eerder de nazigruwel in alle toonaarden tot moreel verwerpelijk verklaart, acht het toepassen van repressieve baldadigheid in de opstandige kolonie volkomen terecht en moreel acceptabel. Sartre schrijft daarom: 'De Fransen ontdekken met verbijstering de verschrikkelijke waarheid: als niets een natie - noch zijn ver-

leden, noch zijn principes, noch zijn wetten - tegen zichzelf kan beschermen, en vijftien jaar voldoende zijn om van slachtoffer beul te worden, dan betekent dat, dat gelegenheid de enige bepalende factor is: al naargelang de omstandigheden kan iedereen beul of slachtoffer worden.'

Maar wat maakt dan precies de gelegenheid tot bepalende factor? Ook daarop geeft Sartre, voor wat betreft de militaire agressie tegen de Algerijnse opstandelingen, gevat antwoord: 'De kolonisten voelden dat door deze opstand niet alleen hun macht in het geding kwam, maar dat hun bestaan zelf werd bedreigd. Voor het grootste deel van de Europeanen in Algerije bestaan er twee onverbreekelijk met elkaar verbonden waarden: een kolonist is een mens met godde-

lijke rechten, en een inlander is een Untermensch. Dit is de mythische vertaling van een reëel feit, daar de rijkdom van de een op de armoede van de ander berust. Op deze wijze is de uitbuiting dan ook van zijn slachtoffer afhankelijk... wat zou hij moeten beginnen zonder inheems subproletariaat, zonder overvloedig aanbod van arbeidskrachten zonder de permanente werkloosheid, zonder hem gelegenheid geeft lonen naar eigen goeddunken vast te stellen?' De opportuniteit wordt dus bepaald door wat er te winnen te verliezen valt. Concreet staat hier de verhouding tussen de kolonisator en het moederland enerzijds, en de gekoloniseerde Afrikaanse staat anderzijds op het spel. Een uiteraard, de rijkdom die daaraan voor eersgenoemde partij verbonden is. Als het moreel oordeel afhankelijk is van

n periode van vier jaar, is geen evenementspektakel. In *Rwanda 1994* openbaart theater zichzelf als een krachtig medium, onmisbaar en noodzakelijk, dat betrokken geraakt bij en in verbinding met het hedendaagse, het actuele - theater dat zich op een kritisch dwingend manier opstelt. Hoe de theatervoorstelling tot stand kwam, onderzochten Marianne Van Kerkhoven en Peter Anthonissen in een interview met drie van de auteurs: Jacques Delcuvellerie, Marie-France Collard en Jean-Marie Piemme.

Indit gesprek hebben we verschillende sporen willen trekken, verschillende invalshoeken willen creëren, om het thema te plaatsen ergens tussen de geschiedenis en het geheugen, tussen het geheugen en geheugenverlies, herinnering en vergetelheid. De teksten zijn afkomstig uit het theatermilieu (Sarah Vanagt, Tone Van der Linden, Erwin Jans, Dirk Tuypens), uit het literaire milieu (António Lobo Antunes, Gabriel García Márquez), uit academische kring (Raymond Detrez, Charles Ntampaka, Luc Vandeweyer, Steven Van der Platte), uit de journalistiek (Peter Verlinden) en uit de sociologie (Jean Baudrillard, Moussa Diagana).

Van de Blauwhelmen zelf hebben we ook een tekst opgenomen, met name de fax die ze gestuurd hebben naar de VN om hen te verwittigen van de nakende volkerenmoord. Verder zijn er enkele beelden uit ons collectief bewustzijn. Deze zijn afkomstig uit *Fils d'Imana. La geste du Rwanda*, een film uit 1958 van Witte Pater Eric Weymeersch.

Omwille van de verschillende sporen, de invalshoeken, is er geen éénduidigheid, geen lineaire vertelling doorheen dit dossier. Met dit thema kan men alleen maar enkele gegevens vaststellen, achterlopen op de feiten, wanhopig naar vergelijkbare modellen zoeken, de weg verliezen in deze verschrikkelijke gebeurtenis. Verdwalen hoort nu eenmaal bij dit thema. Indien er dan toch een rode draad doorheen dit dossier loopt, dan is het de woede, de onmacht en het onbegrip.

De redactie voor dit dossier bestond uit Marianne Buyck, Marianne Van Kerkhoven, Peter Anthonissen, Paul Pourveur.

RY VERY IMPORTANT GOVERNMENT POLITICIAN. INFORMANT IS A TOP LEVEL TRAINER IN THE CADRE OF RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

zaak ter harte. Ze breekt met haar dagelijkse routine en gaat op zoek naar de waarheid. De joodse meubelmaker Jacob (Luc Brumagne) begeleidt haar op haar reis. Samen wonen ze een lezing bij van een specialist ter zake (Delcuvellerie zelf), die een betoog houdt over de achtergronden van het drama. Volgens hem is de wederzijdse haat tussen Hutu's en Tutsi's het gevolg van een decennialange ontwrichting van de Rwandese samenleving door de Belgische kolonisator, niet het minst door de Kerk. Naarmate haar zoektocht vordert, raakt Bee Bee Bee in de ban van

de cultuur en de rituelen van Centraal-Afrika. Percussionisten leiden drie 'visioenen' in die de Kerk, de Verenigde Naties en Frankrijk (François Mitterrand in hoogsteigen persoon) aanwijzen als medeplichtigen aan de genocide. De maskers en marionetten die Delcuvellerie in deze scènes gebruikt, behoren tot de meest theatrale ingrediënten van de voorstelling. De marathon eindigt met een muzikale epiloog: de *Cantate van Bisesero*, een requiem voor de Tutsi-slachtoffers van het verzet in de heuvels van Bisesero.

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

dedigden politiek-economische belangen, n volgt daaruit dat hoe groter die belangen n, hoe dubieuzer het morele oordeel wordt. e morele retoriek om een beleid te rechtvaardigen, is bijgevolg volkomen onbetrouwbaar, want niet gebaseerd op een consequente toepassing van een morele code, en laat h het best naar waarde schatten door een eenvoudige belangenanalyse.

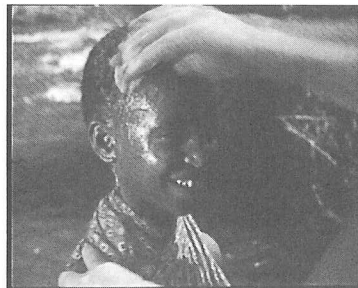
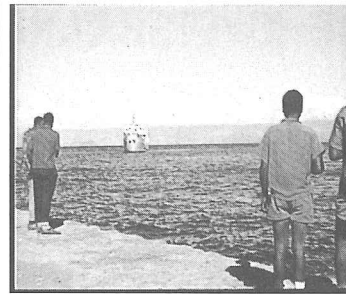
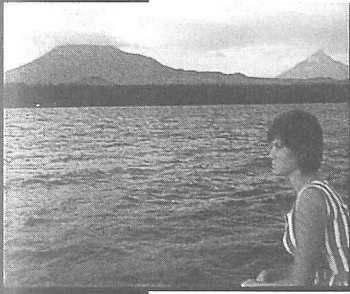
t is niet alleen geldig voor de koloniale d. Tot vandaag is het Afrikaanse continent et vrij te denken van gewapend geweld, enmin als van buitenlandse inmenging. En manier waarop de Afrika-politiek van vandaag aan het publiek wordt gepresenteerd, rdt in grote mate beheerst door een moreel laden terminologie: rechtvaardigheid, mensenrechten, democratie, natuurlijke verwantschap, historische verplichtingen... De etiek van Sartre indachtig, is waakzaamheid boden en dienen we na te gaan welke

lading door deze nobele vlag wordt gedekt. En zo hebben ook de schuldbelijdenissen van de westerse leiders hun plaats in deze nieuwe benaderingswijze van de Afrika-politiek. Ze tonen politici die bereid zijn hun blanke superioriteit naast zich neer te leggen en vergiffenis te vragen aan de zwarte medemens. Ze moeten bewijzen dat het Westen bereid is lessen te trekken uit begane fouten. Maar ook hier is enige argwaan zeker op zijn plaats. Het is daarom zinvol na te gaan wat er in deze mea culpa's wordt gezegd, wat er wordt verzwegen en welke praktijk er tegelijkertijd in Centraal-Afrika wordt ontwikkeld.

DE KUNST VAN HET VERZWIJGEN

Annan, Clinton en Verhofstadt bieden om twee redenen hun excuses aan. Ten eerste omdat de autoriteiten die zij vertegenwoordigen, ondanks de vele waarschuwende aanwijzingen waarover zij beschikten, niets

hebben ondernomen om de volkerenmoord te voorkomen. En ten tweede omdat zij, op het moment dat het geweld losbarstte, niets hebben gedaan om het te stoppen. Op die manier hebben zij alleen gefaald in de rol die zij zichzelf als westerse democraten zo graag toebedelen in de publieke opinie, namelijk die van wereldcontrolerende hoeders over mensenrechten en democratie. Alle elementen die wijzen op een westers aandeel in het ontvankelijk maken van de Rwandese samenleving voor een genocidaire logica, worden zo achter nobele en morele uitlatingen buiten het gezichtsveld gehouden. Er wordt niet gesproken over de historische verantwoordelijkheid van met name België en Frankrijk in de ontwikkeling van het etnisch extremisme. In het koloniale Rwanda werden tussen de verschillende bevolkingsgroepen doelbewust scherpe sociale tegenstellingen gecreëerd, om zo een gemakkelijk

INTERHAMWE-ARMED MILITIA OF MRND. 2. HE INFORMED US HE WAS IN CHARGE OF LAST SATURDAY

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

Etcetera sprak over het wordingsproces en het eindresultaat van *Rwanda 1994* met drie van de auteurs: Jacques Delcuvelierie, Marie-France Collard en Jean-Marie Piemme. Dank zij de enceneringen die onder meer TheaterTeater, Blauwe Maandag Compagnie en Het Gevolg naar zijn werk maakten, is Piemme ook in Vlaanderen geen onbekende.

JACQUES DELCUVELIERIE: De auteurslijst van *Rwanda 1994* bevat vijf namen: Marie-France Collard, Yolande Mukagasana, Jean-Marie

Piemme, Mathias Simons en ikzelf. Ook twee Rwandezen - Dorcy Rugamba en Tharcisse Kalisa Rugano - hebben bijgedragen tot het schrijfproces. Gezien het belang van de muziek - drieënhalve uur in totaal - kan tevens Garrett List als een van de auteurs beschouwd worden. Het werk vertoont dus een collectieve dimensie. De aanwezigheid van een 'architect' was nodig, maar als 'architect' voelde ik me er niet toe in staat om het werk op mijn eentje tot een goed einde te brengen. De medewerking van verschillende soorten talenten en bevoegdheden was noodzakelijk. Je kan het vergelijken met de

>>>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

FORCE A NUMBER OF THEM WERE TO BE KILLED AND THUS GUARANTEE BELGIAN WITHDRAWAL FROM RWANDA. 3

controleerbare en lucratieve maatschappelijke structuur te verkrijgen. Op die manier werd een vijandige, etnische kloof geslagen tussen Hutu en Tutsi. Aanvankelijk vormde een kunstmatig in het leven geroepen, prokoloniale Tutsi-elite het uitverkoren instrument om de Belgische belangen zeker te stellen. Maar aan het eind van de jaren vijftig kreeg de zo geprezen Tutsi-bondgenoot te veel naar onvoorwaardelijke onafhankelijkheid neigende noten op zijn zang. Het Belgisch bewind besloot zijn protectoraat naar een gedweë onafhankelijkheid te begeleiden. De 'sociale Hutu-revolutie', aangewakkerd en gesteund door België, bracht in 1959 een nieuwe politieke elite aan de macht, die bij de onafhankelijkheid in 1962 uitriep: 'Nooit zonder de Belgen!' Het onafhankelijke Rwanda kreeg achtereenvolgens twee Hutu-presidenten, die de etnische haat tot staatsideologie maakten. Beide staats-

hoofden genoten de volledige steun van België en Frankrijk. Rwanda is een reëel voorbeeld van de tegenstelling waarop Sartre wees: in 1994, op hetzelfde moment dat Europa de bevrijding herdenkt van het Duits fascisme, ontspoot in Centraal-Afrika het door datzelfde Europa in leven gehouden tropisch nazisme. Voor het aandeel in deze historische evolutie verontschuldigt vooralsnog niemand zich. Zo wordt verzwegen dat het principe van verdeel en heers een tot in onze tijd toegepaste en ondersteunde strategie is ten behoeve van het politiek-economisch eigenbelang. Evenmin wordt er gesproken over het failliet van de westerse ontwikkelingssamenwerking. Het Rwandese drama doorbreekt overduidelijk de mythe van de ontwikkeling. Buitenlandse inmenging in Afrika wordt steevast voorgesteld als een weldaad voor de Afrikanen. Maar niets is minder waar. De alweer morele reto-

riek die spreekt over de westerse plicht of beschaving, cultuur en ontwikkeling uit te dragen, is sinds de koloniale tijd niets anders geweest dan de maskerade van de meedogenloze uitbuitingspolitiek. Rwanda werd tot in 1994 door de NGO-wereld, de officiële coöperatie, de Wereldbank en de Kerk bejubeld als de parel van de ontwikkelingssector. Geen enkel ander Afrikaans land werd gezegend met een talrijker aanwezigheid van hulporganisaties en projecten. Toch werd de Rwandese maatschappij in 1994 getekend door extreme armoede, sociale wanverhoudingen en geïnstitutionaliseerd racisme. De hele ontwikkelingsindustrie, die zich zo overmoedig op het kleine Rwanda heeft gestort, is niet in staat geweest enige noemenswaardige verandering te brengen in het structurele geweld dat mee aan de basis lag van het genocidaire klimaat. Integendeel, objectief gezien kan men zelfs stellen d

DE KWETSBAARHEID VAN AFRIKA

**DIAGANA over een Afrikaanse gemeenschap tussen het koloniale ge-
geugen en het orale geheugen, een
nocidair kruisvat.**

de drempel van het derde millennium
eden vele Afrikaanse regio's het beeld van
n continent dat verscheurd wordt door
erne conflicten en burgeroorlogen. Al
na een decennium lang is dat het geval.
or bij de argumentatie en het politiek-
eologische discours van de strijdende
rtijen, refereert de manier waarop deze
erne conflicten zich binnen de sociolo-
che realiteit van elk land voordoen, aan
presentaties van sociaal-etnische aard. Ze
mt tot uiting in genocidaire neigingen.
verwijs hiermee naar wat de Libanese
rijver Amin Maalouf 'genocidaire identi-

teiten' heeft genoemd: elke gemeenschap of
etnische groep bestaat slechts via de negatie
van de ander (de buur die men niet gekozen
heeft, de vreemdeling, al wie lid is van een
andere volksgroep, die niet dezelfde cultu-
rele waarden of godsdienst deelt, die niet
van dezelfde streek is).

De Afrikaanse intellectuelen hebben vaak een
geëngageerde visie en houding aangenomen
ten aanzien van de geschiedenis van hun
continent, minder om de huidige ontsporin-
gen te begrijpen en te verklaren dan om ze
te rechtvaardigen. In die pogingen tot
rechtvaardiging neemt de kolonisatie een bij-
zondere plaats in. Door de politieke overheer-
sing en de diepgaande sociaal-economische
en culturele verschuivingen die zij veroor-
zaakt heeft, heeft de tijd de wonden van de
kolonisatie niet helemaal geheeld. Haar erfe-

nis blijft medeverantwoordelijk voor de
slechte ontwikkeling waaronder het conti-
nent nog steeds lijdt.

Armoede, hongersnood, burgeroorlogen,
genociden... maken het dagelijkse lot uit van
miljoenen Afrikanen. We weten dat er moge-
lijk een rechtstreeks verband is met de kolo-
nisatie. Het intellectuele en het semantische
discours zijn hiervan doordrongen. Het
slechte geweten van het westerse denken
moet het op dat punt afleggen tegen een
geschiedenis waarvan ze zich per volmacht
de verantwoordelijke erfgenaam voelt. Het
staat onder de westerse intelligentsia inder-
daad goed om deze manier van denken aan
te nemen, te reproduceren, zo niet door te
geven. Het is alsof de reactualisering van de
Geschiedenis moest dienen om het échec van
de politiek te rechtvaardigen en het slechte

MONSTRATIONS WHICH AIMS WERE TO TARGET DEPUTIES OF OPPOSITION PARTIES COMING TO CEREMONIES

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

bouw van een stad of de constructie van een landschap: alleen kun je dat niet. De goede uitkomst van het project valt mede te verklaren door het feit dat verschillende personen - Europeanen en Rwandezes - er bij betrokken zijn geraakt op een moment dat het voor hen belangrijk was. Vanuit hun persoonlijke geschiedenis was het op dat moment goed voor hen bij een dergelijk project betrokken te geraken. Ik spreek nu niet over de inhoud van *Rwanda 1994* maar over het werkproces.

Bij Groupov waren we er bijzonder gevoelig voor. De voorbije jaren

hebben we aan een *Waarheidstriptiek* gewerkt, die eindigde met *De moeder* van Brecht. De vraag naar de waarheid bleek nauw verbonden met de vraag of het menselijk lijden zin heeft. De vraag naar de waarheid wordt immers vooral gesteld wanneer men lijdt en slechts zelden wanneer het goed gaat. Groupov heeft ook een ondergrondse werking waarvan bijzonder weinig mensen op de hoogte zijn: de zogenaamde 'clairières', werk in de vrije natuur dat iets anders beoogt dan het maken van een voorstelling. De thema's die we daar aanraken, zijn de kindertijd, de dood, de natuur... Misschien verkla-

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

FORMANT CONFIRMED 48 RGF PARA CDO AND A FEW MEMBERS OF THE GENDARMERIE PARTICIPATED IN

ontwikkelingssector dit geweld, zij het
n misschien ongewild, eerder heeft ver-
erkt dan verholpen (door een afhankelijke
sitiesite tegenover de autoriteiten, de
spiegeling van etnische tegenstellingen in
t personeelsbestand,...). Hierdoor wordt
k het wereldwijde ontwikkelingsbeleid in
aag gesteld. En één enkele vaststelling in
e verband spreekt meteen boekdelen. Jaar-
ks wordt vanuit het zuiden voor zo'n slor-
ge 1200 à 1600 miljard dollar aan rijkdom
ar het noorden verstuurd (ten gevolge van
nuldendlast, zwakke marktpositie, kapitaal-
ucht en rechtstreekse uitbuiting). Daar
genover staat het luttele jaarlijkse bedrag
n 58 miljard dollar aan ontwikkelingshulp.
t behoeft verder geen uitleg dat Afrika
derworpen is aan de ijzeren wetten van
vrije markt. Duurzame, structurele ontwik-
ling is geen prioriteit. Voor dit aandeel in
t bestendigen van een achterstand in ont-

wikkeling, welke heeft bijgedragen tot de
sociaal-economische voorwaarden voor de
genocide, verontschuldigt vooralsnog nie-
mand zich. En zo wordt verzwegen dat ont-
wikkeling op de westerse agenda slechts
voorkomt in de mate dat dit noodzakelijk is
om de uitbuiting mogelijk te maken.

Een derde punt dat niet ter sprake komt, is
de toenemende globalisering van de armoe-
de. Alle democratische politici hebben de
mond vol van globalisering. Grenzen hebben
geen betekenis meer. Althans, voor wat
betreft de wereldeconomie. Instellingen als
de Wereld Handels Organisatie en allerlei
vrijhandelsakkoorden bevorderen de voor-
delige marktpositie van het Noorden. Dat
daarmee ook de ellende in het Zuiden steeds
schrijnender wordt, krijgt heel wat minder
aandacht. Ook hier zijn enkele cijfers het
meest verhelderend. Om de totale wereldbe-
volking te voorzien van onderwijs en gezond-

heidszorg, en de grootste ellende wereldwijd
volledig uit te roeien, volstaat een jaarlijks
bedrag van 80 miljard dollar. Dat is amper
0,35% van het jaarlijks inkomen van de rijke
landen. Aan de andere kant zien we dat de
200 rijkste mensen op deze wereld samen
meer bezitten dan die arme landen welke
samen 41% van de wereldbevolking verte-
genwoordigen, dat in Japan jaarlijks 35
miljard dollar wordt gespendeerd aan festivi-
teiten voor managers, dat in Europa jaar-
lijks voor 105 miljard dollar aan alcohol wordt
genuttigd, dat de drughandel jaarlijks 400
miljard dollar opbrengt, dat er jaarlijks voor
780 miljard dollar wordt bewapend, en dat
er een jaarlijks bedrag van 1000 miljard dollar
wordt neergeteld voor reclame en marketing.
Deze gegevens tonen aan dat de nefaste ver-
houdingen tussen rijk en arm, tussen Noord
en Zuid, een constante blijven in de huidige,
neoliberale wereldorde. Het jaarlijks uitge-

geweten van de intellectuelen te sussen. Alsof het, door de weigering of verwerping van elke vorm van reflectie die in de eerste plaats op zichzelf is gericht, een vlucht naar voren is.

Het gaat er me niet om de wrede realiteit van de koloniale geschiedenis te ontkennen, noch haar gevolgen voor het geheugen van de volkeren en de huidige staat van het continent te minimaliseren. Het gaat er me wel om verder te denken dan de exogene oorzakelijkheid, en tot een zelfreflectie over te gaan, die op de fundamenteën van de Afrikaanse samenlevingen zelf gericht is. Bevat ten de structuur en de reproductiemechanismen van deze samenlevingen en de wijze waarop zij in relatie staan tot het geheugen, elementen die uit zichzelf genocidaire

neigingen en ontsporingen kunnen inhouden?

Een weerkerend fenomeen vandaag de dag is de instrumentalisering van de sociale structuren die het fundament zijn van de werking, de organisatie en de filosofie van de Afrikaanse samenlevingen. Samen met de opkomst van de democratie wordt die instrumentalisering een gangbare praktijk in het politieke leven van de Afrikaanse staten.

In verschillende Afrikaanse landen blijkt zij uit de vaak conflictueuze en gewelddadige manier waarop belangengroepen wedijveren om de controle op de inkomstenbronnen. Zij uit zich in het etnisch-politieke discours dat de plaatselijke gemeenschappen voeren. Zij situeert zich op het niveau van de politiek-sociale verhoudingen tussen de zogenaamd

moderne elites, maar ook op het niveau van de zogenaamd traditionele gemeenschappen die georganiseerd zijn op een sociaal-etnische basis en het fundament vormen van de Afrikaanse naties. De instrumentalisering is de vertaling van het échec, van het gebrek aan ideeën en ideologieën, van de armoede van het politieke discours. Zij onthult voor de kwetsbaarheid van de Afrikaanse samenlevingen.

Eén van de fundamenteën van de Afrikaanse samenlevingen is inderdaad de etnische of tribale gemeenschap, die aan de basis ligt van het individu. De gemeenschap is het voetstuk van het collectieve geheugen. Het geheugen van een gemeenschappelijk verleden ligt op zijn beurt aan de basis van de gemeenschap zelf. Daarom, en volgens de logica van haar eigen voortbestaan, is elk

AND BELGIAN SOLDIERS. THEY HOPED TO PROVOKE THE RPF BN TO ENGAGE (BEING FIRED UPON) TH

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

ren ook die intense ervaringen waarom de genocide onze aandacht heeft getrokken.

Op een dag begon de televisie over Rwanda te praten. Naarmate de weken vorderden, ben ik me erg opstandig gaan voelen: niet alleen tegen het gebeuren zelf, dat op het eind kwam van een eeuw die al zoveel dergelijke genociden gekend had, maar ook tegen, zeg maar, 'de dramaturgie' van het gebeuren op de televisie, de manier waarop de mensen gevraagd werd om dit gebeuren te 'lezen'. Op dat moment wisten we er niet veel van. Bovendien werd op televisie ook

gelogen. De enige bedoeling van de Franse interventie bijvoorbeeld zou humanitair geweest zijn. Vanuit dat dubbele gevoel van opstandigheid begonnen zich dingen af te tekenen. Ten slotte zei ik: 'Wat telt, zijn de doden.' De doden hebben ons een opdracht gegeven. Of het om 800.000, een miljoen, meer dan een miljoen mensen gaat: ze hadden geen gezicht, geen naam, geen graf, geen begrafenis. Dat symbolische eerherstel vind ik belangrijk. Het gaf de aanzet tot al wat volgde, tot de vorm die we gehanteerd hebben en het verhaal dat we verteld hebben. We hebben 'de doden' ook >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

DEMONSTRATIONS IN PLAIN CLOTHES. ALSO AT LEAST ONE MINISTER OF THE MRND AND THE SOUS-PREFECT O

geven VN-rapport over de menselijke ontwikkeling wereldwijd laat zien hoe de kloof tussen rijk en arm steeds dieper wordt. Voor het aandeel in een wereldoverheersend economisch beleid dat armoede schept en in stand houdt, verontschuldigt zich vooralsnog niemand.

Annan, Clinton en Verhofstadt steken de hand in eigen boezem voor hun tekortkomingen in het voorkomen en beëindigen van de genocide, maar niet aangaande de politiek-economische mechanismen die de slachtpartij mee mogelijk hebben gemaakt. Schuld bekennen betekent namelijk dat men zich engageert tot een gecorrigeerde houding in de toekomst. En al deze verzwegen feiten tonen aan dat de Rwandese genocide past in een verhoudingslogica die gericht is op controle en winst, en die men op geen enkele manier wenst te doorbreken. Des te duidelijker wordt dit wanneer we zien welke poli-

tiek de VS en België op dit moment ten aanzien van Centraal-Afrika voeren.

DE POËTISCHE UITROEIINGSDROOM

Sinds augustus 1998 woedt in de Democratische Republiek Congo een hevige oorlog. De VN heeft het conflict veroordeeld als een buitenlandse agressie: buurlanden Rwanda en Oeganda zijn het land binnengevallen, met de onmiskenbare bedoeling het regime van president Kabila omver te werpen en grote delen van het grondgebied te bezetten. De op 9 april goedgekeurde resolutie 1234 van de VN-Veiligheidsraad gebiedt dan ook de niet uitgenodigde troepen om Congo te verlaten. Maar tot op heden blijven Rwanda en Oeganda militair aanwezig, en duurt het oorlogsgeweld onverminderd verder. De aanvallende partijen kunnen rekenen op de steun van de VS en België, hoewel laatstgenoemde het spel als naar gewoonte wat diplomatieker

aanpakt.

De strijd om Congo heeft ondertussen al naar schatting 1.900.000 burgers het leven gekost. Een menselijke kostprijs die het dubbele bedraagt van het aantal genocide-slachtoffers in Rwanda. De Congolese autoriteiten beschuldigen de VS en België van medeplichtigheid aan volkerenmoord. Terecht of niet? Per definitie is hier geen sprake van genocide. De Congolese bevolking wordt niet systematisch uitgeroeid omwille van nationaliteit, ras, etnie of geloof. Maar een blik op de politieke positie die de VS en België in het conflict innemen, leert dat in zeker opzicht geen van beide vrij te pleiten is van genocidaire karaktertrekken. Sartre schreef al dat genocide de poëtische droom is van de kolonist, die hij alleen omwille van zijn economische afhankelijkheid van de inlander niet tot vervulling brengt. Eind 1996 begint in het oosten van het toen

gemeenschap het aan zichzelf verplicht te zijn van haar eigen verleden, in haar eigen geschiedenis. Ze heeft er zich telkens naar gezet, zowel in haar structuren als in de formulering van een gemeenschappelijke lotsbestemming, naar dewelke de groep collectief moet streven.

In de Afrikaanse samenlevingen wordt het geheugen als mechanisme van bewaring en productie, van herlezing en reactualisering van het verleden in de eerste plaats door het gesproken woord geschraagd.

In de geschreven taal verleent, waar nodig en anderhand, de mogelijkheid tot distantiëring. Het kan leiden tot een kritische blik en soms zelfs tot inventarisering van het verleden. De oraliteit daarentegen draagt de kiemen van haar kwetsbaarheid en sterfelijkheid in zich; in functie van haar voortbestaan en duurzaamheid, legt zij een taalgebruik en een denkstructuur op die in de eerste plaats

gefundeerd zijn op beelden en symbolen, op evocatie en vertelling, op emotionele lading. De relatie tot het verleden krijgt er een mythisch karakter door. De mythe biedt als voornaamste voordeel dat zij bewaard en onderhouden wordt om zelf doorgegeven te worden aan toekomstige generaties. De mogelijkheid tot kritische afstand tegenover het eigen verleden wordt bovendien sterk tegengehouden door de zwakte van het individu. Elk individu is herleidbaar tot de groep, tot de gemeenschap.

De herinnering die op het gesproken woord steunt, wordt door heel de gemeenschap gedragen. De herinnering wordt mythisch woord. In haar geheugenfunctie gaat de mythe selectief te werk. Ze fixeert en mumificeert het verleden in het heden. Terzelfder tijd worden de gemeenschapsvormende kwaliteiten overdreven gevaloriseerd en tot de belangrijkste sociale waarden verheven. En

daar situeert zich de kwetsbaarheid van de Afrikaanse gemeenschappen: het behoud van de identiteit gebeurt via haar eigen overdreven valorisering, wat makkelijk leidt tot de negatie van de ander als etnisch, tribaal of regionaal vreemde groep.

Het collectieve geheugen onthoudt slechts die elementen die de groep in een defensieve positie plaatsen tegenover de anderen, en kent hen een overdreven dimensie toe. Op die manier blijkt het potentiële risico van genocidaire neiging aanwezig in de meeste Afrikaanse maatschappijen die geconfronteerd worden met armoedeproblemen en de banalisering van geweld.

Vertaling:

Clara van den Broek & Peter Anthonissen.

DEMONSTRATORS AND PROVOKE A CIVIL WAR. DEPUTIES WERE TO BE ASSASSINATED UPON ENTRY OR EXIT FROM

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

ontmoet, zij die de genocide als bij wonder overleefd hebben, zij die hadden moeten sterven zoals Yolande Mukagasana. Yolande schrijft boeken, ze ontplooit, met de beperkte middelen die ze tot haar beschikking heeft, een enorme activiteit om de wereld toe te spreken. Ze wil niet alleen dat de mensen weten wat er gebeurd is, ze wil ook weten waarom. Het symbolische eerherstel van de doden heeft enkel nut als ook de levenden er bij gebaat zijn. Daarom moet de waaromvraag gesteld worden. Het 'waarom' is essentieel voor de voorstelling. In feite is de voorstelling opgebouwd rond een zeer

oud verhaal, dat we zowel bij de Grieken als in het Nô-theater aantreffen: de doden komen de levenden verstoren. Hoe kunnen de doden ons vandaag de dag beter verstoren dan via het communicatienetwerk?

JEAN-MARIE PIEMME: Ik heb het werk niet opgestart, ik ben er gaandeweg bij betrokken geraakt. Ik zag er voor mezelf een geweldige gelegenheid in om te begrijpen. Over het algemeen schrijf ik niet omdat ik weet en wil overdragen wat ik weet. Ik schrijf om te

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

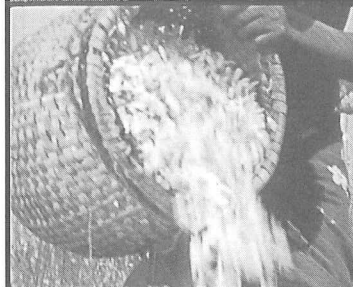
IGALI WERE IN THE DEMONSTRATION. RGF AND INTERHAMWE PROVIDED RADIO COMMUNICATIONS. 4. INFORMANT

alige Zaïre de opmars van een militaire alternantie onder leiding van Laurent Kabila. Deze snelle en succesvolle bevrijdingsstrijd geniet de volle steun van de VS. De aanhoudende vluchtelingen crisis in de oostelijke provincies van het desastreuze Mobutu-regime betekenen een zorgwekkende destabilisatie in de centraal-Afrikaanse regio. Een rapport uit 1996 van het Strategic Studies Institute van het Pentagon maakt onomwonden duidelijk waarom de VS dit niet langer kunnen dulden: onder de reuzen van Afrika is er niet een zo belangrijk als Zaïre. Het heeft grote reserves aan kobalt, industriële diamant, koper en belangrijke voorraden zink, tin, mangaan, niobium en tantalum. Langs de kust er ook petroleum, steenkool, en een mens landbouw- en hydro-elektrisch potentieel.'

Maar Kabila gaat te ver. In amper zeven maanden tijd stoot hij door tot helemaal in

Kinshasa, drijft Mobutu op de vlucht en neemt diens plaats op de presidentiële stoel in. Hij installeert een nationalistisch georiënteerde regering, boekt opmerkelijke resultaten, en onderwerpt iedereen die geïnteresseerd is in de Congolese bodemschatten aan spelregels die in eerste instantie de Congolese bevolking ten goede moeten komen. De oorlog om Kabila ten val te brengen, staat daarom reeds van bij zijn machtsovername op de militaire VS-agenda. Welk scenario men daarbij voor ogen houdt, staat reeds genoteerd in het Pentagon-rapport van 1996: 'In het verleden was Zaïres stabiliteit en eenheid het belangrijkste voor de Amerikaanse regering. Deze aanpak zou wel eens volledig failliet kunnen blijken. Het ondersteunen van een afgescheiden provincie of regio zou een buitengewoon riskante politiek zijn, die tot burgeroorlog kan leiden. Maar als het alternatief bestaat uit het verder

wegzinken in anarchie, zouden de VS zich gedwongen kunnen zien de teerlingen te werpen en te kiezen voor de riskante weg.' Het is precies deze optie die vandaag wordt gerealiseerd, hetgeen nog eens bevestigd wordt in een document dat in juni 1999 in de Amerikaanse senaat werd besproken: 'Zolang het machtsvacuüm in Congo aansleept, zullen andere landen rechtstreeks tussenkomen of zullen ze gewapende opstanden steunen om hun eigen belangen te vrijwaren... De oplossing is het herstel van de staat in Congo. Dat herstel kan er nooit komen zolang Kabila geen gesprekken aanknoopt met de rebellen, de politieke partijen en de civiele maatschappij, met het oog op het bereiken van een akkoord over de manier waarop Congo kan heropgebouwd worden of, indien nodig, over een manier om Congo te verdelen... Hoe goed de bedoelingen ook zijn, een interventie voor de opdeling van het Afrikaanse

'I HAVE THIS GRIEF AND I DON'T KNOW WHY'

ERWIN JANS over Sarah Kane, *Rwanda 1994* en de Kosovo-crisis. Een tekst bewoond door spoken.

Op het toneel verschijnt een vrouw. Ze neemt plaats op een stoel en begint te vertellen. Zij is geen actrice. Toch staat haar naam vermeld naast de namen van de andere acteurs en actrices: Yolande Mukagasana. Zij is een overlevende en een getuige van de Rwandese genocide van 1994. Ze vertelt haar verhaal, het verhaal van haar doden. Ze vertelt wat niet te vertellen valt: hoe haar familie voor haar ogen werd afgemaakt, hoe ze zelf als bij mirakel kon ontsnappen, hoe haar leven een spreken is geworden in naam van hen die er niet meer zijn. Zij vertelt haar verhaal omdat ze wil getuigen, omdat ze 'meespeelt' in de theatervoorstelling *Rwanda 1994*, die een stem wil geven aan de doden: 'De voorstelling werd ons opgedragen door de doden, door een miljoen doden', schrijft regisseur Jacques Delcuvellerie in het eerste nummer van *Igicaniro*, *Le Journal*, een tijdschrift dat het maakproces van o

PARLIAMENT. BELGIAN TROOPS WERE TO BE PROVOKED AND IF BELGIANS SOLDIERS RESTORED TO FORCE

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

weten wat ik weet. Ik begin te schrijven door wat ik weet, in een bepaalde vorm te gieten. Vanuit die vorm kom ik verder in mijn kennis van een bepaald object. Toen Jacques en Marie-France me over het project spraken, had ik een vaag idee over wat er in Rwanda gebeurd was, maar de omvang van de problemen en van de vragen kon ik verre van correct inschatten. Ik ging er dus vanuit veel te kunnen leren door in die context te schrijven. En inderdaad, ik heb veel geleerd, in de eerste plaats omdat de manier van werken er een was die veel voedsel gaf. We hebben specialisten ontmoet, we heb-

ben televisieprogramma's bekeken, naar debatten geluisterd, artikels en boeken gelezen. Vervolgens kwam de vraag hoe daar in het theater mee om te gaan. Hoe kan je zo'n gebeurtenissen in het theater voorstellen, in de wetenschap dat het noch om een journalistieke productie of om informatieverstrekking noch om een hoogmis zou gaan? Die vraag was zeer belangrijk. Hoe praat je hierover in het theater? Er zijn natuurlijk enkele voorbeelden, zoals Peter Weiss' *Die Ermittlung*, maar toch: wie de juiste oplossing heeft om het in het theater over een miljoen doden te hebben, mag opstaan en het

>>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

IS A FORMER SECURITY MEMBER OF THE PRESIDENT. HE ALSO STATED HE IS PAID RF150.000 PER MONTH B

grondgebied en voor de creatie van nieuwe politieke entiteiten en instellingen, zou de VS en de andere buitenlandse machten in een koloniale rol duwen... Het alternatief is het initiatief overlaten aan de Afrikanen, zodat ze hun eigen oplossingen kunnen vinden. Dat houdt onvermijdelijk in dat de interne strijd en de conflicten tussen staten worden voortgezet, tot een nieuwe stabiliteit wordt gevonden. Dit kan zelfs tot de opdeling van sommige staten leiden.'

Ook België weet precies wat er in Congo te winnen of te verliezen valt. In opdracht van de Belgische overheidsdienst voor ontwikkelingssamenwerking onderzochten een aantal economen in 1993 de opportuniteit van het mogelijk hervatten van bilaterale hulp aan het Zaïre van Mobutu. In hun rapport staat: 'Het blijft een belangrijke doelstelling om onze invloed te behouden en uit te breiden in een Afrikaans land bene-

den de Sahara waarvan de grondstoffen, voornamelijk in de ondergrond, en de exploitatie ervan aantrekkelijk blijven... Als België zich niet verdedigt, niet voor zich op-eist en bereikt dat het een specifieke rol speelt in de revitalisatie van de grote industrieën van Zaïre, riskeert het een verzwakking van zijn leiderschap in Zaïre, en daarmee ook van de specifieke troef die het in staat stelt om aan belang te winnen op internationaal vlak, om bij bepaalde gelegenheden mee aan tafel te zitten met de grootmachten. Het zou op die manier het meest efficiënte instrument in zijn buitenlandse politiek verliezen.' Minister van Buitenlandse Zaken Louis Michel neemt ten aanzien van de Congo-crisis een dubbelzinnige houding aan. In New York veroordeelde hij ten stelligste de Rwandese-Oegandese agressie. Maar anderzijds verdedigt de minister een aantal standpunten, die meer dan duidelijk maken dat ook hij Kabila

liever kwijt dan rijk is.

Zo veroordeelt Michel net zo zeer de militaire operaties van het Congolese leger. Daarmee onttrekt hij de Congolese overheid het recht zijn grondgebied tegen een buitenlandse aanval te verdedigen, een recht dat nochtan staat ingeschreven in het charter van de VN. De minister onderschrijft de vredesakkoorden van Lusaka, hoewel die op een aantal punten ronduit onaanvaardbaar zijn. De akkoorden ontkennen dat Rwanda en Oeganda aanvallende partijen zijn en noemen hen partners in de zoektocht naar duurzame vrede. Alle partijen worden belast met de opdracht om militieën en gewapende groepen te ontwapenen, hetgeen neerkomt op een autorisatie voor Rwanda en Oeganda om op het Congolese grondgebied te blijven. De akkoorden voorzien 'inter-Congolese onderhandelingen' om een 'nieuwe politieke orde' te bereiken. Dit betekent dat het nationalistisch bewin-

voorstelling begeleidt. De voorstelling wil de doden een gezicht en een stem geven. Eén van hen: Yolande Mukagasana, 'een bijna dode, zij die had moeten sterven, zij die het heeft overleefd omdat, in haar eigen woorden, de dood niet van haar moest weten.' (ib.) Na haar verhaal komen andere verhalen. Acteurs en actrices geven zich tot bij het publiek en beginnen te vertellen. Ze zijn het Koor van de Doden: 'Sindaruhuka, sindagara amahoro. Je suis mort, ils m'ont tué. Je ne dors pas, je ne suis pas en paix.' (ib.)

Rwanda 1994 vindt het theater één van zijn oorsprongsmomenten terug: het begraven en herdenken van de doden. In zijn essay *schyle ou le grand perdant* schrijft de Albanese auteur Ismail Kadare dat de Griekse 'tragedie' zich voor het eerst manifesteert in de verzameling van treurende rond het open graf tijdens het begrafenisritueel. Het ritueel werd geleid door een groep professionele weensters, klaagvrouwen die als de voorlopers van het voor beschouwd kunnen worden. Zij stonden als een muur tussen het open graf en de aanwezigen, zoals later ook het koor tussen het publiek en de acteurs opgesteld stond. Het toneel is oorspronkelijk een open graf, een lege ruimte die door een 'niets' (het levenloze lichaam) gevuld zal worden. Een plek die zich

tussen hier en daar, tussen de tijd en het oneindige, tussen het rijk van de levenden en het rijk van de doden bevindt: 'Het belangrijkste personage, de dode, beleeft tegelijk het laatste en het eerste moment van de twee rivaliserende rijken. Hij is hét personage bij uitstek, vooral omdat hij niet meer in staat is over zichzelf en over zijn leven te praten. Het is aan anderen om in zijn plaats te spreken.' De overledene is een personage uit twee werelden: hij behoort niet meer tot de levenden, maar omdat er over hem en in zijn naam gesproken wordt, is hij nog niet volledig dood.

Theater en tragedie staan in het teken van het niet vergeten van de doden, van het spreken in hun naam. De scène is een plek om te getuigen van de afwezigen, van hen die er niet meer zijn, van de anderen. Het is de tragische acteur die de rol van de overledene gaat innemen en diens tussenpositie tussen de twee rivaliserende rijken van de levenden en de doden. De verschijning van de individuele acteur, die zich losmaakt uit de collectiviteit (het koor), is een 'historisch' gebeuren, ook al kan het niet worden gedateerd. In zijn boek *Het theater van de dood* doet Tadeusz Kantor, niet zonder pathos, een poging om dat moment (dat voor de moderne mens in de nacht der tijden ligt) te begrijpen: 'Oog

NUMBER OF THEM WERE TO BE KILLED AND THUS GUARANTEE BELGIAN WITHDRAWAL FROM RWANDA. 3.
RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

even uitleggen! We moesten dus naar iets totaal nieuws op zoek. Een ander aspect dat me in het project aantrok, was het idee om zowel collectief als met een 'architect' te werken. Je kan op zeer veel verschillende manieren schrijven. Een stuk dat ik alleen schrijf, gaat enkel mezelf aan. De encenering komt nadien. Hier vertrokken we van een grote constructie in de vorm van vragen en een poging tot antwoorden. Binnenin die constructie was er een enorme lege, vrije ruimte: we moesten de constructie 'betrekken', er een vorm aan geven. 'Collectief' betekent dus niet dat we met z'n tienden

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994
THE MRND PARTY TO TRAIN INTERHAMWE. DIRECT LINK IS TO CHIEF OF STAFF RGF AND PRESIDENT OF THE

an Kabila zal gebroken worden en de macht in handen komt van wie bereid is de Congolese rijkdommen uit te verkopen. Louis Michel weigert de schuldenlast van Congo tegenover België te verminderen, onder het voorwendsel dat hij Kabila geen middelen wil verschaffen om 'zijn' oorlog te voeren. Allereerst negeert Michel op die manier dat Congo zich alleen verdedigt. En in de tweede vergelijking vergeet hij dat de buitenlandse steun van Congo een erfenis is van het koloniale regime van Mobutu. Het nieuwe Congo daarvoor laten opdraaien, getuigt niet bepaald van veel welwillendheid. In ten slotte wil de minister het hervatten van structurele coöperatie koppelen aan het herstel van de vrede en de rechtsstaat. Deze conditionering betekent een terugkeer naar de koloniale principes. Een kleine elite van de rijke landen bepaalt wat een rechtsstaat is en wat niet. Het ontzeggen van buitenlandse

hulp is, gezien de ontberingen die de bevolking ten gevolge van de oorlog moet doorstaan, niet anders dan als politieke chantage te benoemen. Nu duidelijk is welke toekomst de VS en België voor Congo in petto hebben, keren we nog even terug naar Sartre: 'Het kolonialisme ontzegt de Rechten van de Mens aan de mensen die het onderdrukt en die het met geweld in een staat van achterlijkheid houdt, in een staat die door Marx onmenselijk zou genoemd worden. Het racisme is een wezenlijk bestanddeel van het gehele stelsel van handelsbetrekkingen en productieverhoudingen; het politieke en het sociale systeem versterken elkaar wederzijds: de inlander is een Untermensch, daarom zijn de rechten van de mens niet op hem van toepassing; hij bezit geen rechten, en is daarom genadeloos aan de ijzeren wetten van de economie overgeleverd. Het racisme is reeds aanwezig,

het vloeit uit de kolonialistische praktijk voort, het wordt elk moment opnieuw opgeroepen en in stand gehouden door productieverhoudingen die een tweetal soort mensen doen ontstaan: een soort waarvoor voorrechten en menselijkheid onverbreekbaar met elkaar verbonden zijn en een andere, wiens chronische honger, wiens ellende, wiens achterlijkheid, in één woord: wiens Untermenschendom door het ontbreken van elk recht wordt gesanctioneerd.' De handelsbetrekkingen en productieverhoudingen die de VS en België vandaag voor ogen hebben in Afrika, zijn niet anders dan die welke Sartre hier beschrijft. Hetzelfde racisme zit er nog altijd ingebakken. Het racisme dat tientallen miljoenen mensen het recht op een menswaardig bestaan ontzegt. Omdat alleen op hun armoede de noordelijke rijkdom kan floreren. En voor die rijkdom wordt, indien nodig, letterlijk over miljoenen lijken

in oog met hen die aan de andere kant zijn blijven staan, verschijnt een Mens die in alle trekken op hen lijkt, maar tegelijk door een mysterieuze en geniale transformatie oneindig ver is, unheimlich vreemd, zoals een dode, afgescheiden door een onzichtbare, maar geduchte en onrepresenteerbare wand, waarvan de echte betekenis en de echte huiver ons alleen maar in een droom duidelijk wordt. Plotseling hebben ze als in het licht van een bliksemflits het tragisch clowneske beeld gezien van de mens, alsof ze zichzelf voor het eerst zagen. Dat moet een metafysische omwenteling zijn geweest. Dit levende beeld van een mens die uit de schaduwen naar voren treedt en steeds verder voorwaarts stapt, was een indringende boodschap van zijn nieuwe menselijke, exclusief menselijke conditie, met zijn verantwoordelijkheden en zijn tragisch bewustzijn van de onverbiddelijke enultieme schaal om zijn noodlot te meten: die van de dood.' De acteur verschijnt als een figuur aan gene zijde van het leven die de toeschouwer confronteert met diens onherroepelijke sterfelijkheid.

De tragedies die het graf, het begraven en het eren van de doden als onderwerp hebben, zijn talrijk. *Oedipus in Kolonos* is één lange zoektocht naar een graf. In *Antigone* krijgt Eteocles een graf, maar zijn broer Polyneikes niet. Dat leidt tot de tragische maar

ook politieke confrontatie tussen Antigone en de machthebbende Creon. Ook in *Ajax* is het graf van de held de inzet van een politieke discussie tussen Odysseus, Agamemnon en Menelaos. Het tweede deel van de *Oresteïa* is een jammerklacht van Elektra en Orestes aan het graf van hun vader Agamemnon. De doden zijn niet doo- ze zijn een appèl aan de levenden. Ze roepen hen op tot respect tot wraak en tot nog meer dood. Ze verschijnen in dromen en nachtmerries. Of in de literatuur zelf. Literatuur wordt de leg- plek, het vervallen huis of de ruïne waar de doden zich bij voorkeur als spoken ophouden.

C: YOU'RE DEAD TO ME.

B: MY WILL READS, FUCK THIS UP AND I'LL HAUNT YOU FOR THE REST OF YOUR FUCKING LIFE.

C: HE'S FOLLOWING ME.

A: WHAT DO YOU WANT?

B: TO DIE.

Met deze dialoog opent *Crave* (1998) van Sarah Kane. Afscheide, verlies en dood zijn aanwezig vanaf de eerste regels, maar ook o- terugkeer van de doden en hun eeuwige vervloeking van o-

INFORMANT CONFIRMED 48 RGF PARA CDO AND A FEW MEMBERS OF THE GENDARMERIE PARTICIPATED I

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

één grote balpen in de hand hielden. Het ging om een verzameling van krachten die op eenzelfde doel gericht waren. Geen grootste gemene deler dus, maar een collectief gegeven waarbinnen ieder tot het uiterste van zijn kunnen gedreven werd. Ik kijk niet neer op de genoegens van werken in eenzaamheid, maar zeker in het theater komt de vraag naar het collectief op een bepaald moment te voorschijn. Het idee deel uit te maken van een dynamiek, van een collectieve energie, was voor mij fundamenteel. De adem die ermee gepaard gaat, lijkt me voor het theater van vandaag van vitaal

belang.

MARIE-FRANCE COLLARD: Het collectieve gegeven werd misschien ook door het onderwerp afgedwongen: met zo'n onderwerp kan je niet op je eentje eender wat doen. Daarom zijn we vrij snel op het idee gekomen Rwandezen bij het project te betrekken. Zij waren zowat onze beschermengels. In een eerste werkfase hebben we vooral documentatie verzameld en gereisd. Vervolgens hebben we de nood ervaren om Rwandezen bij ons te hebben, die aan de genocide ont- >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

MRND FOR FINANCIAL AND MATERIAL SUPPORT. 5. INTERHAMWE HAS TRAINED 1700 MEN IN RGF MILITARY

gegaan. Is het onterecht om te gewagen van iets als een economische genocide?

HAIDER EN DE PAUS

Het blijkt dat Sartre het bij het rechte eind had. Tot nader order dient de politicus nog altijd geschat te worden naar zijn daden en niet naar zijn o zo nobele woorden. Achter de biecht van Annan, Clinton en Verhofstadt schuilt niets anders dan de wrede logica van het neoliberalisme. Gelegenheid is de beslissende factor. Geen enkel middel wordt geschuwd om de politiek-economische controle over de Afrikaanse rijkdom in handen te krijgen. Het mea culpa is alleen lippendienst aan een nieuwe en voorbeeldige Afrikaanse bondgenoot. En wat voor een! Het nieuwe Rwanda belichaamt weer maar eens de tegenstelling van Sartre. Amper vier jaar na slachtoffer te zijn geweest van een genocide, geven de slachtoffers zich in Congo

over aan de meest onmenselijke gruwel. Daarvoor heeft de Rwandese regering een jaarlijks budget van meer dan 140 miljoen dollar veel. In eigen land vindt men geen 10 miljoen dollar die nodig is om de hongersnood te bestrijden en heeft men slechts 10 miljoen Belgische frank over voor aids-preventie, terwijl 1 op 4 mensen in Kigali besmet is. Gelegenheid is de beslissende factor. Het regime in Kigali heeft in zes jaar tijd zijn krediet meer dan verloren.

Maar zijn we niet iemand vergeten? Natuurlijk, paus Johannes-Paulus II. Die heeft zich nog niet publiekelijk verontschuldigd voor het aandeel van de Kerk in de genocide. Hij deed dat ondertussen wel voor de fouten van het kerkelijk instituut aangaande de holocaust. Maar op 16 december aanstaande ontvangt de heilige vader de kerstboom die dit jaar het Vaticaan zal sieren. Het sparring

zal deze keer geschonken worden door Oostenrijk. En Johannes-Paulus II zal hem plechtig in ontvangst nemen uit handen van... Jörg Haider. Wat zei Sartre ook alweer

* Jean-Paul Sartre, *L'Express* nr. 350, 6 maart 1958

* Jean-Paul Sartre, *Les Temps Modernes* nrs. 137-138, juli-augustus 1957

* M. Vandepitte, F. Merckx, P. De Vos en Van Duppen, *NGO's, missionarissen van de nieuwe kolonisatie*, EPO, 1994

* *Human Development Report* 1997 en 1998

* Steven Metz, *Reform, conflict and security in Zaire*, Strategic Studies Institute (Pentagon), 5 november 1994

venden. Meer dan een theaterstuk is Crave een stemmenstuk. Er personages, gereduceerd tot een letter uit het alfabet, in niet nader omschreven tijd en ruimte, lopen verloren in flarden taal: 'I don't have music, Christ I wish I had music but all I have words'. (Is het wanhopige verlangen naar de zang, naar 'music', uitgeen er ons nog rest van de tragische klacht? De zang die later dan woorden met de dood omgaat en die ons nu ontbreekt? Wordt het werk van eigentijdse auteurs als Botho Strauss en Peter Handke niet 'bespookt' door een nostalgie naar de Zang? En is de *Antate van Bisesero* die *Rwanda 1994* afsluit niet ook een poging om de Zang terug te winnen waar de woorden en de theatervormen (vrijen?)

Crave is een verbale wereld zonder de coördinaten die leven van dood, hoop van wanhoop, herinneren van vergeten kunnen ophakenen: 'Listen. I am here to remember. I need to... remember. I have this grief and I don't know why.' Een wereld die bespookt wordt door een verdriet zonder referent, zonder ogenschijnlijke oorzaak. Een gebeurtenis die wel een effect (het verdriet) tot gevolg heeft, maar die als feit niet door het bewustzijn is geregistreerd. Freud heeft dit 'effect', dit onbestemde gevoel,

paradoxaal als een 'onbewust affect' omschreven. Paradoxaal omdat een affect dat niet op het bewustzijn inwerkt, eigenlijk geen affect genoemd kan worden. Er is sprake van een schok, maar dan van een schok die door het psychische apparaat van de geschokte niet wordt geregistreerd. Het is energie, maar in een onbruikbare vorm: energie die niet omgezet, niet gelokaliseerd, zelfs niet vergeten of verdrongen kan worden. Maar die later van zich laat horen. Iets wat geen introductie heeft gehad, manifesteert zich later toch: 'I have this grief and I don't know why.' Freud noemt dit de 'Nachträglichkeit'. Het doet zich voor als gevoel, als angst, als beklemming, als voorgevoel van een bedreiging, maar de huidige context biedt er geen verklaring voor.

De filosoof Jean-François Lyotard analyseert dit mechanisme van de 'Nachträglichkeit' in zijn essay *Heidegger en 'de joden'*, waarin hij het heeft over de breuklijn die Auschwitz heet en die als een barst loopt doorheen het westerse denken, de westerse politiek en de westerse kunst. Het gaat Lyotard om iets dat 'in het denken (in het psychische apparaat) van het Westen (West-Europa) de rol speelt van een niet-representeerbare, immanente terreur, van een onbewust affect, van een ziekte waartegen geen medicijn

DEMONSTRATIONS IN PLAIN CLOTHES. ALSO AT LEAST ONE MINISTER OF THE MRND AND THE SOUS-PREFECT OF RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

snapt zijn. Zij konden waken over de inhoudelijke juistheid van het project. Sommigen waren zevenentwintig familieleden kwijtgeraakt: zij hadden niets meer te verliezen. Individuele ijdelheden verdwijnen als sneeuw voor de zon als je met zoiets geconfronteerd wordt.

DELUCVELLERIE: Het doet vragen rijzen die verder gaan dan het theater. Tegen mijn leerlingen op het conservatorium van Luik zeg ik vaak dat de grote artistieke revoluties sinds het begin van de eeuw enkel maar hebben bevestigd dat je moet doen zoals Cézanne:

het volstaat om appels te schilderen. Het gaat er niet om of een rol goed is of niet, het gaat niet om de appels, het gaat om het schilderen. Eens dat gezegd, blijven er toch veel vragen. Gaat het alleen maar om de appels of de visie op de schilderkunst die uit de appels spreekt? Mensen hebben kathedralen gebouwd vanuit het gevoel in dialoog te treden met de werkelijkheid. Misschien moeten we op een voorzichtige manier opnieuw over het belang van het onderwerp praten. Vele dingen die vandaag in de theaterwereld gebeuren, lijken ons onbeduidend. In *Rwanda 1994* was niets onbedui-

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994
CAMPS OUTSIDE THE CAPITAL. THE 1700 ARE SCATTERED IN GROUPS OF 40 THROUGHOUT KIGALI, SINCE

bestaat. Dat 'iets' verbindt hij met het joodse denken. Voor Lyotard staat het woord 'jood' voor de 'Wet': een gebod, een verplichting die hij ziet als grondmotief van het menselijke. Wat houdt die Wet nu in? Voor Lyotard niets anders dan de plicht 'om niet te vergeten'. De Wet verplicht ons te gedenken om niet te vergeten. Terwijl het westerse denken voor het 'weten' staat, staat het joodse denken in het teken van het 'gedenken': het gedenken dat het denken iets is vergeten. 'De joden' zijn 'in de westerse voltooiing, als project en als vooruitgang, datgene waardoor de wond van het onvoltooide keer op keer wordt opengereten.' De 'joden' leggen getuigenis af van ('herdenken') het feit dat het denken een gemis, een onvoltooidheid in zich bergt, die constitutief is voor het denken zelf. Het westerse antisemitisme en de 'Endlösung' zijn pogingen om dat gemis te elimineren, om het denken te 'bevrijden' van de terreur van de onvolmaaktheid. In de voorstelling *Rwanda 1994* is het personage van de jood Jacob een belangrijke katalysator in het bewustwordingsproces van de journaliste Bee Bee Bee. Hij richt zich tot haar met de woorden: 'Il y a des jours où je comprends les assassins. L'horreur nous mange aussi de l'intérieur.' De filosofie, het schrijven, de geschiedenis, de psychoanalyse, de kunst - als ze zichzelf ernstig nemen - krijgen volgens Lyotard

met deze innerlijke 'terreur' te maken. Het zijn vormen van anamnese, die toch getekend blijven door het noodzakelijk vergeten van datgene wat ze in de herinnering proberen te brengen.

Wat Lyotard beschouwt als 'de droefheid van de toeschouwer aan het eind van de twintigste eeuw', vindt Kadaré in een ander vorm terug aan het begin van de Griekse (en dus de westerse) beschaving. Zijn verklaring voor de Griekse obsessie met de Trojaanse oorlog, van Homeros tot de tragedies, is even aannemelijk als aanvechtbaar: 'Net zoals iemand zich plots een misdaad uit zijn jeugd herinnert, die hij dacht te hebben vergeten, zo ontwaakte in het Griekse volk, tot volle rijpheid gekomen, de spijt over een misdaad die het in zijn jeugd had begaan. Achthonderd jaar voordien had het het Trojaanse volk in zijn slaap verstikt.' Het gaat om een (onmogelijke) poging van de Grieken om hun schuld tegenover de Trojanen in te lossen. Om een eind te maken aan de eeuwenlange collectieve verdringing van de vernietiging van een gans volk. De scène van de Griekse tragedie en de Griekse literatuur wordt van dan af bevolkt door de doden uit de smeulende ruïnes van Troje. Kadaré spreekt van een act van bevrijding en verlossing, een vorm van exorcisme

KIGALI WERE IN THE DEMONSTRATION. RGF AND INTERHAMWE PROVIDED RADIO COMMUNICATIONS. 4. INFORMAN

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

dend. We werkten met mensen die alles effectief verloren hadden. Alle ijdelheden en gevoeligheidjes verdwenen. Vele dingen die geschreven waren, hebben we in de vuilnismand gegooid. Ieder werd ertoe gedwongen op zoek te gaan naar het meest essentiële, het meest eerlijke wat hij of zij te bieden had. Het einde van de voorstelling, de *Cantate van Bisesero*, is hier een voorbeeld van. Componist Garrett List, Marie-France en ik zijn naar Bisesero gegaan. Die ochtend zelf werden er nog schedels uit de heuvel gehaald. De lichamen lagen er nog, half in ontbinding. Op een erg gewelddadig

ge manier voelden we ons dichtbij het gebeuren. Daar stond Garrett List, een Amerikaan, geboren in Arizona, opgegroeid in Californië, die aan de Juilliard School gestudeerd heeft, die met free jazz en hedendaagse muziek begaan is, die trombone heeft gespeeld in filharmonische orkesten. En hij vroeg zich af wat hij moest doen. Het enige wat hij kon doen, was proberen verder te gaan dan zichzelf. De opdracht was van die aard dat de samenwerking altijd van een zeldzame kwaliteit is geweest. Ik heb fragmenten geschreven en werd gevraagd de helft ervan weg te gooien, ik heb scènes her- >>

15

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

UNAMIR DEPLOYED HE HAS TRAINED 300 PERSONNEL IN THREE WEEK TRAINING SESSIONS AT RGF CAMPS

GENOCIDE OP DE BALKAN

RAYMOND DETREZ over de smalle grens tussen etnische zuiveringen en genocide, over de inflatie van het woord 'genocide'.

Genocide is een fenomeen van alle tijden en van overal, maar het heeft sinds het begin van de 19de eeuw in Europa een bijzondere dimensie gekregen. Dat heeft te maken met de opkomst van de ideologie van het nationalisme die voorhoudt dat de natie - in de praktijk is dat in Europa de 'etnische natie' - en de staat congruent moeten zijn. Dat impliceert dat binnen de grenzen van een 'natuurlijke' staat enkel mensen kunnen leven die behoren tot dezelfde etno-culturele gemeenschap (zelfde taal, eventueel ook zelfde religie, zelfde zeden en gewoonten, gemeenschappelijk verleden enzovoort),

kortom, die behoren tot hetzelfde volk. Leden van andere etno-culturele gemeenschappen (minderheden) moeten verdwijnen. Om dat te bereiken staat een waaier van middelen ter beschikking: van gedwongen assimilatie (bijvoorbeeld de afschaffing van faciliteiten inzake taalgebruik in de administratie) over het wegpesten en verdrijven van de leden van andere etno-culturele gemeenschappen (etnische zuiveringen) tot genocide. Op de Balkan bestaat de neiging de term 'genocide' in journalistiek populair-historisch taalgebruik te pas en te onpas te gebruiken, waardoor een zekere inflatie optreedt. Zo wordt gedwongen assimilatie al gauw 'culturele genocide' genoemd - wat tot de verbeelding spreekt, maar natuurlijk niet correct is. Het verwijderen van minderheden uit de resultaten van volkstellingen wordt dan

'statistische genocide' - wat eveneens een oneigenlijk gebruik van de term is. Maar helaas zijn er ook heel wat gelegenheden waarbij volkomen terecht van genocide in de eigenlijke zin van het woord kan gesproken worden. Toch berust de idee dat genocide typerend zou zijn voor de Balkan en op de Balkan vaker en/of op grotere schaal zou voorkomen dan in West-Europa meer op zelfde genoegzaamheid dan op kennis van zaken. De holocaust en de verdrijving van de Duitsers uit Polen en Tsjecho-Slowakije tijdens en na de Tweede Wereldoorlog blijven nog steeds ongeëvenaard. De wenselijkheid van staten met een etno-cultureel zo homogeen mogelijke bevolking is trouwens een West-Europees idee, dat aan de Balkanvolken opgedrongen werd als *nec plus ultra* van de moderne staatsorgan-

ij komt daarmee in de buurt van Heiner Müller die ergens schrijft dat we de doden steeds opnieuw moeten opgraven, omdat we alleen uit de doden toekomst kunnen halen. Als we een toekomst willen, moeten we de doden als 'dialogopartners' en 'dialogoogverstoorers' aanvaarden. De doden laten zich niet voorgoed begraven. Ze blijven de levenden achtervolgen als onzichtbare schimmen. Ze schaduwen de levenden en willen hen van hun ziel beroven: van de primitieve mythen over de volksverhalen vol heksen en spoken tot *The Night of the Living Dead* legt de populaire verbeelding deze angst bloot.

ok de tekst die ik nu schrijf, wordt door spoken bewoond. Hij bestaat voor een groot gedeelte uit woorden en zinnen die ik tijdens de Kosovo-crisis in 1999 in een soort dagboek neerschreef. Onbetrekkige en onbeholpen formuleringen, citaten en commentaren, om greep te krijgen op een gebeurtenis die zich ondanks - misschien precies dankzij - de dagelijkse stortvloed van beelden, analyses en live reportages aan ieder begrijpen leek te onttrekken. Daarnaast spookt Sarah Kane door deze tekst. Ze maakte in het voorjaar 1999 een einde aan haar leven. Door haar sterfdatum is Sarah Kane voor mij verbonden met het geweld in Kosovo. Dat

ook Engeland en de Balkan met elkaar verbonden zijn, had ze zelf al opgemerkt naar aanleiding van haar eerste stuk *Blasted*, dat een niet nader omschreven oorlog in Leeds situeert: 'Omdat er in Engeland lange tijd geen burgeroorlog is geweest, wil dat nog niet zeggen dat hetgeen in Bosnië gebeurt ons niet raakt.' Kane denkt de oorlog vanuit zijn afwezige aanwezigheid, vanuit zijn permanente mogelijkheid. Omdat de geografische aanduiding 'de Balkan', op bijna iedere pagina van Kadaré's essay, niet langer als een neutrale plaatsaanduiding kan worden gelezen, is ook zijn lectuur van Aischylos en de Griekse tragedie een commentaar geworden op het Balkanconflict. Boeken krijgen een betekenis door de plek waar en de datum waarop ze gelezen worden. Ieder boek draagt de inscripties van vele data en vele plekken, niet alleen uit de geschiedenis van de mensheid, maar ook uit de geschiedenis van een individu. Misschien zou je iedere keer dat je in een boek leest, er de datum moeten inschrijven. Engeland en de Balkan, vrede en oorlog zijn communicerende vaten. Net zoals het Griekse beschavingswonder en de slachting van Troje.

S A FORMER SECURITY MEMBER OF THE PRESIDENT. HE ALSO STATED HE IS PAID RF150,000 PER MONTH BY

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

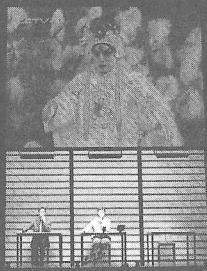
RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

6

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RAINING FOCUS WAS DISCIPLINE, WEAPONS, EXPLOSIVES, CLOSE COMBAT AND TACTICS. 6. PRINCIPAL AIM

werkt die Jean-Marie geschreven had... Iedereen heeft op geregelde tijdstippen zijn werk totaal moeten overdoen. Telkens weer hebben we de structuur opnieuw bekeken en de resultaten herwerkt. En dat alles zonder twist of onenigheid. Tijdens dit collectieve werk hebben we opnieuw aangeknoopt met een zeer belangrijke vorm van theaterpraktijk: een die het schrijven als onderdeel van het werken aan een voorstelling beschouwt, zoals de Grieken, zoals Shakespeare, Molière, Brecht of Beckett die hun eigen ensceneringen verzorgden. We hadden geen vorm die van tevoren vastlag.

tie. De toepassing ervan in gebieden met een gemengde bevolkingen, zoals die op de Balkan overal voorkomen, heeft tot catastrofes geleid. Overigens staat ook de idee van de multiculturele samenleving, die vandaag de dag vanuit het Westen wordt aangeprezen, op het zijden naderak op het behoud van culturele identiteit, al even dwars op de Balkantradities als de etno-culturele homogeniteit. Opererend voor de Balkan, althans in de pre-nationalistische periode, tot op het einde van de 18de eeuw, zijn precies de eeuwenlange processen van etno-culturele versmelting door spontane taalkundige en in mindere mate religieuze assimilatie.

et discours evenwel waarmee de realisatie van de etno-culturele homogeniteit binnen de diverse Balkanstaten gepaard ging - en waartoe ook de rechtvaardiging behoort die eventueel aan genocide gegeven wordt - heeft op de Balkan bepaalde typerende kenmerken. Zo wordt het doel van de nationale

bewegingen in de 19de eeuw - het einde van de vijf eeuwen oude Osmaanse dominantie en de nationale onafhankelijkheid - gezien als het herstel van de eigen staat, zoals die - althans volgens sommige nationalistische historici - zou bestaan hebben vóór de verovering van het Balkanschiereiland door de Osmaanse Turken in het laatste kwart van de 14de eeuw. Met 'herstel' wordt niet alleen het herstel bedoeld van de eigen staat met de omvang die deze had in de periode van maximale expansie, maar ook het herstel van de voormalige etno-culturele situatie. Daarbij wordt de middeleeuwse staat voorgesteld als etnisch, dus wat taal en religie betreft homogeen. Dit impliceert dat mensen die andere talen spreken dan die van de dominante gemeenschap in de staat en/of een andere religie belijden, moeten 'verdwijnen'.

Dit 'verdwijnen' geldt in het bijzonder voor Turken en moslims, die zich onbetwistbaar

pas ná de komst van de Osmanen naar de Balkan op het grondgebied van de staat in kwestie gevestigd hebben. De Turkse moslims zijn dan ook de eerste slachtoffers geweest van etnische-homogeniseringsmaatregelen, inclusief genocide. Tijdens de Griekse en de Servische onafhankelijkheidsoorlogen in het begin van de 19de eeuw werden vele duizenden Turken verdreven of afgeslacht - niet alleen Osmaanse ambtenaren en militairen, maar ook onschuldige boeren. Tijdens de Russisch-Osmaanse oorlog van 1877-78 verdween de helft van de Turkse bevolking uit Bulgarije - ongeveer 700.000 mensen. Ze werden verjaagd of vermoord of kwamen om van ontbering.

LANDVERHUIZERS

Overigens hadden etnische zuiveringen en genocide niet alleen plaats om etno-culturele homogeniteit te creëren. Het verdrijven en uitmoorden van de Turkse bevolking gebeur-

NOTITIES APRIL-MEI 1999

Hoe kan ik voorkomen dat deze oorlog een hoop fragmenten en indrukken blijft, opgenomen temidden van zoveel andere fragmenten en indrukken? Ondanks of misschien precies omwille van de beelden en de commentaren, ontglipt de oorlog ons. Precies omdat de beelden aanspraak maken op waarheid, ontgaat die waarheid ons. De beelden van brandende Servische dorpen zijn misschien wel Servische propaganda? De beelden van de voltreffers van de NAVO-bommen zijn inwisselbaar. Er zijn intussen zoveel beelden gemaakt van vluchtende Kosovaren, dat oude beelden met nieuwe beelden worden gemonteerd. Er wordt muziek onder gezet. De beelden getuigen van reëel lijden, maar ze zijn ook opgenomen in een keten van tekens die dagelijks op ons netvlies geprojecteerd wordt, en daardoor onderhevig aan een eigen logica die zich niet meer uitsluitend tot de waarheid van het gebeuren verhoudt. Ze zijn niet langer informatie. Ze worden een appèl om hulp, om geld, om goederen. Ze worden ideologisch ingezet. Ze moeten een oorlog rechtvaardigen. De oorlog is er en toch maken de beelden hem zoek. In 'La Chartreuse de Parme' van Stendhal roept een personage tijdens het hoogtepunt van de slag bij Waterloo uit: 'Ceci est-il une véritable bataille?' Meer dan anderhalve eeuw later zal Baudrillard

hem een felbetwist maar provocerend antwoord geven: 'La guerre du Golf n'a pas eu lieu.'

'Ik zwijg zo lang, ongelukkige, van mijn stuk gebracht/ door rampen want wat ons hier treft is zo buitensporig,/ dat je het onheil niet kunt uitspreken noch ernaar vragen.' Het is de klacht van de Perzische koningin in Aeschylus' tragedie 'Perzen' wanneer zij verneemt dat het Perzisch leger door de Grieken is verslagen. Enkele jaren na de Perzische oorlogen waarin hij zelf heeft meegevochten, beschrijft Aeschylus het geweld van de kant van de verliezers, van de slachtoffers, van hen die door de Grieken 'barbaren' werden genoemd. De filosoof William Desmond schrijft: 'De tragedie komt op omdat we aandacht krijgen voor het verwarrende bestaan van het andere dat iedere ontologische zelfgenoegzaamheid die mensen menen te bezitten of omwille van hun eigen zijn opeisen, onontkooombaar verstoort en vernietigt. We zijn metafysische wezens in zoverre het tragische doorbreekt, in de mate waarin we weten dat ons zijn een zijn is dat zichzelf verliest, dat de weg kwijt raakt. We weten dat onze staat van zijn onvermijdelijk een staat van verlies is. Het verloren-zijn is een dimensie die het mens-zijn dieper bepaalt dan we aanvankelijk zouden denken.'

THE MRND PARTY TO TRAIN INTERHAMWE. DIRECT LINK IS TO CHIEF OF STAFF RGF AND PRESIDENT OF THE

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

Schrijven was voor dit project schrijven, voor die mensen die zouden spelen...

ETCETERA: De voorstelling bevat een veelheid aan dramatische of dramaturgische vormen. De centrale spanning echter blijft diegene tussen wat er in werkelijkheid gebeurd is en wat men in het theater toont, tussen het documentaire en de fictie. Als je de voorstellingen in Avignon met die van nu vergelijkt, lijkt het evenwicht tussen de twee veranderd.

COLLARD: In Avignon hebben we een fase uit het werkproces getoond, niet de afgewerkte voorstelling.

ETCETERA: Net die verschillende fases weerspiegelen toch het theatrale onderzoek dat jullie gedurende vier of vijf jaar verricht hebben. In Avignon, juli 1999, leek het alsof jullie te veel informatie kwijt wilden aan het publiek. In Brussel, maart 2000, was er een meer evenwichtige verhouding tussen het documentaire en de fictie.

17

>>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

OF INTERHAMWE IN THE PAST WAS TO PROTECT KIGALI FROM RPF. SINCE UNAMIR MANDATE HE HAS BEE

de dikwijls met de bedoeling zich meester te maken van de eigendommen van de verjaagden. De verdeling van de gronden van de Turkse 'landverhuizers' vormde één van de belangrijkste interne politieke kwesties in de jonge Griekse en Servische staat. Ook tijdens de (burger)oorlog in Kroatië en Bosnië-Herzegovina hebben de uitvoerders van de etnische zuiveringen zich op grote schaal schuldig gemaakt aan plunderingen. De woningen van de verdrevenen werden vaak door anderen ingepalmd.

Niet alleen Turkse moslims, maar alle moslims op de Balkan zijn het slachtoffer geworden van homogeniseringsmaatregelen als gedwongen bekeeringen tot het christendom, verdrijvingen, slachtpartijen. Dus ook die moslims die op basis van taalkundige criteria tot het 'eigen volk' behoorden, b.v. de Pomakken (Bulgaarse moslims) en de Bosnjakken (Bosnische moslims), die Bulgaars, respectievelijk Servo-Kroatisch spraken, dezelfde

taal dus als hun belagers. Tijdens de Balkanoorlogen in 1912-13 ondernamen de Bulgaarse autoriteiten massale bekeringscampagnes onder de Pomakken in het pas door hen veroverde Rodopengebergte. In Kosovo en Montenegro werd de Albanese bevolking systematisch en met gebruikmaking van zoveel geweld verjaagd, dat het onderscheid tussen etnische zuiveringen en genocide vervaagde. De onderdrukking en vervolging van moslim volks- of althans taalgenoten was mede het gevolg van het feit dat in het Osmaanse Rijk tot ver in de 19de eeuw alle moslims 'Turken' genoemd werden - zoals alle orthodoxe christenen 'Grieken' waren. Die gewoonte bestaat vandaag nog steeds in Griekenland en Servië. Tijdens de (burger)oorlog in Bosnië noemden de Serven de Bosnjakken denigrerend Turken en generaal Mladic beschouwde de moord op meerdere duizenden Bosnjakken in Srebrenica als 'wraak' voor wat 'de Turken' - de Osmaanse Turken - de Serven

gedurende eeuwen aangedaan hadden. In leerboeken geschiedenis, historische romans en films, vervaardigd op de Balkan, worden systematisch een bloedstollend beeld gegeven van het 'Turkse juk' als een periode van slavernij en onophoudelijke slachtpartijen. Daarmee wordt dan de discriminatie en slechte behandeling van Turken - echte etnische Turken en moslims *tout court* gerechtvaardigd: de Turken moeten boeten voor wat hun voorouders de Osmaanse Turken in het verleden aangericht hebben. De niet-Turkse moslims ondergaan hetzelfde lot, want zij hebben als renegaten met de Osmaanse Turken gecollaboreerd. Daarbij moet men voor ogen houden dat de Albanese en Bosnische (en in mindere mate de Bulgaarse) moslims over het algemeen goed geïntegreerd waren in het Osmaanse staatsbestaan en tal van privileges genoten. Ze hebben de Osmaanse staat vaak tot het laatste moment verdedigd - ook wel in de wetenschap

et verdriet is 'buitensporig', het bevindt zich buiten de 'sporen' van de taal, van het zegbare, van de representatie. Het hult zich in een stilte die zich niet uitspreekt. Hoe vindt het verlies een taal? Bestaat er een politiek van het niet-spreken, van het verlies, van het verloren zijn? Het politieke denken kan niet omgaan met verlies. De paniek wanneer de Stealth-helicopter wordt neergehaald: wat onzichtbaar (want geheim) had moeten blijven, wordt vol trots voor de Serviërs getoond. Verlies - materieel verlies, verlies aan mensenlevens, maar ook moreel verlies en gezichtsverlies - kan alleen vermeden worden door onzichtbaarheid, afwezigheid en wijzigzaamheid. Daarom stuurt de NAVO geen grondtroepen. Daarom wacht het zolang voordat een misser officieel wordt toegegeven. Het verlies, elk verlies, zolang mogelijk uitstellen. De militaire operaties worden een succes genoemd. Wesley Clark, opperbevelhebber van de geallieerde strijdkrachten, zegt dat de NAVO zal winnen, omdat de NAVO niet mag verliezen. De politiek van het grote Gelijk kan niet omgaan met het verlies, met het verloren-zijn.

Peter Sloterdijk definieert de categorische imperatief van de moderne tijd in kinetische termen: 'om voortdurend als wezens van de vooruitgang werkzaam te zijn moeten we alle situaties overwinnen waarin de mens een in zijn beweging geremd, een in zichzelf stilgelegd, een onvrij, een deerniswekkend vast-gelegd wezen is.' Lyotard spreekt over een 'metafysica van de ontwikkeling' die echter geen enkele finaliteit heeft: 'De ontwikkeling wordt niet gemagnetiseerd door een Idee, zoals de emancipatie van de menselijke rede en vrijheid. Ze reproduceert zich door zich alleen vanuit haar eigen inwendige dynamiek te versnellen en uit te breiden.' Het is de 'totale mobilisatie' van de moderne maatschappij die aan de hand is. De moderniteit als een oorlogssituatie. Oorlogen staan voor Heidegger in het teken van de 'Vernutzung', het gebruiken en verbruiken van materieel en van mensen. Daarin kondigt zich een opheffing aan van het verschil tussen oorlog en vrede: 'Op de vraag wanneer er vrede zal zijn, is geen antwoord te geven; niet omdat wij niet kunnen zeggen hoe lang de oorlog nog zal duren, maar omdat er wordt gevraagd naar iets dat niet meer bestaat, omdat de oorlog niet meer op een vrede kan uitlopen. De oorlog is een variëteit van het verdoen van het zijnde geworden, dat in een tijd van vrede wordt voortgezet.'

RAND FOR FINANCIAL AND MATERIAL SUPPORT. 5. INTERHAMWE HAS TRAINED 1700 MEN IN RGF MILITARY
RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

COLLARD: In Avignon tekenden zich inderdaad dingen af waarvoor we in de encensering nog geen oplossing gevonden hadden. Ik denk vooral aan de visioenen. Na Avignon hebben we de manier gevonden om ze te brengen door onder meer met marionetten te werken. Vanaf het moment dat we ervoor gekozen hebben om over Rwanda en over de genocide te spreken, hebben we het hoofd moeten bieden aan onze totale onwetendheid van de geschiedenis van dat land, van wat er in dat land gebeurd is. Voordien hadden we geen speciale band met Rwanda: wij zijn geen kinderen van koloniale of

ontwikkelingshulpers. Onze verhouding tot Rwanda was zoals die van de meerderheid van het publiek, zonder achtergrondkennis. Die moesten we eerst verwerven. Eens die fase achter de rug, hadden we meer vrijheid om aan de theatraliteit te denken.

DELUCVELLERIE: Ik ben meer en meer tevreden over de manier waarop de voorstelling evolueert. Ook over de manier waarop te gespeeld wordt: kalmer, bescheidener, minder gespannen, minder gebiedend dan bij het begin. Momenteel slagen we erin haar te

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994
ORDERED TO REGISTER ALL TUTSI IN KIGALI. HE SUSPECTS IT IS FOR THEIR EXTERMINATION. EXAMPLE HE

schap van wat hen te wachten stond na het verdwijnen van die staat.

at gestreefd werd naar *etnische* homogenisering en niet enkel naar een homogeen christelijke bevolking, blijkt uit de etnische zuiveringen die tijdens de Balkanoorlogen in later werden uitgevoerd ten aanzien van onderstalgige *christenen*. Orthodoxe Albanen en Bulgaren werden verjaagd uit Griekenland, Grieken en Roemenen uit Bulgarije, Bulgaren uit Roemenië, enzovoort. Ook hier keer gingen de etnische zuiveringen soms gepaard met zulke barbaarsheden, dat de kwalificatie genocide wellicht niet misplaatst

et streven naar herstel van de pre-Osmaanse staat reikte verder dan het traditionele precedentisme, waarbij in principe enkel gebieden bewoond door volksgenoten 'bevrijd' en geannexeerd worden. Er werd ook gestreefd naar de annexatie van gebieden waar de volksgenoten een minderheid vormden of

zelfs helemaal afwezig waren, maar die wel ooit in het verleden deel uitgemaakt zouden hebben van de eigen staat. Kosovo is een goed voorbeeld van zo'n gebied: de Albanese aanwezigheid bedreeg in de Middeleeuwen slechts enkele percenten, maar door gestage immigratie van Albanen en een snelle aangroei van de Albanese bevolking was het gebied in 1913, toen het deel ging uitmaken van het Koninkrijk Servië, al voor tweederde bevolkt door Albanen. De serbisering van Kosovo stelde, om deze numerieke redenen, grote problemen en de getroffen maatregelen waren, zoals we zagen, al van in het begin bijzonder radicaal: ook hier weer etnische zuiveringen, uitgevoerd met een brutaliteit die aan genocide grenst. Een bijkomende reden om compacte en omvangrijke minderheden op een of andere manier te 'eliminieren', is het gevaar dat ze met zich meebrengen voor territoriale aanspraken van een buurland dat zijn onder-

drukte volksgenoten wil 'bevrijden' door annexatie van hun woongebied. Etnische zuiveringen, eventueel overgaand in genocide, worden dan ook vaak toegepast om onderhandelingsposities te verstevigen. Op een gebied, waaruit een bepaalde etno-culturele gemeenschap definitief verdwenen is, kan deze gemeenschap immers geen territoriale aanspraken meer maken. Deze overweging was doorslaggevend bij de etnische zuiveringen die werden doorgevoerd tijdens de Balkanoorlogen en tijdens de (burger)oorlog in Bosnië. De Serven verdreven Bosnjakken en Kroaten uit gebieden die ze als Servisch beschouwden om te beletten dat later Bosnjakken en Kroaten deze gebieden zouden opeisen met het argument, dat ze bewoond werden door volksgenoten. Om dezelfde reden verdreven de Kroaten Serven en naderhand ook Bosnjakken uit de gebieden die ze als Kroatisch beschouwden. De verdrijving van Serven uit Kosovo door de Albanen-

NOTITIES APRIL-MEI 1999

Sarah Kane noemde de oorlog haar enige en tegelijk het enig mogelijke onderwerp: 'Voor mij is er niets anders om over te schrijven. Het is het meest dwingende onderwerp om te confronteren.' Is oorlog de moderne vorm van de tragedie, zoals Napoleon reeds zei? Is oorlog de meest extreme vorm van het tragische verloren-zijn van de mens? Als dat zo is, dan heeft deze eeuw aan het tragische een nieuwe dimensie gegeven: nooit is het verlies door oorlog zo groot geweest, materieel, aan mensenlevens en niet in de laatste plaats moreel. De oorlog is de fatale horizon van het denken geworden: nooit was de informatie rond oorlogen zo gedetailleerd; nooit was oorlog zo ongrijpbaar voor het verstand en voor de ethiek.

Het is eigen aan de mens om datgene wat hem overkomt te benoemen en het met behulp van bepaalde discursieve strategieën een plaats te geven in een coherent en samenhangend geheel. Dat geldt zowel voor het individu als voor de gemeenschap. Ervaringen worden pas in de vorm van verhalen opgenomen in de bloedbaan van het leven. Er zijn gebeurtenissen die we niet kunnen inpassen in ons gangbare wereldbeeld met zijn keten van oorzaak en gevolg. In zijn boek 'Waterloo Verdun Auschwitz. De liquidatie van het

verleden' noemt Eelco Runia dit soort gebeurtenissen - en de titel van zijn boek noemt er drie - anomalistisch, 'gebeurtenissen waarvan de werkelijkheid de perken van het normale bestaan schromelijk buiten gaat. Mijn uitgangspunt is dat de manier waarop een maatschappij reageert op een anomalistische gebeurtenis, gekenmerkt wordt door de specifieke manier waarop die maatschappij omgaat met de ambivalentie tussen de wens deze gebeurtenis haar oninpasbare vreemdheid te laten behouden en het verlangen haar in een sluitend verhaal onder te brengen.'

Wat er op dit ogenblik gebeurt - de massale vlucht van de Kosovaren voor de wreedheden van de Serviërs en niet aflatende, verwoestende bombardementen van de NAVO - is zo een anomalie. De paradoxen zijn misschien te groot om ermee te kunnen leven. Een militair actie uit humanitaire overwegingen die een humanitaire catastrofe heeft veroorzaakt. Een oorlog uit internationale morele principes maar die juridisch eigenlijk geen grond heeft om op te staan omdat niet de VN maar de NAVO het initiatief heeft genomen. Een conflict waarin beide partijen een zwart-wit-propaganda voeren en niet beseffen hoe ze mekaar meesleuren in een draaikolk van geweld en destructie. De oorlogsrhetorie speelt in beide kampen met Goed en

CAMPS OUTSIDE THE CAPITAL. THE 1700 ARE SCATTERED IN GROUPS OF 40 THROUGHOUT KIGALI. SINCE

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

spelen zonder enige vorm van agressiviteit.

De vraag is natuurlijk wat te doen met al het materiaal dat we verzameld hadden. We hebben beelden op televisie gezien, mensen hebben ons hun verhaal verteld, vervolgens hebben we tonnen boeken gelezen en specialisten ontmoet, we zijn in Rwanda geweest... Als ik in Frankrijk over Algerije spreek (en ik ben Fransman), dan kan ik altijd een minimum aan kennis vooronderstellen bij het publiek. Hetzelfde geldt voor de Tweede Wereldoorlog. Wat Rwanda betreft, is er niet alleen een gebrek aan informatie, de mensen zijn

ook nog eens bevooroordeeld: 'Afrika zit zo in mekaar.' Hoe konden we een minimum aan informatie meegeven zodat een aantal dingen begrijpelijk zou worden, zonder in een didactische aanpak te vervallen? Jean-Marie en Marie-France hebben vele scènes geschreven, zich verschillende situaties voorgesteld. Bij het begin bestond twee derde van de voorstelling uit een live televisie-uitzending, met op het toneel camera's, captatie-wagens, enz. Zo wilden we de tegenstelling tonen tussen opinie en informatie. Het zag er verschrikkelijk uit. Tientallen en tientallen pagina's hebben we weg- >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

GAVE WAS THAT IN 20 MINUTES HIS PERSONNEL COULD KILL UP TO 1000 TUTSIS. 7. INFORMANT STATES H

zen sinds de zomer van 1999 is er eveneens op gericht de etnische aanspraken van Servië op Kosovo te ondergraven.

Etnische zuiveringen en genocide kunnen ook om puur militair-tactische redenen uitgevoerd worden, zonder dat het daarbij de bedoeling is de getroffen bevolking definitief te verwijderen. In de zomer van 1998 bestreden de Serven in Kosovo het UCK door de dorpen, waar het zich schuil hield, systematisch te bombarderen en de dorpingen, die al dan niet van harte onderdak boden aan de guerrillastrijders, massaal te verdrijven. Dit is, zoals onder meer het Amerikaanse optreden in Viëtnam aantoonde, de gebruikelijke manier om guerrilla-activiteiten te bestrijden. De Serven waren daarbij het actiefst in de streek van Drenic - een traditionele Albanese verzetshaard - en langs de Albanese grens, ten einde de aanvoerroutes van wapens uit Noord-Albanië af te snijden.

Enkele honderdduizenden Kosovaren geraakten op de dool en velen vluchtten de grens over, maar het was op dat ogenblik niet het Servische opzet Kosovo etnisch te zuiveren, laat staan over te gaan tot een genocide.

Tijdens de NAVO-bombardementen in de zomer van 1999 werden Kosovaren wel systematisch door de Serven verdreven. Het is echter weinig waarschijnlijk dat de Servische leiding werkelijk gedacht heeft dat de internationale gemeenschap niet vroeg of laat de terugkeer van deze verdrevenen zou afdwingen. Het is veel aannemelijker dat, zoals Rob De Wijk in *Pyrrus in Kosovo* (Amsterdam, 2000) betoogd heeft, de Servische leiding door een massale vluchtelingenstroom op gang te brengen, druk wilde uitoefenen op de NAVO ten einde de bombardementen te staken. Gezien de 'onkwetsbaarheid' van de NAVO-luchtmacht en de afwezigheid van NAVO-grondtroepen, die konden

aangevallen worden, was dit zowat het enig middel dat de Serven ter beschikking stonden. De NAVO kwam door de vluchtelingenstroom ook inderdaad sterk onder druk te staan, maar is uiteindelijk toch niet gezwicht.

In 1999 vertoonde de verdrijving van de Kosovaren wel ook de kenmerken van een echte etnische zuivering. Blijkbaar oordeelde de Servische leiding dat nu er diplomatiek niets meer te verliezen was, beide - oorlogvoering en etnische zuivering - in één moed door konden. Zo werden bijvoorbeeld identiteitspapieren, eigendomsbewijzen en de gelijke vernietigd en woningen geplunderd en in brand gestoken om de terugkeer van de vluchtelingen onmogelijk te maken. Milosevic werd door het Internationaal Tribunaal in Den Haag dan ook met rede beschuldigd van oorlogsmisdaden, waardoor zijn internationale positie uiteindelijk nog meer verzwakte.

Zoals hier al enkele malen gebleken is, blij

vaad: het Westen noemt Milosevic 'de slager van de Balkan', in Servië verglijdt het gezicht van Clinton in dat van Hitler in een computer-gemanipuleerd beeld. De Servische propaganda heeft het nationalisme ver overschreden: een reuzenposter van Ghandi met op zijn borst onblote bovenlijf de schietschijf die uitgegroeid is tot nationaal Servisch symbool. De man die de geweldloosheid predikte wordt opgevoerd als bondgenoot van een man die een genadeloze etnische zuivering doorvoert. Maar ook de Amerikanen zijn bewust(?) het slachtoffer van dit soort omkeringen. Hun aanvalspijpen noemen ze 'Apache' en 'Tomahawk', namen die verwijzen naar de Indianen, slachtoffers van die andere massale uitroeiing door het blanke Amerikaanse leger. Spoken worden uitgebannen voor er symbolische bondgenoten van te maken.

...og voordat de Golfoorlog goed en wel begonnen was, werd er al gesproken van een Nieuwe Wereldorde. Ook nu staan de heropbouw van Servië en een eventueel Marshall-plan voor de Balkan al op de internationale politieke agenda. Het lijkt een strategie te zijn om het heden niet te moeten beleven, om niet te moeten zien dat het gebeurt. Het heden wordt ingepast in een plan dat vanuit een nog niet aanwezige toekomst een betekenis moet geven aan het

gebeuren. Het beeld van een toekomstige, politiek stabiele Balkan rechtvaardigt en verklaart het ongrijpbare en onbegrijpelijke nu. 'In alle gevallen wordt het verleden van zijn scherpe kanten ontdaan, en in alle gevallen kan men zich afvragen of dit niet gebeurt om maar niet met de onverteerbare aspecten van het nu geconfronteerd te worden.' (E. Runia) In het geval van de oorlog in Kosovo wordt het heden, nog voordat het gebeurt, al van zijn scherpe kanten ontdaan. Het geweld wordt getoond en verhuld in eenzelfde beweging. Op een raket wordt een camera geïnstalleerd. De camera vliegt met de raket op het doel af, en als het projectiel zijn doel raakt, ontploft ook het beeld in honderdduizend grijze korrels en ontleent letterlijk het zicht op het gebeuren. 'Door deze verhalen "verteert" de patiënt als het ware zijn ervaringen - wat niet wil zeggen dat deze ervaringen getrivialiseerd of gebanaliseerd worden, maar wel dat deze ervaringen niet langer als Fremdkörper door het bewustzijn spoken en niet langer strijdig zijn met de verhalen waarop de patiënt zijn identiteit en zijn geloof in het leven baseert.' (Runia)

De moderniteit is de revolte van de mens tegen zijn oorspronkelijke passiviteit, tegen zijn onderworpenheid aan het noodlot. De geschiedenis van de moderne mens is een emancipatorisch, actief

NAMIR DEPLOYED HE HAS TRAINED 300 PERSONNEL IN THREE WEEK TRAINING SESSIONS AT RGF CAMPS.

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

gegooid. Het daagde dat de televisie in zekere zin onbekwaam is om ernstige informatie te geven, wil ze blijven wat vandaag de dag onder televisie verstaan wordt: geanimeerd, levendig, met een hoog tempo, enz. We stonden dus voor de keuze. Ofwel respecteerden we een min of meer realistische televisievorm en kregen we de absolute chaos en zeer weinig informatie op het toneel, een artistieke vulgariteit die niet in woorden te vatten is; ofwel leek het helemaal niet meer op televisie, maar waarom zouden wie die referentie dan behouden? Er zijn toen verschillende oplossingen gekomen, waar-

onder een heel extreme: een man komt op en houdt een lezing van een halfuur. Daarmee zitten we natuurlijk op de grens van wat representatie is. Maar dramaturgisch gesproken verwijst dat grensmoment ook naar het openingsmoment van de voorstelling, naar de persoon die aan de genocide ontsnapt is. Voor mij maakt ook zij deel uit de representatie, al is haar aanwezigheid strikt gesproken geen theater. Zij stelt zichzelf voor, zij speelt haar eigen rol. Maar op het toneel is zij niet dezelfde als in het gewone leven of als wanneer zij een lezing houdt.

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

DISAGREES WITH ANTI-TUTSI EXTERMINATION. HE SUPPORTS OPPOSITION TO RPF BUT CANNOT SUPPORT

dikwijls geen strikt onderscheid te maken tussen etnische zuiveringen en genocide. Etnische zuiveringen gaan dikwijls - hoewel niet altijd - met een zulke mate van fysiek geweld gepaard dat er doden vallen. Het gaat om het gebruik van geweld om de bevolking te intimideren. Hoeveel doden moeten of mogen er vallen alvorens we spreke is van genocide? Of volstaat al de potentiële menses op basis van hun etno-culturele kenmerken fysiek te liquideren en volstaat één slachtoffer? Er zijn diverse afmetingen van het begrip 'genocide' in omloop, elk met hun eigen juridische implicaties, maar het lijkt voor de hand te liggen dat doden met de bedoeling leden of de leden van een bepaalde etno-culturele gemeenschap van een bepaalde plaats te verwijderen als genocide kan bestempeld worden, hoe veel of hoe weinig slachtoffers er ook vallen.

WEDERZIJDSE GENOCIDE

Een ander probleem vormt wat we 'mutuele genocide' zouden kunnen noemen. Is er ook sprake van genocide wanneer twee of meer strijdende partijen, met de bedoeling elkaars bevolking te verjagen, massaal slachtoffers maken onder de civiele bevolking? Zou de holocaust nog steeds de holocaust zijn indien de Joden ook zes miljoen Duitsers in uitroeiingskampen omgebracht hadden? Wanneer men aanvaardt dat moorddadige vormen van etnische zuiveringen als genocide kunnen bestempeld worden, lijkt het perfect mogelijk dat legers en milities van diverse nationale herkomst, strijdend om een etnisch gemengd gebied, zich alle aan genocide schuldig maken. Dit lijkt het geval te zijn in de recente conflicten in ex-Joegoslavië, met name in Bosnië-Herzegovina. Wanneer we kijken naar de cijfers van de slachtoffers van de oorlog in Bosnië-Herce-

govina, dan constateren we dat onder de drie betrokken partijen - Bosnjakken, Kroaten en Serven - een groot aantal slachtoffers is gevallen: volgens min of meer officiële cijfers van de Bosnische regering van onmiddellijk na het conflict waren dat 180.000 Bosnjakken, 120.000 Serven, 35.000 Kroaten. Deze getallen bevatten ook de indirecte slachtoffers van de oorlog en liggen, naar later is gebleken, te hoog, maar de verhoudingen tussen de aantallen slachtoffers binnen de drie groepen kloppen. Het blijkt dat binnen elke gemeenschap proportioneel ongeveer hetzelfde aantal slachtoffers gevallen is, met die correctie dat de Bosnjakse slachtoffers oververtegenwoordigd en de Kroatische ondervertegenwoordigd zijn. De cijfers van de 'potentiële' slachtoffers van de genocide - de vluchtelingen, waartoe we zowel *refugees* (buiten Bosnië-Herzegovina) als *displaced persons* (binnen

project. Het moderne project is een kinetische utopie, aldus Sloterdijk. Maar de moderne tijd is onder een 'postmoderne' laag terecht gekomen: 'Misschien is de postmoderne tijd het best zo te herkennen: hij verandert de trotse actieve zinnen van de moderne tijd in passieve zinnen of in onpersoonlijke zinswendingen. Dat verraadt niet alleen een grammaticaal maar ook een ontologisch engagement - het gaat om niets meer en niets minder dan om de mogelijkheid naast daden, producties en afspraken ook lijden, gebeurtenissen en processen in de hedendaagse zin van het "zijn" op te nemen. De moderne tijd heeft ons overvoerd met handelingstheorieën - van het lijden wist hij alleen maar te vertellen dat het als motor van handelingen "gebruikt" kan worden. Maar wat zou het betekenen als in de talloze culturele aanzetten tot postmodernismen zich nu de noodzaak aankondigde een gepassioneerd bewustzijn van menselijke eindigheid te ontwikkelen, een bewustzijn van tweede passiviteit, die alleen aan de achterkant van het project moderne tijd gevormd kan worden? Wat betekent vanuit een tweede passiviteit de historisch bewogen wereld?'

NOTITIES APRIL-MEI 1999

Iedere analyse van geweld stoot op de harde kern van een mimetisch exces. De zender TV5 wist te melden dat de Servische televisie de film 'Apocalypse Now' had uitgezonden. De bedoeling was overduidelijk: de onverantwoorde en agressieve imperialistische politiek van de Verenigde Staten aanklagen. Of de film daarvoor geschikt is, laat ik hier in het midden. Wel maakt hij iets anders duidelijk over wat er aan de hand is in het militaire conflict op de Balkan. In 'Apocalypse Now' krijgt een officier de geheime opdracht een einde te maken aan de terreur van een Amerikaanse generaal die zich in de oerwouden van Viëtnam heeft teruggetrokken en daar zonder enige verantwoording af te leggen aan het militaire opperbevel, een gruwelijke privé-oorlog voert. De zoektocht door het woud wordt een afdaling in de nacht van het geweld, in het hart van de duisternis. Duidelijk wordt dat in iedere oorlog een andere oorlog woedt, een oorlog die door niets of niemand gecontroleerd wordt. De officiële legerleiding en de krankzinnige generaal in het oerwoud staan niet tegenover elkaar als een rechtvaardig en binnen de perken gehouden geweld aan de ene kant en een onaanvaardbare en zinloze wreedheid aan de andere kant. Iedere oorlog wordt getekend door een gewelddadig en oncontroleerbaar exces.

TRAINING FOCUS WAS DISCIPLINE, WEAPONS, EXPLOSIVES, CLOSE COMBAT AND TACTICS. 6. PRINCIPAL AI

RWANDA 1994

RWANDA 1994

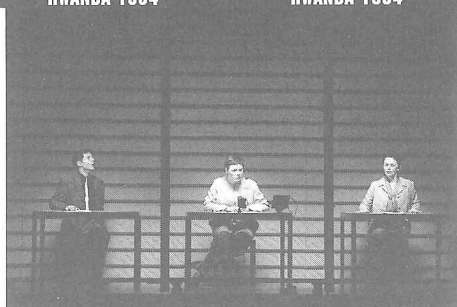
RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

PIEMME: In het hele werkproces heeft de tegenstelling tussen het documentaire en de fictie een belangrijke rol gespeeld. Het is zoals Marie-France heeft gezegd: we moesten het probleem van de informatie oplossen vooraleer we de fictie te voorschijn konden laten komen. Ik heb die vraag als een verschrikking ervaren: hoe kan je fictie schrijven als Yolande net de waarheid - tussen aanhalingstekens - heeft verteld? Hoe kan je aan de hand van theaterpersonages een verhaal vertellen als eender welk televisiebeeld van de geno-

>>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

KILLING OF INNOCENT PERSONS. HE ALSO STATED THAT HE BELIEVES THE PRESIDENT DOES NOT HAVE FULL

Bosnië-Herzegovina) rekenen - leveren ongeveer hetzelfde beeld op. Deze cijfers tonen aan dat de drie gemeenschappen het slachtoffer zijn geweest van etnische zuiveringen en genocide, zij het niet alle drie in dezelfde mate. Ze impliceren ook dat er zich onder de drie strijdende partijen mensen bevinden, die zich aan etnische zuiveringen en genocide hebben schuldig gemaakt - mensen die als oorlogsmisdadigers (zouden moeten) veroordeeld worden. De ene schuld wist natuurlijk de andere niet uit.

Bij de recente gebeurtenissen in Kosovo kan de vraag gesteld worden naar de omvang van de genocide. Tijdens de acties van het UCK en de represailles daartegen van de Servische ordestrejdkrachten in 1998 vielen er in Kosovo ongeveer 2000 doden - militairen en civiele personen. Zoals we al zagen had het Servische militaire optreden vooral de uitschakeling van het UCK op het oog. Op

dat moment was er nog geen sprake van echte etnische zuiveringen en dus ook niet van genocide - al zal de vlucht van vele duizenden Kosovaren voor de Servische nationalistenvolk zeker geen ongewenst bijeffect geweest zijn. Hoe dan ook kunnen de doden niet bestempeld worden als slachtoffers van genocide - zij het natuurlijk wel van een bijzonder brutaal en inhumain militair optreden.

Tijdens de bombardementen in 1999 voerden de Serven volgens NAVO-woordvoerder Shea massale slachtingen uit onder de Kosovaarse bevolking, waarbij cijfers tussen 10.000 en 100.000 slachtoffers genoemd werden. Deze genocide vormde een van de belangrijkste legitimaties van het NAVO-optreden. In de periode tussen het beëindigen van de bombardementen begin juni 1999 en het begin van de winter slaagden forensische teams erin, na onderzoek van een derde van het

aantal massagraven, 2.108 lijken op te graven. In de periode tussen het hervatten van de opgravingen in de lente van 2000 en half augustus zijn daar nog 680 lijken bijgekomen. De som van beide getallen klopt ongeveer met het aantal als gedood of vermist opgegeven personen. Een deel van de lijken is afkomstig van UCK-strijders, die sneuvelden tijdens de verbeterde gevechten tussen de guerrillero's en de Servische ordestrejdkrachten tijdens de NAVO-bombardementen, en kunnen dus niet als slachtoffers van genocide aangerekend worden. Andere stierven wel als gevolg van de oorlog, maar niet in het kader van genocide. Van nog anderen weet men niet in welke omstandigheden ze om het leven kwamen en welke hun nationaliteit is. De aantallen zijn van die aard dat ook hier weer de indruk ontstaat dat de moorden gebeurden in het kader van de verdrijving van de Kosovaarse bevolking

De NAVO houdt vol dat dit militaire conflict met Servië geen oorlog is, dat het niet gaat om de destructie van een land of van een volk. De interventie heeft een zeer concreet objectief en dat is het reduceren van de militaire slagkracht van Milosevic met de bedoeling om het vredesplan van Rambouillet te doen aanvaarden. Dat objectief wordt militair uitgewerkt in duidelijk omschreven fases. De legerwoordvoerders verklaren dat het vooropgestelde schema nauwgezet en met succes gevolgd wordt. De fundamentele vraag is echter of de NAVO bij machte is te zeggen dat dit geen oorlog is en dat alles in functie staat van één concreet objectief. Is het mogelijk te bepalen wat een oorlog is en wat niet? Verloopt geweld altijd volledig volgens schema? Getuigt die gedachte niet van een onverzadeloze overschatting van het rationele vermogen van de mens?

Ondanks de retoriek van de controle en de succesvolle aanvallen, bevindt de NAVO zich iedere dag meer in een situatie van transgressie van die controle. Steeds meer oorlogsmaterieel en soldaten worden naar de Balkan verscheept. De kosten van de oorlog zijn gigantisch. De zgn. 'collateral damage' loopt op. De bombardementen op Servië richten grote materiële schade aan. Er is een groeiende kans op escalatie in Macedonië en Montenegro.

De Servische oorlogsmachine is in een stadium van transgressie van ieder respect voor het menselijke: de massale etnische zuivering, de systematische vernieling van eigendomsbewijzen en identiteitskaarten, brandstichting, moord en verkrachting. De oorlog wordt beheerst door een gigantische economie van de verspilling. In dat opzicht worden beide partijen in een draaikolk meegezogen, in een soort van modern potlatch-ritueel. Net zoals de officier in 'Apocalypse Now' ontdekt dat de officiële legerleiding en de generaal in het oerwoud in eenzelfde geweldlogica zijn opgenomen, bestaat er ook tussen de NAVO en Servië een compliciteit, die niets anders is dan het excessieve geweld dat zich niet laat beheersen.

'De les die we uit Kosovo moeten trekken, is dus dat de tegenstelling tussen de Nieuwe Wereldorde en de neoracistische nationalist in wezen niet bestaat: het zijn twee kanten van dezelfde medaille - de Nieuwe Wereldorde broedt zelf de monsters uit die ze daarna bestrijdt', aldus Slavoj Žižek. Opnieuw de communicerende vaten: het Westen en ex-Joegoslavië. Ex-Joegoslavië (of Rwanda) dat we zo graag zouden zien als datgene wat ons in het Westen vreemd is: de plek van barbaarse, religieuze of ethische conflicten, van een nietsontziend, onmenselijk donker geweld

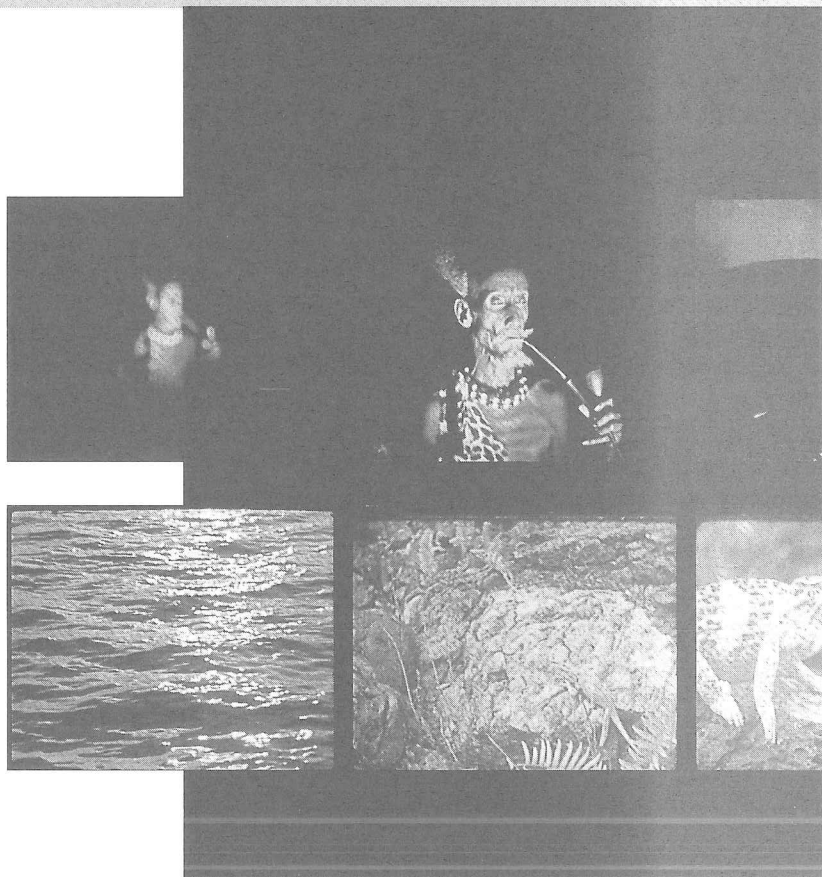
OF INTERHAMWE IN THE PAST WAS TO PROTECT KIGALI FROM RPF. SINCE UNAMIR MANDATE HE HAS BEEN
RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

cide tien- of honderdduizend keer sterker is? Er zijn aardig wat momenten geweest dat ik heb getwijfeld of theater wel over die zaak kon spreken. De plaats van de fictie daarin heb ik niet onmiddellijk gezien. Niemand trouwens. Zelfs toen ik de visioenen schreef, de meest fictionele scènes, kampte ik met de vraag hoe zij op het toneel zouden weerklinken. Zouden ze in vergelijking met de rest van de voorstelling niet erg plat overkomen? Toen kwam het idee om zwarten tussenbeide te laten komen, en de oplossing van de marionetten. Die laatste oplossing vond ik perfect aansluiten bij de

tekst. Toen ik de marionetten op de generale repetitie zag, begreep ik dat de fictie tegenover de informatie kon staan. Maar daar hadden we de voorstelling inderdaad niet mee kunnen beginnen, lijkt me. Eerst moesten we de grenzen van de representatie proberen te bereiken met Yolande, de enkele televisiefragmenten, de lezing ook... Ik heb veertig of vijftig pagina's slecht, erg slecht theater geschreven... en daar ben ik blij om, want door die pagina's te schrijven heb ik veel geleerd. Het hele werkproces was exemplarisch voor de manier waarop ik met de materie omga. We hebben ook heel wat

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994
CONTROL OVER ALL ELEMENTS OF HIS OLD PARTY/FACTION. 8. INFORMANT IS PREPARED TO PROVIDE

om tactische redenen of met het oog op etnische zuivering -, en dus veeleer een middel waren dan een doel. Drieduizend slachtoffer op een totaal van bijna twee miljoen, in een situatie van oorlog, is volgens deskundigen een te klein aantal om de aanschuldiging van genocide juridisch hard te maken - en genocide is dan ook niet opgenomen op de lange lijst van misdaden die Milosevic in Den Haag ten laste gelegd worden.

dat 'bij ons' onmogelijk is. Zizek wijst erop dat het onvoorstelbare van wat in Bosnië gebeurd is, niet in Bosnië zelf ligt, maar in onze blik die denkt te weten wat er gebeurt, die een onderscheid denkt te kunnen maken tussen (het geciviliseerde, eigene) hier en (het barbaarse, andere) daar. Maar ook die veilige afstand moet gedeconstrueerd worden. Zizek vertelt hoe hij na een lezing over Hitchcock aan een Amerikaanse universiteit, geconfronteerd werd met de opmerking dat men van een burger van ex-Joegoslavië toch verwacht had dat hij zou spreken over de dramatische gebeurtenissen in zijn land in plaats van over Hitchcock. Het publiek had Zizek graag op de plaats van de 'andere' laten plaatsnemen, waarmee het dan medelijden kon hebben, maar door de keuze van zijn onderwerp confronteerde hij zijn toehoorders met zichzelf. Wat storend overkwam was het feit dat het Amerikaanse publiek zichzelf zag en niet de verwachte andersheid: 'Niet het "andere" als zodanig is angstaanjagend of traumatisch, maar juist het feit dat dit andere niet van onszelf verschilt, of - wat op hetzelfde neerkomt - dat wij in de andere een alteriteit zien die de onze is en ook ons op "unheimliche" wijze doorspookt.' (Marc De Kesel)

In de prangende formulering van Marc De Kesel luidt het: '... het subject dat het versplinterde Bosnië poogt te denken, is ook zelf onherroepelijk gespleten.' Het subject is geen plaats van waarheid, zekerheid en kennis. Het wordt fundamenteel getekend door een tekort, een onvolkomenheid, een onbepaaldheid. Maar in zijn zoektocht naar een duidelijke identiteit vergeet het dat tekort en creëert het een fantasmatische volheid. Racistische en nationalistische en etnische ideologieën zijn voorbeelden van die fantasmatische volheid of volmaaktheid, maar ook de humanitaire westerse blik die zich richt op het slachtoffer: 'Dit in beeld gebrachte en over de hele wereld vertoonde slachtoffer biedt de westerse identiteit immers de gedroomde kans om op een imaginaire manier zijn eigen universele volmaaktheid hoog te houden en zo zijn inherente gespletenheid en radicaliteit te eindigen (dit is de 'unheimliche' alteriteit die het zelf is) te loochenen.' (Marc De Kesel) Morele eerlijkheid gebiedt ons onszelf meer met de beulen dan met de slachtoffers te identificeren.

Verdringen, loochenen, vergeten: amnesie als centrale dynamiek van de moderne westerse samenleving. Amnesie als politiek. Maar wat de politiek wil (doen) vergeten, brengt de rouw opnieuw in

ORDERED TO REGISTER ALL TUTSI IN KIGALI. HE SUSPECTS IT IS FOR THEIR EXTERMINATION. EXAMPLE H

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

informatie afgevoerd vanuit de idee dat we onmogelijk alleen maar informatie konden brengen. Toen kwamen we op het idee van de lezing, die zich op de grens van de representatie bevindt, maar er toch nog toe hoort. Zij maakt het mogelijk om de inhoud op een frontale manier over te brengen. Het theater neemt eventjes afstand van zijn traditionele vormen om plaats te maken voor een meer frontale manier van informatieverstrekking. De kwestie van de fictie konden we echter niet aansnijden bij het begin. De visioenen zijn er pas gekomen op het moment dat we al een stevige werkhyp-

pothese hadden. Dat is enkele maanden later ook bewezen, allicht omdat het effect van Avignon zich inderdaad liet voelen. Na Avignon zagen we de voorstelling ook zelf in een duidelijker perspectief, we zagen beter wat we moesten doen en wat we misschien niet moesten doen. Ik denk dat het logisch is geweest om deze voorstelling in verschillende fases te maken, niet alleen omwille van het productieproces zelf, maar ook omwille van de dramaturgische logica. Je kan bij dit onderwerp niet zomaar eventjes met de vingers knippen en zeggen: 'Afspraak over drie maanden, en het zal goed >>

23

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

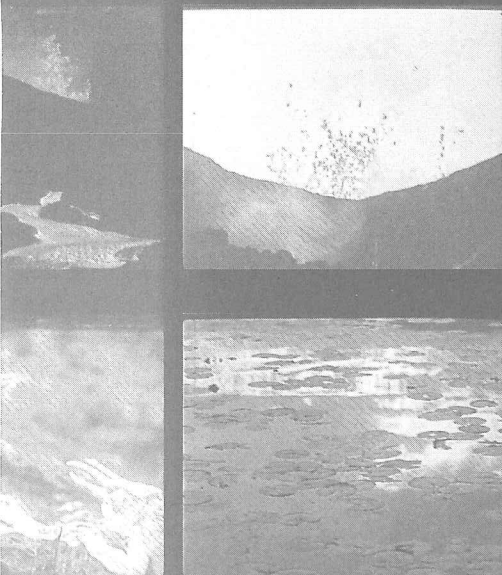
LOCATION OF MAJOR WEAPONS CACHE WITH AT LEAST 135 WEAPONS. HE ALREADY HAS DISTRIBUTED 11

'DE GROTE ZUIVERINGSDAG BREKE AAN IN AL ZIJN WREDE RECHTVAARDIGHEID'

LUC VANDEWEYER over voorstellen tot etnische zuiveringen in België. België of het bewuste geheugenverlies.

In de jaren 1990 werd het vroegere Joegoslavië verscheurd door een reeks gewapende conflicten tussen de diverse volksgroepen. Serviërs, Kroaten, moslims en Albanen werden vermoordden in gemengde gebieden tal van leden van de andere volksgroepen. De term 'etnische zuivering' werd een begrip. In Midden-Afrika werd een gelijkaardige vertoning opgevoerd tussen Hutu's en Tutsi's. De verliezen aan mensenlevens waren gruwelijk hoog en er werd geen onderscheid gemaakt tussen strijders en niet-combattanten. Mensen van alle leeftijden

werden beschouwd als te verdelen wezen. Etnische zuivering is het gewelddadig opdrijven van een of meer volksgroepen uit een etnisch gemengde regio met de bedoeling de macht over dit grondgebied in handen van een welbepaalde volksgroep te leggen en de machtsgreep te beveiligen voor de lange termijn. De term is van recente datum. Het verschijnsel zelf is dat niet. Ook binnen België werd ooit in die richting gedacht. Maar het is nu het wel vergeten. Het paste niet in ons zelfbeeld als beschaafde westerlingen. Etnische zuivering komt niet uit de lucht vallen. Basisvoorwaarde is het bestaan van de overtuiging dat er onderscheid te maken valt tussen de mensen die in eenzelfde regio wonen. Kleine lichamelijke verschillen, ta-

de herinnering. Rouwen is een vorm van anti-politiek, al kan het rouwen steeds gerecupereerd worden en gemobiliseerd in grote monumenten en openbare herdenkingen ter versterking van een mythische identiteit. De Griekse polis zag grote rouw als een succes dat geweerd moest worden, zowel van de officiële begraafplaats als van de politieke agora. Het rouwen werd aan strikte regels onderworpen om wanorde te voorkomen. Een stad vol rouwende burgers zou de politieke orde destabiliseren. De rouw vond een onderkomen in het theater en in de tragedie, die tegelijk de grootsheid en de extremen ervan toont. Is het geslacht van de politiek mannelijk, het rouwen is vrouwelijk. Zowel de tranen als de vrouwen werden buiten het politieke debat gehouden. Op de een of andere keer keerde het verdrongene echter terug in het uitzinnige en overwoestende verdriet van Medea, Jocaste, Antigone, Klytaimnestra, Elektra, Cassandra,...

Politiek is de kunst van het bespreekbare. Rouwen is geconfronteerd worden met het onuitspreklijke van het lijden. Politiek is discussie en dialoog. De klaagzang is eindeloze monoloog, een dialoog met de goden die niet antwoorden. Dialogen zijn in de tragedie van ondergeschikt belang. In hoofdzaak bestaan de tragedies uit lange monologen, lange zelfuitspraken van persona-

ges die hun ellende, hun lijden, hun woede, hun verdriet uitschreeuwen, en vooral hun opstand tegen het noodlot dat zij moeten ondergaan. Die zelfuitspraak is hun vrijheid. De mens maakt zich los uit het door goden en bovenmenselijke krachten beheerste universum. Dat betekent echter niet dat hij er aan ontsnapt.

De tragedie is zijn eerste schreeuw van zelfbewustzijn, van bewustzijn van het lijden dat hem is opgelegd. Ondanks alle gruwel gaat het in de tragedies minder om wat de personages doen, dan wel om wat ze denken en voelen voordat ze iets doen en nadat ze iets gedaan hebben. Wat ze dan uitspreken is 'buitensporig' en kan niet omvat worden in het politieke discours van de burger: 'De toeschouwers van de Griekse tragedie werden individueel en collectief minder aangesproken als leden van een politieke gemeenschap dan wel als behorende tot de allesbehalve politieke collectiviteit van het menselijk ras, of om het zijn tragische naam te geven, het ras van de stervelingen.' (Nicole Loraux)

'I don't have music, Christ I wish I had music but all I have is words', zegt een van de personages uit *Crave*. De klaagzang van de Griekse personages is voorgoed gebroken. De taal heeft geen

...AVE WAS THAT IN 20 MINUTES HIS PERSONNEL COULD KILL UP TO 1000 TUTSIS. 7. INFORMANT STATES HE

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

zijn.' Zo werkt het niet. Het gaat om een proces, om het aanbrengen van lagen. Op het eind krijg je iets wat er zowel op het vlak van de informatie als op het vlak van theatrale dynamiek effectief staat.

DELUCVELLERIE: Eenieder die in een gebeuren als een genocide duikt en in de geschiedenis die haar mogelijk heeft gemaakt, wordt met nachtmerries geconfronteerd. De droomdimensie waarin de voorstelling op een bepaald moment terechtkomt, is gewettigd, enerzijds omdat sommige dingen ons incasseringsvermogen overstij-

gen, anderzijds omdat de handeling zo opnieuw aanknoopt met het centrale thema van de doden die de levenden komen verstoren. Een van de manieren waarop de doden de levenden sinds mensenheugenis verstoren, is de droom. Op een bepaald stadium van haar evolutie en onderzoek ontvangt de journaliste Bee Bee Bee boodschappen in de vorm van dromen. We hebben ervoor gekozen om vooral Rwandezen de visioenen te laten spelen: strikt gesproken gaat het niet om de historische werkelijkheid van de aartsbisschop of de Franse president, maar om het beeld dat de Rwandezen van hen

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

...EAPONS INCLUDING 35 WITH AMMUNITION AND CAN GIVE US DETAILS OF THEIR LOCATION. TYPE OF WEAPONS

godsdienst, levenswijze en dergelijke, kunnen daarvoor dienen. België met zijn meerdere talen is een voorbeeld van een geografische omschrijving waar dat soort spanningen zou kunnen optreden. Daarmee vertel ik niets nieuws. Maar om in de nabijheid te komen van 'etnische zuivering' moeten we wat meer in detail gaan kijken.

De Belgische staat werd in 1830 opgericht als een samenleving met een indrukwekkend aantal vrijheden. Maar die waren individueel en enkel rijkere mensen konden daar ten volle gebruik van maken. Groepsrechten werden niet erkend. Daardoor werd het voor Nederlandstaligen moeilijk om op te tornen tegen de dominantie van het Frans als taal van cultuur en bestuur. Wie vanuit een Nederlands-talige achtergrond de sociale ladder wilde beklimmen, had het daardoor moeilijker. Dat kostte kwaad bloed. Het taalconflict werd

verscherpt omdat de begrippen 'Latijns' en 'Germaans' ingang vonden in de loop van de 19de eeuw. Niet alleen de taal werd dus voor een radicale voorhoede een criterium, ook de etnische herkomst in een ver en grijs verleden, op de overgang tussen Romeinse Rijk en middeleeuwen. Zo ontstond het besef van de taalgrens. En dus was iemand die geen Nederlands kende of wilde spreken op Vlaamse bodem ofwel een 'volksvreemde', ofwel een 'ontaarde'. Feit is dat het Vlaamse werkvolk dat uit nood naar de Waalse industriegebieden migreerde bij de autochtone bevolking al evenmin op algemene achting kon rekenen. Maar die immigranten stonden op de laagste trap van de sociale rangorde; de Franstaligen in Vlaanderen stonden veel hoger op de ladder, tot zelfs helemaal bovenaan. Een deel van deze mensen waren ambtenaren en werden dus betaald met het

geld van iedereen. Maar omdat zij het vertikten de taal van het volk te gebruiken, groeide de weerstand. Het Vlaams-nationalisme werd gecreëerd en het groeide in aanhang en radicalisme.

Om zelfs maar te kunnen denken aan zoiets als 'etnische zuivering' heb je niet alleen nood aan een radicaal nationalisme. Dat nationalisme moet 'etnisch' zijn want je hebt nood aan criteria die toelaten een deel van de bevolking daarvan uit te sluiten, zijnde de 'volksvreemden'. Je hebt ook macht nodig, véél macht. Je moet kunnen rekenen op een leger of op gewapende milities. Want etnische zuivering vereist grootschalig geweld.

Voor de Vlaams-nationalisten kwam die macht er pas toen ze dachten te kunnen rekenen op de geweren en bajonetten van de Duitse bezetter tijdens de Eerste Wereld-

muziek meer: 'And don't forget that poetry is language for its own sake. Don't forget when different words are sanctioned, other attitudes required./ Don't forget decorum. Don't forget decorum.' De taal kan zichzelf niet meer redden. De verbijstering om hetgeen gebeurd is - Auschwitz, Joegoslavië, Rwanda - heeft de taal onherroepelijk beroerd. De taal - de vormen, het denken - staat voor de opdracht het onrepresenteerbare te gedenken. Misschien is de poëzie van Paul Celan even onontbeerlijk om Auschwitz te gedenken als de talloze studies die getuigenis willen afleggen van wat is gebeurd. Bij Celan keert de poëzie zich tegen de poëzie: 'L'acte poétique est catastrophique (...). Cela même est ce qui justifie que la poésie soit l'interruption de l'art, c'est à dire l'interruption de la mimésis. L'acte poétique consiste à percevoir, non à représenter.' (Philippe Lacoue-Labarthe) Tonen en niet langer representeren. De esthetiek stoot hier op de absolute grens van de ethiek, die zich als een cesuur, een catastrofe voordoet. Een onderbreking in de productie van tekens en betekenissen. Een passiviteit manifesteert zich midden in de actie, de handeling, de plot. Het decorum breekt stuk. Het denken wordt ontwapend en staat met lege handen. Het spreken stopt en een stilte wordt hoorbaar.

De vrouw op het toneel is geen actrice. Zij is een overlevende en een getuige van de Rwandese genocide. Na haar verhaal komen andere verhalen. Dit keer verteld door acteurs en actrices. De fictie, de representatie begint. Maar ook haar eigen getuigenis draagt reeds de sporen van de representatie, van de noodzakelijke herhaling en vertaling die theater is. Ze vertelt haar verhaal in het Frans, niet in haar eigen taal. De woorden en de zinnen die zij spreekt, zijn door anderen geschreven en maken deel uit van een geordend artistiek geheel. Zij spreekt in naam van hen die er niet meer zijn met woorden die de hare niet meer zijn, 'dans ce récit fait de ses propres mots dans une langue qui n'est pas la sienne, dans ce moment où elle assume un rôle d'elle-même un pas en deça de cette frontière entre réel et représenté qui constitue l'essence même de l'acte théâtral' (*Igicaniro*). Al van bij de aanvang stoot de voorstelling op de grenzen en de dwang van de representatie. Al van bij de aanvang wordt (onvermijdelijk) vergeten wat (noodzakelijk) moet worden herdacht: de onzegbaarheid van het singuliere lijden. Er is iets dat nergens in deze voorstelling aanwezig is, behalve in de tranen en de stiltes van Yolande Mukagasana die haar verhaal onderbreken; iets dat precies door zijn afwezigheid als een ondraaglijke aanwezigheid door deze voorstelling spookt

DISAGREES WITH ANTI-TUTSI EXTERMINATION. HE SUPPORTS OPPOSITION TO RPF BUT CANNOT SUPPORT

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

hebben. Een andere dramatische oplossing die voortvloeit uit het gradueel bevragen van deze realiteit, is de introductie van het personage Jacob, de jood. Toen Jean-Marie ons de eerste scène opstuurde waarin dit personage voorkomt, reageerden we erg terughoudend. 'We praten over genocide, dus duikt er een jood op.' Waartoe zou die man kunnen dienen? Waarom heeft de journaliste hem nodig? Naderhand hebben we ons gerealiseerd dat we enkele belangrijke aspecten met betrekking tot de genocide nog niet hadden aangesneden. Het is natuurlijk uitgesloten om met dergelijk onder-

werp exhaustief te zijn. Een belangrijk aspect is de kolonisatie van Rwanda, een proces dat tot haat en verdeeldheid heeft geleid. Maar het blijft een mysterie. Het volstaat niet om uit te leggen hoe men de kinderen van de buurman, met wie men de dag voordien nog stond te discussiëren, in stukken gaat hakken. Wat is er gebeurd? Volgens mij wettigt die vraag het personage. Hoewel er een belangrijk onderscheid is tussen verschillende genociden, zijn er ook voorwaarden die een genocide mogelijk maken: er is steeds een klasse van mensen die als onmenselijk wordt bestempeld. Als een groot >>

25

1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

ARE G3 AND AK47 PROVIDED BY RGF. HE WAS READY TO GO TO THE ARMS CACHE TONIGHT-IF WE GAVE HIM TH

oorlog. Toen werden de eerste plannen gemaakt om Vlaanderen te zuiveren. Die plannen gingen verder dan het wegsturen van de her en der aanwezige Waalse ambtenaren en hun families. De gelegenheid was immers te mooi om niet meteen de taalgrens wat te verleggen. Vlaanderen moest immers een autonome staat worden, weliswaar onder Duitse dominantie en bescherming. De collaborerende Vlaams-nationalisten van die tijd - de 'activisten' - lieten hun oog vallen op Frans-Vlaanderen, op Brussel en op Waalse dorpen net ten zuiden van de taalgrens. Zo wilden ze onder meer een strook in het noorden van de provincie Luik aanhechten zodat er een landverbinding met Duitsland tot stand kwam. Wie niet wilde weten van het nieuwe 'Vlaams-Germaanse' burgerschap moest verhuizen, goedschiks of desnoods kwaadschiks.

De zucht naar macht, hogere inkomens en overheidsbanen zweepde de gemoederen op. Het ophitsende citaat in de titel is afkomstig van Marcel Van de Velde. Hij was een van deze activisten en dat hij een 'grote zuiveringsdag' openlijk kon bepleiten, tekent de atmosfeer. Hij maakte er in zijn krantenartikel geen geheim van wat hij daarmee bedoelde: 'Ieder die ons nu nog weerstreeft: de grens over! Wallonië zij zijn woonst. Weg met àlle franskiljons... Weg met allen die ons weerstaan.' Die mensen hadden gekozen voor de overwinnaar maar helemaal op het einde kreeg de geschiedenis een onverwachte wending. Vanaf augustus 1918 ging het plots slechter met de Duitse legers. Die neergang zette zich door en de uiteindelijke Duitse nederlaag in de herfst van 1918 trok een streep onder alle pleidooien tot etnische zuivering. Enkele

honderden van deze activisten moesten naar Duitsland of Nederland verhuizen om aan bestrafing te ontkomen. Ze werden zwaar gebannelingen.

Tijdens de jaren twintig en dertig werd de herinnering aan dit activisme verheerlijkt en hun sterk etnisch gekleurde flamingantisme vond verdere verspreiding, vooral onder de katholieke jeugd. In die kringen werd er negatief aangekeken tegen de francofonie omdat die onder meer werd gelijkgeschakeld met anti-godsdienstigheid. Duitsland was nu erg zwak maar dat zou niet blijven duren. Ooit zou er een revanche-oorlog komen, zoals de Duitse vrienden die ze her en der in uiterst-rechtse kringen nog hadden, hen verzekerden. En hoop doet leven. In de jaren dertig werd Duitsland eindelijk weer sterk. Dat werkte inspirerend. He

n haar (on)mogelijk maakt. Yolande Mukagasana spreekt over zichzelf als iemand die had moeten sterven, een bijna-dode. Heiner Müller noemt de toeschouwers 'potentieel stervenden'. Theater vindt steeds plaats in een 'gemeenschap van stervenden'. Op het einde van het tweede millennium kan dat niet langer in de vorm van een collectief ritueel en gemeenschapstichtend dispositief, zoals dat nog bij de Grieken mogelijk was. De moderne gemeenschap is een 'communauté désœuvré' (Jean-Luc Nancy), een gemeenschap zonder oeuvre, en moet dat ook zijn: ieder collectief oeuvre ('het volk', 'de natie', 'het ras', 'de etnie') loopt uit op totale destructie - de namen en de data van die oeuvres zijn bekend: Auschwitz, Hiroshima, Bosnië, Rwanda, Kosovo, Oost-Timor... Wanneer Yolande Mukagasana zichzelf introduceert 'comme l'être humain de la planète Terre' dan beschouwt zij 'het ras van stervelingen' als haar gemeenschap. De moderne 'gemeenschap' onttrekt zich op de grens waar het actieve, zich emanciperende, handelende subject in zijn eenzaamheid stoot op zijn passiviteit, zijn eindigheid, zijn onbepaaldheid. Het is de grens waar het zichzelf als tekort moet (h)erkennen. Misschien is het toneel wel een van de laatste plekken waar deze 'communicatie', die niets te doen heeft met het uitwisselen van informatie of het analyseren

en interpreteren van tekens, mogelijk is. Als open graf, waarin de blik van de toeschouwer een ogenblik sterft.

- * Marc De Kesel, *Wij Modernen*, Peeters, 1998
- * William Desmond, *Het tragische en het komische*, Boom, 1998
- * Ismail Kadaré, *Eschyle ou le grand perdant*, Fayard, 1975
- * Tadeusz Kantor, *Le théâtre de la mort. L'âge d'homme*, 1977
- * Philippe Lacoue-Labarthe, *La poésie comme expérience*, Christian Bourgois, 1997(2)
- * Nicole Loraux, *La voix endeüllé*, Gallimard, 1999
- * Jean-François Lyotard, *Heidegger en 'de joden'*, Kok Agora, 1999
- * Jean-François Lyotard, *Het onmenselijke*, Kok Agora, 1992
- * Peter Sloterdijk, *Euro-taoïsme*, De Arbeiderspers, 1991
- * Eelco Runia, *Waterloo Verdun Auschwitz. De liquidatie van het verleden*, Meulenhoff/Kritak, 1999

KILLING OF INNOCENT PERSONS. HE ALSO STATED THAT HE BELIEVES THE PRESIDENT DOES NOT HAVE FULL

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

deel van een volk ervan overtuigd raakt dat een klasse van mensen niet menselijk is, dan kan er van alles gebeuren, zeker als bloedbaden en slachtingen ongestraft blijven, of zelfs worden aangemoedigd. In Europa is het uitzonderlijke karakter van de nazi's welbekend, maar het was onmogelijk zonder eeuwen van voorafgaand christelijk antisemitisme. Omwille van die gemeenschappelijke elementen kon het personage van Jacob doorheen zijn persoonlijke geschiedenis dingen aandragen. Hij is een apart geval. Hij is geen doorsnee jood, want als kleine jongen heeft hij Kielce overleefd,

een pogrom in Polen waar men overlevenden van Auschwitz gedood heeft. Hoe is het mogelijk dat iemand het nodig vindt om mensen te doden die Auschwitz overleefd hebben? Zo dood je enkel een rat: je houdt niet op als je haar één of twee keer gemist hebt, nee, je zou haar tien keer na elkaar kunnen doden. Mensen worden op zo'n moment tot ratten herleid, of, zoals men in Rwanda zei, tot kakkerlakken, tot slangen. Op dat moment is het personage dus gewetigd. In het begin zouden we het uitgeschreeuwd hebben als ons was gezegd dat we een parallel zouden maken tussen de shoah en

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

FOLLOWING GUARANTEE. HE REQUESTS THAT HE AND HIS FAMILY (HIS WIFE AND FOUR CHILDREN) BE PLACED

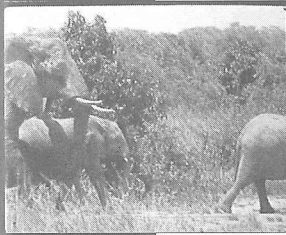
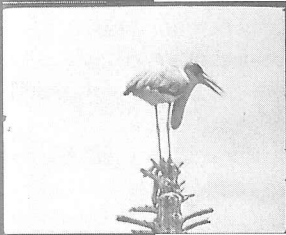
nationaal-socialisme huldigde de Lebensraum-retoriek. Er werd bovendien aangenomen dat die Lebensraum mocht veroverd worden ten koste van minderwaardige volkeren. Voor de Duitsers waren dat de Slaven. In Vlaams-nationalistische ogen waren dat de gedegenereerde Latijnen ten zuiden de taalgrens. Het 'volk' en de Germaanse stamverwantschap werden in Duitsland opgehemeld als richtinggevende principes en dit culmineerde in de ideologie van de etnische zuiverheid. De Belgische publieke opinie kende de steeds toenemende agressie tegenover de Duitse joden. Die dreef vele van deze mensen de grens over en een deel van hen kwam in België terecht. Dit repressieve en expansieve Duitsland werd door de Vlaams-nationalisten beschouwd als een politieke en militaire bondgenoot met het oog op een machtsgreep in België.

BLOEDMAGT

Die gelegenheid kwam er aan in mei 1940. Zo gauw de militaire nederlaag van België een feit was, klonken opnieuw voorstellen tot etnische zuivering uit de mond van Vlaams-nationalistische leiders. Maar ze gingen veel verder dan tijdens de Eerste Wereldoorlog. Het racistische nationaal-socialisme droeg hier sterk toe bij. Het waren echter opnieuw de Duitsers die de noodzakelijke militaire hefbomen in handen hadden. Ze werden onder druk gezet om er ditmaal werk van te maken. Laat ons de argumenten van enkele invloedrijke bepleiters van etnische zuivering even volgen. Volgens de West-Vlaamse priester Cyriel Verschaeve, was Vlaanderen besmet door 'de ontelbare vreemde cellen der verfranste huisgezinnen'. De Vlaamse 'bloedmacht' moest terug ademruimte krijgen, een

groter grondgebied. Op die manier kon Vlaanderen uitgroeien tot, wat hij noemde, een 'vooruitgeschoven bolwerk van 't Germaans bloed'. Dat kon door heel het oude Frankenland - het rijk van Clovis - weer Germaans te maken. Dat betekende de leegmaking van Wallonië en Noord-Frankrijk tot aan de Somme. De mensen moesten verhuizen naar de zuidelijke departementen van Frankrijk. In zijn ogen was dat volstrekt verantwoord want de Walen 'hebben met de ziel reeds lang Frankrijk als hun land gekozen. Dat zij er heen gaan; er is plaats te over en er zal voor hen daar heil zijn, en voor ons komt hun plaats open volgens de simpele wetten van leven en dood, de twee echte koningen der wereld.'

Een andere belangrijke figuur was Staf De Clercq. Hij was al sinds 1933 de voornaamste

HET KAFFERJONGETJE

In het werk van **ANTÓNIO LOBO ANTUNES** staan herinneringen aan het Portugese koloniale verleden in Angola centraal. Een fragment uit de roman 'De glans en pracht van Portugal.'

10 MEI 1988

Eigenlijk had ik al moeten weten dat Angola afgelopen was voor me toen de mensen op twee plantages ten noorden van die van ons vermoord waren, de man met zijn hoofd omlaag op de trap, dat wil zeggen aan een tree genageld met een gordijnrail, de vrouw naakt op haar buik in de overhoop gehaalde keuken, duizend keer naakter dan als ze nog had geleefd, zonder tong, zonder handen, zonder haren, zonder borsten, bewerkt met het vleesmes en tussen haar benen de hals van een fles, het hoofd van de oudste zoon

staarde ons aan vanaf een tak, zijn lichaam aan stukken gesneden met de mechanische zaag, lag in dunne reepjes tussen de bloemen, de jongste zoon achter het huis (waar we 's middags thee met hen dronken biscuitjes aten en ons koelte toewuifden met raffia waaiers) met de hond, hun beider darmen één groot kluwen, bloederige vingerafdrukken op de muren, het armzalige meubilair omgegooid, de fotolijstjes kapotgesmeten, de gordijnen voor de open ramen veegden door de stilte en de stank van de ingewanden, ganzengegagel boven de kantine, de tractoren en de in brand gestoken zonnebloemvelden, waar de open zichters ineengerold op de grond op hun eigen neus en oren kauwden met groepjes zoemende kevers in de open wonden, mijn vader zocht samen met de cipaios de akke

CONTROL OVER ALL ELEMENTS OF HIS OLD PARTY/FACTION. 8. INFORMANT IS PREPARED TO PROVIDE

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

de genocide in Rwanda. Tijd is dus een noodzakelijk iets. Jean-Marie heeft gelijk: het is onmogelijk zo'n project op drie maanden tijd op papier te zetten.

COLLARD: Die tijd was ook nodig voor de ontmoeting tussen twee culturen, tussen acteurs, muzikanten en schrijvers. Het ligt niet voor de hand tot evenwicht, tot harmonie, tot wederzijds begrip te komen. Dat heeft zich geleidelijk ontwikkeld. De mensen zijn trouwens ook op verschillende momenten in het werkproces gestapt.

Uiteindelijk heeft ieder zijn verantwoordelijkheid in de voorstelling gekregen, ook de Rwandezes. Zij gaan akkoord met wat het stuk zegt, met de manier waarop het wordt voorgesteld, met de plek die ze innemen, met de dialoog die er ontstaan is tussen de traditionele Rwandese muziek en het werk van Garrett... Dat is merkbaar, denk ik, aan het eindresultaat.

Het was voor ons interessant om een aantal delen van de voorstelling reeds vroeg voor publiek te spelen. Vanaf het moment dat we drie kwartier muziek hadden en zich scènes en tekstfragmenten in >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

UNDER OUR PROTECTION. 9. IT IS OUR INTENTION TO TAKE ACTION WITHIN THE NEXT 36 HOURS WITH

politieke leider van het Vlaams-nationalisme en hij had zijn partij resoluut naar de collaboratie met de Duitsers gedreven. Voor 1914 was hij een van de meest actieve taalgrensmilitanten geweest. Tijdens de oorlog zelf zat hij in het Belgische leger aan de IJzer en bevocht daar de Duitsers. Na 1918 kwam hij al heel snel onder invloed van het anti-Belgische en anti-democratische gedachtegoed van de activisten. Dan kwam de gestage opmars tot hij partijleider werd. Zo gauw hij kon, legde hij de binnengevallen Duitsers een radicaal programma tot machtsverovering ten bate van hemzelf en zijn partij voor, etnische zuiveringen inbegrepen.

De Clercq stelde zijn Lebensraum-imperialisme openlijk voor aan zijn achterban in de vroege lente van 1941. In een toespraak te

Ieper weidde hij uit over de Vlaamse 'nood aan grond'. Die was voorhanden in de directe omgeving, namelijk in Noord-Frankrijk waar de gronden onderbenut werden omwille van de teruglopende bevolking. Het enige wat moest gebeuren was een 'volksopshuiving' zoals hij dat noemde. Hij stelde retorisch de vraag: 'Waarom zou de toestand in Frankrijk niet gesaneerd worden door de verhuizing uit de Noorderdepartementen, aldus voor de Nederlanden de broodnodige grond vrijlatend?' Hij gaf toe dat dat een beslissing was die Hitler moest nemen. Het zou de Führer zijn, die 'aan ons Nederlandse volk de ruimte zal geven waarop het door zijn levenskracht recht heeft om in welvaart te leven.' De eerste begunstigden van die doortastende kolonisatieplannen in het leeggemaakte gebied waren de Vlaamse boeren. Staf De Clercq was zeer lyrisch over

de landbouwers die hij het 'gezondste' deel van een volk achtte. Ze mochten in hun veroverde land grote stukken grond en boerenhofsteden verwachten. Dergelijke voorstellen werden dus openlijk gepropageerd maar ook ditmaal hadden de Duitsers andere zorgen. Het winnen van de oorlog ging voor. Ze hadden geen troepen vrij om op grote schaal de gevluchte mensen in bedwang te houden en planmatig te verdrijven. Het ging immers om miljoenen mensen en er zou zonder twijfel grootscheppige onrust ontstaan. Wat er zou gebeuren zij ware de loop van de militaire gebeurtenissen anders geweest, kunnen we slechts gissen. De joden en de zigeuners in België zijn wettelijk het slachtoffer geworden van de etnische zuivering met de hulp van en onder applaus van Vlaams-nationalistische collaborateurs. Maar dat was allemaal veel kleiner

Zonder iemand te vinden, alleen zijn eigen geschrokken schaduw en de boshonden, die lijken aan het verscheuren waren en snuivend, met hun haren overeind teruggekeken, kwaad dat ze de vodden en botten moesten achterlaten, met een zakdoek voor de mond gaf hij opdracht hen te begraven, voor het eerst in zijn leven zonder zelfvertrouwen of gezag of zekerheden, het interesseert me niet waar wat kan mij dat schelen maak gewoon een gat in de grond en stop erin, de Hollanders van de diamanten waren bezig het door de regens vernielde erf op te kalefateren met een soort kachels die kiezels en zwarte tranen uitspuugden, de boshonden kwamen terug en snuffelden aan de bomen, mijn vader tegen de cipai'o's, terwijl hij net zo snuivend als de honden met de zakdoek tegen zijn mond terugkeerde, hoezo kruisen verdomme hoezo kruisen vergeet die verrekte kruisen we gaan

toch zeker geen tijd verspillen aan het maken van kruisen, en dan het geluid van voetstappen, als een overhaaste vlucht of een flitsende lont of wegstuivende mussen, paniek in het gras, de korporaal rende tussen de planten door om de toegang tot de savanne af te snijden, de cipai'o's sloegen met hun lopen op de grond en dreven de voetstappen in de richting van de graanschuur, de lont en de wegstuivende mussen verschenen op het erf veranderd in een Kafferjongetje van acht of negen jaar dat voor ons bleef staan met een zak gestolen bonen onder zijn arm, een boom met een enorme kruin waarvan de naam me nu niet te binnen schiet ik zie hem zo voor me maar ik kan niet op de naam komen schudde het gealarmeerde gekras van de raven van zich af, repen stof van de gordijnen voor de open ramen zonder kozijnen en ruiten

veegden nog steeds door de stilte en de stank van de ingewanden, de korporaal boog met de kolf van zijn geweer tegen zijn schouder voorover naar het Kafferjongetje en mijn vader
'Nee'
een jongetje van acht of negen jaar op blote voeten tegen de graanschuur met een gestolen zak bonen onder zijn arm keek naar de geweren, keek naar de cipai'o's, de boshonden groeven de gaten in de gewonden uit, mijn vader snoof met de zakdoek tegen zijn mond net als de honden, opnieuw vol zelfvertrouwen, gezag, zekerheden, hij was het hoofd aan de tak vergeten, de vrouw op haar buik in de keuken die naakter was dan als ze nog had geleefd
'Nee'

LOCATION OF MAJOR WEAPONS CACHE WITH AT LEAST 135 WEAPONS. HE ALREADY HAS DISTRIBUTED 110
RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

een gevorderd stadium bevonden, hebben we dertig, veertig, honderd mensen verzameld om ons rekenschap te kunnen geven van wat er gebeurde, om er zeker van te zijn dat wat we wilden vertellen, ook duidelijk was voor het publiek. De cantate bijvoorbeeld is een aantal keren apart opgevoerd, onder meer op de plechtigheid waarmee de Rwandese gemeenschap in 1998 de genocide herdacht. We hebben toen met enkele blanke acteurs plus Carole Karemera voor een uitsluitend zwart publiek gespeeld. Zowel voor ons als voor het publiek was dat een interessante ervaring. Bij het begin

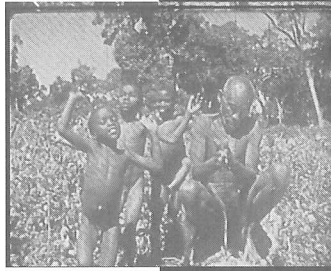
zeiden sommigen: 'Hoe is het mogelijk dat blanken ons over onze eigen geschiedenis komen vertellen?' Aanvankelijk gingen we ervan uit dat elke recitant in de cantate een Rwandees acteur moest zijn. Omwille van productieredenen kon dat niet. Op de herdenkingsplechtigheid werd de cantate door zo goed als uitsluitend blanken gebracht. Dat heeft tot positieve reacties geleid. De mensen zeiden: 'Doordat blanken onze geschiedenis vertellen, krijgt het iets universeels, gaat het aan het particuliere karakter van Rwanda voorbij.' Die oplossing hebben we behouden toen de cantate in de voor-

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994
POSSIBLE HOUR OF WEDNESDAY AT DAWN (LOCAL). INFORMANT STATES THAT HOSTILITIES MAY COMMENCE

haliger en het kon geleidelijk gebeuren waardoor de onrust beheersbaar bleef. Toch was de bedreiging ten opzichte van Walen in Noord-Fransen reëel en dit had op termijn kunnen leiden tot een bijzonder gevaarlijke situatie voor ettelijke miljoenen mensen. Het zou een misvatting zijn deze voorstellen over etnische zuivering te beschouwen als een symptoom van 'de dwaasheid van de macht'. Het was niet zozeer de dwang van de macht, maar het zat wel degelijk rationaliteit in. Etnische zuivering was - en is! - een nuttig instrument om de macht te veroveren en beveiligen van macht. Het was de Vlaming die de baan kreeg van een geëxecuteerde of ging wonen in huizen van verdrevenen of in gebieden die geannexieerd waren, moest, omwille van zijn toekomst, de collaboratie met hand en tand overdedigen. Het was een probaat middel om een fanatieke onhang te kweken.

In september 1944 werden de Duitse troepen bijna overal van de Belgische grond verdreven. Maar de oorlog ging verder en nog vele duizenden Belgische burgers zouden sterven. Het Ardennenoffensief in december toonde dat een nieuwe Duitse bezetting nog tot de mogelijkheden behoorde. Ook angst kan een motor vormen voor grootschalige oorlogsmisdaden. De veiligheid van de natie zette ook de Belgische regering aan om etnische zuivering te overwegen. Toen de oorlog op zijn einde liep, stelden de Belgische ministers de vraag of het land geen aanhechting van Duits gebied tot aan de Rijn moest eisen. Dergelijk expansionisme werd ook in Nederland, Luxemburg en Frankrijk geventileerd en dan kon België niet achterblijven. Het was een debat dat in alle grote politieke families werd gevoerd: liberalen, katholieken, socialisten en uiteraard ook de

communisten die nu electoraal sterk stonden dankzij hun verzetsaureool. Maar de daar wonende Duitsers dan? De meest radicale Belgische politici pleitten onomwonden voor het wegdrijven van de bevolking. Die mensen moesten dan maar een plaats om te leven zoeken aan de andere zijde van de Rijn. De stroom kon dan als oostelijke verdedigingslijn van België ingericht worden. Dergelijke grootschalige verdrijvingen gebeurden ook in Polen en in Tsjechië en overal elders in Midden-Europa. De Duitse inwoners werden weggejaagd en zo nodig vermoord. Zover is het in het Westen niet gekomen. De meeste Belgische ministers schrokken terug voor de grootschalige terreur die daarvoor nodig zou zijn en ze vreesden dat dergelijke praktijken onontkoombaar zouden leiden tot een nieuwe Duitse revanche-oorlog in de

GUTEREKERA

CHARLES NTAMPAKA over de verplichtingen van de levenden tegenover de doden, over de solidariteit tegenover de dood in Rwanda...

De volkerenmoord en de misdaden die in Rwanda werden begaan hebben hun stempel gedrukt op de geest van de bevolking en hun angst voor de doden nog versterkt. Sommige doden kregen geen graf, anderen zijn gestorven in dramatische omstandigheden ver van hun dierbaren... De meeste Rwandezes vluchten in Kerke in sekten, om te vergeten. Anderen doen een beroep op ziene om het kwaad te bezweren. Sommigen nemen wraak uit plichtbewustzijn, om hun familie trouw te blijven, terwijl voor andere slechtheid het enige motief is. De verzoening waarnaar gestreefd wordt, is nog lang niet verworven. De voorgestelde maatregelen komen uit een andere samenleving, meer bepaald de Europese en houden geen rekening met de leefwereld van de mensen en hun traditionele bekommelingen. Het berokkende kwaad is zo erg dat het moeilijk is te dijken zonder te putten uit de culturele wortels van de bevolking en de religieuze overtuigingen. Elk verschijnsel – zelfs uit de natuur – kan alleen maar worden

WEAPONS INCLUDING 35 WITH AMMUNITION AND CAN GIVE US DETAILS OF THEIR LOCATION. TYPE OF WEAPON

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

stelling geïntegreerd werd.

DELUCVELLERIE: Die keuze kwam er niet toevallig. De voorstelling begint met alle Rwandezes samen. Dan komt Yolande gedurende bijna drie kwartier. Vervolgens zingt Muyango een buitengewoon mooi lied en gaan Rwandezes de zaal in om over een bepaalde ervaring tijdens de genocide te spreken. Na het eerste deel treden we door middel van zwarte spoken, die in televisie-uitzendingen verschijnen, binnen in de wereld van de televisie. Nog een half uur

later vuren zij een litanie van vragen op ons af. Op het eind vertellen we de dingen gezamenlijk. De *Cantate van Bisesero* wordt gebracht door één zwarte en voorts enkel blanken. Hun geschiedenis is onze geschiedenis geworden. Het is een menselijk verhaal. Dat weerspiegelt ook het groeiende vertrouwen dat we tijdens het werk inboezemden. De Rwandezes begrepen dat we geen enkele baat hadden bij Rwanda: we hadden er familie noch vrienden. Maar niet alleen de menselijke soort interesseerde ons. De geschiedenis van Rwanda maakte ons opstandig. Dat spoor willen we blijven volgen: >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

AGAIN IF POLITICAL DEADLOCK ENDS. VIOLENCE COULD TAKE PLACE DAY OF THE CEREMONIES OR THE DA

toekomst. De Duitsers in hun huis laten, had anderzijds het nadeel dat er dan een potentiële vijfde colonne aanwezig zou zijn in de rug van de Belgische troepen die aan de Rijn op post waren. Bovendien konden de geannexeerde Duitsers een bondgenootschap sluiten met de Vlaams-nationalisten en België blijvend destabiliseren. De nuchterheid haalde al snel weer de bovenhand.

Daarom zette de Belgische regering al zijn hoop op een verdere samenwerking onder de westerse geallieerden en ze kreeg voor die strategie overigens massale steun vanwege de bevolking. Dit culmineerde in het NAVO-bondgenootschap en de Europese economische integratie. Dat maakte etnische zuiveringen in het Rijnland overbodig.

Etnische zuiveringen kwamen pas terug in het gezichtsveld tijdens de desintegratie van Joegoslavië. Franstalige politieke leiders suggereerden herhaaldelijk een verwantschap tussen de Vlaamse opstelling in het communautaire conflict en het Groot-Servische streven, etnische zuiveringen inbegrepen. Dat leidde tot hevige verontwaardiging aan Vlaamse kant. De Standaard-commentator Manu Ruys omschreef op 9 augustus 1996 het Vlaams-nationalisme zelfs als 'een beweging die zich niets te verwijten heeft'. Een terugblik in de geschiedenis van het eigen land zou hem en vele anderen moeten aanzetten tot enige deemoed. Etnische zuivering is immers volstrekt geen nieuwe techniek, uitgevonden door fanatici in de Balkan of in Rwanda. Ook in de geschiedenis van België zijn er wel degelijk sporen te vinden van plannen en oproepen - zowel

binnenskamers als openlijk - in die richting. Feiten zijn feiten. Ze tonen aan dat het nationalisme zoals dat op Belgische bodem in zijn diverse vormen wordt beleefd, wel degelijk kan overgaan tot het propageren van etnische zuivering wanneer de militaire omstandigheden dergelijke handelwijze tot een realistisch project lijken te maken. Etnische zuivering zorgt immers niet alleen voor de verwijdering van de vreemdeling - de veronderstelde vijand - en tempert dus de angst om de eigen veiligheid. Minstens even belangrijk is de aantrekkingskracht van de winst: heelder regio's, en dus de banen in het overheidsapparaat, de landbouwgrond, huizen, rijkdommen allerhande... liggen daarvoor het grijpen. En dat voor generaties lang

verklaard door de interventie van een goedaardige of kwaadaardige
 macht. Wanneer het niet genoeg regent, wordt de droogte ver-
 aard door de aanwezigheid van een tovenaars of de overtreding
 van een taboe. Voor de samenleving echt gaat lijden onder het
 noemen, moet men de schuldige zoeken en straffen. Ingeval
 van lichamelijke ziekte heeft de zieke zeker een verbod overtreden.
 Hij moet worden gezuiverd. Opdat hij zou genezen, moet men de
 voorouders aanroepen. Hoewel de mensen dit volkse geloof niet
 meer aanhangen, zijn ze er nog steeds bang voor.

De jurisdictie laat gerechtigheid geschieden aan de hand van het
 recht, maar noch de beschuldigden, noch de slachtoffers zijn
 vreemd. De wraak gaat verder, zelfs nadat een schadeloosstelling
 en een vrijspraak werd uitgesproken. Volgens het volkse gemeen-
 schapsrecht moet het Recht wortelen in het volksgeloof, in de filosofie
 van het leven, in de banden tussen levenden en doden en in de
 banden tussen de levenden zelf. De bestaande regels zijn vreemd
 aan hun opvatting van het recht. Een regel wordt pas een voor
 iedereen verplichte wet als ze is doorgegeven door de voorouders
 precies omdat ze van de voorouders afkomstig is. Het is dan
 ook duidelijk waarom het zo moeilijk is recht te spreken in een
 land waar zoveel doden gevallen zijn en waar de regels totaal

buiten het leven van de bevolking staan.

DE STRUCTUUR VAN DE FAMILIALE BANDEN

Het is moeilijk de opvatting van het hiernamaals in Rwanda te
 begrijpen zonder inzicht te hebben in de familiale structuur, de
 rechten en plichten binnen een groep van verwanten. De traditio-
 nele familie beperkt zich niet tot een man, een vrouw en hun
 kinderen, maar omvat een veel groter geheel. Alle bloedverwanten
 die door afstamming met een gemeenschappelijke voorouder
 verbonden zijn, vormen een familie.

De solidariteit tussen de leden wordt onderhouden door spreek-
 woorden en taboes die de jongeren worden geleerd en voortdurend
 herhaald. De niet-naleving van deze geboden veroorzaakt boven-
 natuurlijke sancties. De familieoudste of patriarch neemt de functie
 van familiehoofd waar. Hij staat borg voor de eendracht en de
 solidariteit tussen de leden. Solidariteit betekent meer dan een
 gewoonteregeling: het is een moreel principe waarin men sterk
 gelooft.

Deze solidariteit verbindt niet alleen de levenden onderling, maar
 ook de levenden en de doden. Naargelang de omvang van de
 familiale groep zijn de banden min of meer sterk. Hoe groter de

WE GAVE HIM THE G3 AND AK47 PROVIDED BY RGF. HE WAS READY TO GO TO THE ARMS CACHE TONIGHT-IF WE GAVE HIM THE

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

wat er in Rwanda gebeurd is, is het trieste hoogtepunt van een
 algemene situatie. Hoewel we het over vreselijke dingen hebben,
 lijkt onze voorstelling me ontmoedigend noch pessimistisch.

ETCETERA: Hoe kan men de geschiedenis van een volk vertellen,
 van een maatschappij die in ontreding verkeert, die geteisterd
 wordt door diepgaande conflicten, wanneer men op het toneel slechts
 acteurs, individuen, personages ter beschikking heeft?

DELUCVELLERIE: Men slaagt er nooit volledig in om een volk door-
 heen personages tot leven te wekken. Precies daarom kiezen som-
 mige auteurs ervoor geheel de kaart van de fictie te trekken om
 over bepaalde historische gebeurtenissen te spreken. Of ze spreken
 wél over bepaalde historische gebeurtenissen maar slagen erin de
 dramatische dimensie van hun personages zo'n gewicht te geven
 dat het haast archetypes worden. Ik denk nu aan Shakespeare, aan
 een personage als Richard III bijvoorbeeld - we hebben alle konings-
 drama's trouwens herlezen. Om echter de realiteit te 'voelen' van

RWANDA 1994

RWANDA 1994

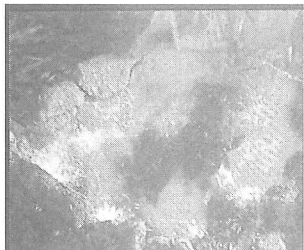
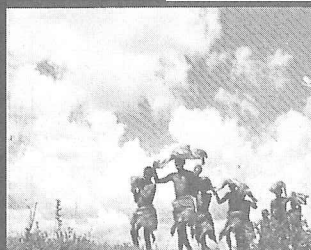
RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

AFTER. THEREFORE WEDNESDAY WILL GIVE GREATEST CHANCE OF SUCCESS AND ALSO BE MOST TIMELY TO

groep, hoe minder goed de leden elkaar kennen. De banden van solidariteit worden dan lossen en er verschijnen zelfs persoonlijke ambities. De afstammelingen van een zelfde voorvader beschikken over een gemeenschappelijk familiedomein dat wordt beheerd door het familiehoofd. Deze patriarch wordt meestal door de leden erkend als de oudste die het dichtst bij de voorvaderen staat. Hij vertegenwoordigt de familie ten opzichte van de politieke overheid. Het familiehoofd wordt eveneens erkend als rechter bij alle conflicten tussen de leden van de familie en tussen hen en andere families.

Binnen de familie bestaan twee soorten banden: enerzijds zijn er de verticale relaties tussen de generaties en anderzijds de horizontale relaties tussen leden van dezelfde generatie. De relaties tussen de verschillende generaties omvatten ondergeschikte verhoudingen en worden gekleurd door eerbiedige vrees. Elke generatie is ondergeschikt aan diegene die boven haar staan omdat ze al eerder bestonden. Deze onderworpenheid in de relaties tussen een individu en een lid van een oudere generatie valt te verklaren doordat de ouderen verplicht zijn de verantwoordelijkheid op te nemen voor daden van de jongeren die de hele familie als groep verantwoordelijk kunnen maken en de samenhang in het gedrag

brengen. Het is ook een manier om de individuele daden ondergeschikt te maken aan de groepsbelangen. Het gevoel tot een groep te behoren en de mystieke invloed ervan op elk van de leden verzacht in een bepaalde mate de aspiraties en verantwoordelijkheden van het individuele geweten.

SOLIDARITEIT TEN OPZICHTE VAN DE DOOD

De dood is een pijnlijke gebeurtenis. De dode is omringd door verwanten en burenen, maar zijn lichaam telt nauwelijks, want de familie ontdoet zich ervan vlak na het overlijden, voordat het koud is. Volgens de begrafenispraktijken in Rwanda legt men de dode op zijn zijde, met opgetrokken benen en gebogen armen, zoals een baby in de moederschoot. Dat gebeurt onmiddellijk na het overlijden.

De dag van het overlijden worden alle burenen en alle familieleden verwittigd. Al het werk wordt die dag onderbroken om aan te duiden dat men in rouw is. Die dag heet *umusibo*, wat letterlijk 'de dag van de onderbreking van de activiteiten' betekent. Vroeger dacht men dat de niet-naleving van dit taboe zware gevolgen zou hebben voor de schuldige, maar ook voor zijn land. Men kon ervan worden verdacht verantwoordelijk te zijn voor het overlijden

FOLLOWING GUARANTEE. HE REQUESTS THAT HE AND HIS FAMILY (HIS WIFE AND FOUR CHILDREN) BE PLACED

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

één miljoen gedode mannen en vrouwen moet je naar onorthodoxe oplossingen zoeken. We beginnen de voorstelling met Yolande die geen actrice is. Dan komen de Rwandezes die zich doorheen de voorstelling stilaan ontwikkelen tot acteurs en voluit spelen in de visioenen, maar die daarnaast veeleer de rol vervullen van een koor zoals dat in de klassieke tragedie bestond. Het leek ons juist om tegenover de doden een soort van koor te plaatsen dat de voorstelling 'uitlokt' en erover waakt. De leden van het koor zijn dus tegelijkertijd fictie en geen fictie. Ze zijn fictie omdat het levende we-

zens zijn die de doden belichamen. Het zijn geen echte doden maar 'ze hadden kunnen sterven'. Tegenover hen staan personages die pure fictie zijn. In de loop van de voorstelling bevindt iedereen zich op een bepaald ogenblik in het theater, zowel de Rwandezes als Bee Bee Bee.

ETCETERA: Hebben jullie geen gevecht moeten leveren om van Bee Bee Bee een personage van vlees en bloed te maken in plaats van iemand met een 'functie'?

31

>>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

PROVIDE SIGNIFICANT INPUT TO ON-GOING POLITICAL NEGOTIATIONS. 10. IT IS RECOMMENDED THAT

EEN ONMOGELIJKE RECONSTRUCTIE VIA EEN BRIEFWISSELING

SARAH VANAGT (23j.) en de vanuit Rwanda gevluchte Raissa Nvuyekure (14 j.) over hun herinneringen aan de genocide, het begin van een dialoog.

Over mijn herinneringen aan de Rwandese genocide kan ik alleen maar kort of algemeen zijn. Bovendien ben ik niet zeker dat het om herinneringen aan de berichtgeving van het moment zelf gaat. Ik vermoed dat veel - en het is onmogelijk om het precies te reconstrueren - van wat ik mij nu meen te herinneren met latere beelden en getuigenissen verweven is. Die herinneringen bestaan uit beelden van hakmessen en lijken in het water, tien dode blauwhelmen, kindsoldaten, een constante verwarring tussen Hutu's en Tutsi's, het gevoel er niets van te begrijpen. Ik was in die tijd nog maar net begonnen

met het lezen van de krant en probeerde ook de berichtgeving over Rwanda te volgen. Ik kwam niet verder dan het verwarrende verwarrend te noemen, het gruwelijke gruwelijk, het onvoorstelbare onvoorstelbaar. Ik dacht dat dat vooral aan mij lag, had het gevoel te jong en te onwetend te zijn, raakte steeds maar weer verstrikt in de lange namen van de betrokken partijen, koesterde nog de hoop dat ik er, mits meer referentiepunten, ooit iets van zou begrijpen of het op zijn minst zou kunnen duiden.

Aan het begin van deze zomer stuurde ik een brief naar Raissa, een vanuit Rwanda naar België gevlucht meisje van 14. Wij kenden elkaar nauwelijks. Haar moeder kende mijn vader en ik wist vaagweg dat zij en haar jongere zussen na hun aankomst in België met mijn vroegere speelgoed hadden

gespeeld. Op mijn eerste brief volgde een aantal brieven en gesprekken. Raissa bleef uiteindelijk liever over moeilijke dingen te praten dan erover te schrijven. Hoe meer ze mij vertelde en hoe meer 'zicht' ik eindelijk kreeg op de verschillende elementen die deel uitmaakten van de genocide, des te duidelijker het me werd dat de gebeurtenissen in Rwanda in 1994 (en in vele opzichten ook nog daarna) in die mate verwarrend, gruwelijk en onbegrijpelijk zijn dat ze mijn voorstellingsvermogen volledig te boven gaan. De eerste brief die ik Raissa na lang aarzelen schreef stond vol met voorzichtig formuleringen. Nu ik die brief herlees vraag ik me af of ik wel voorzichtig genoeg ben geweest, of ik mij haar herinneringen niet onbewust - door mijn leefwereld naast die van haar te plaatsen - heb willen toe

ovenarij, vergiftiging,...), omdat ongeluk in Rwanda altijd veroorzaakt wordt door het overtreden van een taboe of een kwaadwillige daad. Ook natuurrampen kunnen plaatsvinden na het overtreden van een taboe. Dan komen er meer bepaald stortregens, hagel of bliksem die inslaat op mensen of vee, ziekte, enz.

Als sinds kort worden de doden op het kerkhof begraven. Deze praktijk werd ingevoerd onder het Belgische bewind. Vroeger hadden enkel de koningen een bekende en beschermde begraafplaats. De andere mensen werden in hun huis of op hun domein begraven. Bepaalde overledenen werden in afgelegen struiken of bossen achtergelaten, waar ze verslonden werden door wilde dieren. Omdat de kerkhoven waren ingevoerd, verplichtten sommige autoriteiten de bevolking haar doden daar te begraven. Andere instanties deden deze regel niet naleven en in die gebieden begraafden ze de overledenen nog vaak op familiale grond.

Men kan niet spreken van een begrafenisritueel, behalve dan voor de koning. Diens begrafenisritueel wordt generatie na generatie doorgegeven via de bewakers van de hoftradities. Toch is er nog een aantal gebruiken. Een zwangere vrouw wordt bijvoorbeeld nooit begraven zonder dat men eerst de foetus heeft weggehaald.

Die krijgt een naam voor zijn begrafenis. Slechts weinige Rwandezers durfden trouwens een dode aan te raken, en zeker geen menselijke beenderen. Er wordt gezegd dat de tovenaars 's nachts op het kerkhof menselijke beenderen gaan opgraven om ze bij hun wandaden te gebruiken.

Volgens Rwandese verhalen zou de dood niet altijd hebben bestaan. Ze zou zijn ontstaan uit de jaloezie van een vrouw van een polygame man. De doden moesten na enkele dagen weer levend worden. Toen haar dode rivale uit haar graf wilde komen, sloeg de andere vrouw haar op het hoofd en zei: 'Sterf! Diegenen die dood zijn worden niet meer levend.' Zo zou de definitieve dood ontstaan zijn. Door hun angst voor de dood durven mensen niet over de dood praten. Er wordt niet gezegd dat iemand dood is. Voor de koning zegt men *yatanze* (hij heeft plaatsgemaakt, hij heeft zijn titel doorgegeven aan zijn opvolger). Voor een gewoon iemand zegt men *yatabarutse* (hij is terug van een opdracht) of *yashaje* (hij is verouderd), of nog *yitabye* (hij heeft de oproep beantwoord). Na de invoer van het christendom begon men *yitabye Imana* (hij heeft de oproep van God beantwoord) te zeggen. Is dit uit angst voor de dood of uit respect voor de overledene? Dat is niet gemakkelijk uit te leggen.

UNDER OUR PROTECTION. 9. IT IS OUR INTENTION TO TAKE ACTION WITHIN THE NEXT 36 HOURS WITH A

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

PIEMME: In een allereerste versie was Bee Bee Bee karikaturaal opgevat. In die fase vonden we het belangrijk om niet alleen te spreken over wat er ginder gebeurd was, maar ook om de rol van de media aan de kaak te stellen. Het idee van het in perspectief plaatsen van de media is gebleven, maar het personage van Bee Bee Bee heeft veranderingen ondergaan. Het is moeilijk om met een compleet karikaturaal personage te werken als dat personage tegelijkertijd reële informatie over de situatie moet overbrengen. We moes-

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

INFORMANT BE GRANTED PROTECTION AND EVACUATED OUT OF RWANDA. THIS HQ DOES NOT HAVE PREVIOUS UN

genen. Dat is natuurlijk nooit mijn bedoeling geweest. Ik denk dat ik - misschien voor het eerst, ik bedoel dan in een persoonlijke relatie - geconfronteerd werd met de vraag: hoe toch te spreken wanneer men alleen maar van zwijgen.

Hiervoor volgen enkele fragmenten uit onze gesprekken, aantekeningen.

Op een zomeravond gaan wij samen eten en Raissa vertelt over bepaalde momenten uit haar kindertijd alsof die al jaren en jaren achter haar ligt. Op dat moment ben ik volgens mij zenuwachtiger dan zij. Ik weet niet waar te beginnen en stel uiteindelijk de vraag: woonde je in een stad of in een dorp? Ze is geduldig, noemt de naam van haar stad, vergelijkt die qua grootte met enkele andere steden en beschrijft hoe ze daar leefde voor de oorlog.

Ja, inderdaad, ik was jong, had net in februari mijn achtste verjaardag gevierd. Ik kwam nooit iets tekort. Mijn ouders werkten allebei. (...) We hadden een groot huis met een tuin. We hadden veel dieren (kippen, geiten, schapen, konijnen, katten, honden, enz.) en deden aan groenten- en fruitteelt. Kortom, ik had een perfect leventje. Tot die befaamde 7 april 1994, de dag waarop de president werd vermoord. Iedereen vond het wel erg maar niemand dacht aan de gevolgen die het heeft gehad.

De eerste dagen vernamen we van de radio dat we thuis moesten blijven, dat er mensen in Kigali (de hoofdstad) vermoord werden. We moesten thuis blijven. Er waren geen winkels open. Wij hebben het nog overleefd door het fruit en de groenten die we thuis hadden. Papa was op dat moment op stage in België. We bleven gewoon thuis en hoopten dat het wel over zou gaan. Maar dat was dus

niet zo. We hadden geen contact meer met de buitenwereld en we zagen in de verte de bergen in brand opgaan. Veel mensen begonnen te vluchten. Maar dan op een dag kregen we een telefoontje van iemand die de baas zocht. Mijn mama vroeg wie de baas zocht en toen legde die man neer. Even later kregen we een ander telefoontje van iemand die zei dat we onmiddellijk moesten vluchten, dat mijn papa op de lijst stond van de mensen die gedood moesten worden.

Ik heb Raissa's vlucht uit Rwanda getekend. De tekening lijkt op een stratenplan, een ganzenbord, waarbij de chronologie en het perspectief niet kloppen. Het was voor mij een manier om ons gesprek te onthouden, om al de verschillende elementen uit haar verhaal, alle zijtakjes en sprongen, in kaart te brengen. Enkele weken later toon ik haar de tekening. Ze zegt: 'Het is eigenlijk nog

De rouw wordt opgeheven in aanwezigheid van alle familieleden en een zuiveraar. Deze laatste deelt drankjes en smeersels uit om de familie te zuiveren en de zielsrust van de overledene te verzekeren. De kinderen worden volledig kaalgeschoren, de volwassenen knippen hun haar af. De familie komt samen voor een zuiverende ceremonie. Er wordt drank en voedsel uitgedeeld. Vrienden blijven hen bezoeken en brengen bier en voedsel mee.

VERPLICHTINGEN TEGENOVER DE OVERLEDENEN

1. De cultus van de geesten der doden

De dode bewaart banden met zijn familie. Zijn afstammelingen of de lagere generaties wijden een cultus aan hem, de *guterekerera*. In Rwanda is een evenement geen geïsoleerd gebeuren. Er is een verklaring nodig, vaak een bovennatuurlijke oorzaak. Elk ongeluk wordt veroorzaakt door de slechte invloed van een of meerdere doden. Men moet gebruik maken van een ziener. Hij is als enige in staat hun wil te interpreteren en hun verlangens te begrijpen. De ziener gebruikt hiervoor verschillende manieren: hij gooit dierenbeenderen op een bord en interpreteert de schikking ervan, hij verbrandt geitenvet waarbij de richting en de kleur van de

vlammen aanwijzingen kunnen geven, hij offert ingewanden van kuikens of schapen, leest de beweging van sprinkhanen of de blik (*kuraguza umutwe*, letterlijk: de voorspelling van het hoofd). De cultus van de voorvaderen wordt in familieverband georganiseerd door de patriarch. Hij alleen mag de verlangens van de levenden doorgeven aan de overledenen en kan de boze geesten kalmeren. In bepaalde streken worden alle voorspellingen en meer bepaald de raadpleging van zieners, de cultus in al zijn vormen, in familieverband georganiseerd en geleid door de patriarch om te vermijden dat een afzonderlijke daad negatieve gevolgen zou hebben op de andere leden.

De ziener kan ook precies bepalen welke voorvader aan de basis ligt van het kwaad en wat zijn eisen zijn. Bepaalde geesten nemen genoegen met een gewone cultus (drank, voedsel, en enkele woorden om ze te kalmeren). Dat zijn de beschermende voorvaderen de *abakurambere*. Andere zijn hardnekkiger en agressief, met name bepaald de mannen en de meisjes die overlijden voor ze zich hebben voortgeplant, mannen die gestorven zijn ver van hun verwanten en die geen graf kregen. Deze *abagwagasi* eisen echtgenoten of vrouwen, dierenoffers of de bouw van een hut. Enkel door deze offers te brengen en zich onder de bescherming

POSSIBLE H HR OF WEDNESDAY AT DAWN (LOCAL). INFORMANT STATES THAT HOSTILITIES MAY COMMENCE

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

ten een manier vinden om van Bee Bee Bee een soort 'dubbelganger' van de toeschouwer te maken, iemand die noch van goede, noch van slechte wil is, die plots vertrekt van de idee 'we moeten hierover een uitzending maken', die zich bewust is van het belang van het onderwerp en van het traumatisme dat eruit voortvloeit, en die zich dan in een nieuw onderzoek stort. Bee Bee Bee moest onze gids zijn, vond ik. Zelf gebruikt ze Jacob als ruggensteun. Via Bee Bee Bee moet de toeschouwer toegang tot de materie krijgen. Dan heeft hij een kans. In haar herkent hij de modellen die hem ver-

trouw zijn van de televisie. Maar tegelijkertijd is zij niet de perfecte karikatuur van deze modellen. Ze heeft iets besluiteloos. Als personage ligt ze niet geheel vast. Zoals steeds in het theater, is het te verkiezen dat een personage een traject aflegt, dat het vertrekt van punt A en aankomt op punt B, en daartussenin verschillende fases doorloopt. Eigenlijk wisten we allemaal dat in het kop-pel Jacob en Bee Bee Bee stof zat voor een heel stuk. Het fictiestuk dat we niet gemaakt hebben, zit daar. Vandaag zouden we een geheel nieuw stuk kunnen maken door de elementen uit het tweede >>

33

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

EXPERIENCE IN SUCH MATTERS AND URGENTLY REQUESTS GUIDANCE. NO CONTACT HAS AS YET BEEN MADE TO

niet zo verkeerd, wat je getekend hebt.' Ondertussen verlegt ze met haar vingers de straten. Maakt ze de barrages die de straten versperden breder. Vertelt ze dat de soldaten die de toegang controleerden heel vaak niet eens konden lezen wat er op haar paspoort stond. Ze wijst me haar school die ik vergeten was, en toont me waar het huis van de zwangere buurvrouw zou staan, wiens buik werd opengereten, wiens kindje verplet werd waarna ze pas zelf onthoofd werd. Raissa zegt: 'Waarom konden ze haar niet in één keer vermoorden? Het kon niet gruwelijker.' Op de stippellijn van haar vlucht uit Rwanda teken ik drie hoofden met dikke rechte streepjes voor de mond: Raissa met haar twee zusjes. Ze is acht en mag aan niemand zeggen wie ze is, houdt haar lippen stijf op elkaar want in elke mens schuilt een potentiële vijand. De stippellijn mondt uit in het plein-tje in Antwerpen waar zij uiteindelijk terecht

is gekomen. Ze komt aan in België en krijgt die lippen niet meer van elkaar. Ze denkt: ik moet zwijgen, zwijgen, zwijgen. Straks komen ze ons hier allemaal vermoorden.

Raissa vertelt over het zogenaamde leven van alledag tijdens de onzekere weken voor het 'uitbreken' van de genocide. Hoe de onzekerheid, de angst, het tegenstrijdige, steeds meer in alles voelbaar werden. Ze zegt: 'Ik zal nooit vergeten hoe ik op een avond, enkele dagen na de moord op de president, in bad stond.' Zij staat in bad en staart verschrikt naar het trillende gordijn. Ze is doodsbang, wil niet uit het bad en wil er ook niet blijven. Tussen de wapperende plooiën door ziet ze lijken, of denkt ze lijken te zien. En daar staat ze in haar blootje. Buiten in de tuin gaat haar moeder koppig door met het planten van bloemen - 'Oorlog in Rwanda? Nooit.' Enkele dagen later zitten

ze in de laadruimte van een legervliegtuig. Nu, zes jaar later, weet ze wat ze toen niet wist. Dat ze de mensen die haar kwamen vermoorden gekruist heeft tijdens de vlucht. Dat ze via een omweg in België zou belanden. Wat ze zou vergeten. Wat ze nooit zou verge-

ten. Natuurlijk zal ik van dit alles nooit iets begrijpen. Onze beide leefwerelden nu en toen, onze ervaringen en herinneringen zijn zo volstrekt anders dat ik plotseling niet meer weet waarom ik nu eigenlijk aan dit correspondentie begonnen ben, wat ik er nu eigenlijk van verwacht of wil. Als kind van acht, en ook nog als meisje van 14, oefende ik mijn stukjes op de piano. Ondertussen beleefde ik de ene dagdroom na de andere. Het kwaad dat ik meemaakte was ingebeeld. De pijn die ik voelde, legde ik mezelf op. Die en die gingen dood, ik werd ongeneeslijk ziek, ja, er brak zelfs oorlog uit, ik moes-

an de voorouders (*abakurambere*) en de beschermende familie-
geest (*ingabwa*) te plaatsen, kunnen de belaagden opnieuw rust
vinden.

Er bestaan twee categorieën van geesten: de goede geesten van
de voorvaders en de kwade geesten, naar het voorbeeld van de
demonen, waaruit alle onheil voortkomt. De goede geesten
beschermen het individu en zijn familie. De kwade geesten zwerven
overal rond, in de buurt van kerkhoven, bij het Kivu-meer, rond
vulkanen, rond de domeinen van hun familieleden. Enkel de ziener
kan hen zien. De Rwandezen leven vooral in angst voor kwade
geesten. Wanneer men opstaat, moet men dat met de juiste voet
doen. Men kan best niet eerst een tovenaars ontmoeten of iemand
die als ongeluksbrenger bekend staat (*umunyamwaku*), enz. Het
ongeluk achtervolgt de Rwandezen die voortdurend de bescher-
ming van hun voorouders aanroepen.

2. Wraak is een familieverplichting

De familie is ook verplicht elk lid te wreken dat het slachtoffer is
van een andere persoon die niet tot de familie behoort. Wraak is
een gewone vorm van slechtheid, maar een eerbare plicht die
bedoeld is om de geest van de overledene te kalmeren. Een onge-

wroken dood wrekt zichzelf op de familieleden die niet in staat
waren de dode te wreken. Hier speelt het godsdienstige geloof
dat een ongewroken dood gevaarlijk is voor de levenden. De wraak
treft zonder onderscheid alle mannelijke leden van de groep. De
verantwoordelijkheid is collectief, met inbegrip van de straf-
rechterlijke aansprakelijkheid. Elk lid, zelfs wettig, kan de wraak
ondergaan en moet de wraak uitdragen naar de andere families.
Tussen grote afstammingslijnen kan wraak leiden tot echte klop-
partijen. Enkel de koning kon de cirkel van de wraak een halt
toeroepen en verzoening eisen. Wie dit niet respecteerde, stelde
zich bloot aan de woede van de koning.

3. De praktijk van de zuivering

Bepaalde gebeurtenissen, meer bepaald natuurrampen, de af-
slachting van kinderen en vrouwen, ongeneeslijke ziekten, zijn
zo erg dat de Rwandezen denken dat ze het gevolg zijn van de
overtreding van een taboe, een handeling van een onzuivere.
Vaak maakte men gebruik van voorspellingen en daarna collectieve
zuiveringsacties, *amasubyo*. Deze religieuze praktijken bevorderen
een solidariteit in confrontatie met evenementen en de overtuiging
dat de misdadiger bezeten zou zijn door de kwade geesten die

NO GAIN IF POLITICAL DEADLOCK ENDS. VIOLENCE COULD TAKE PLACE DAY OF THE CEREMONIES OR THE DAY

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

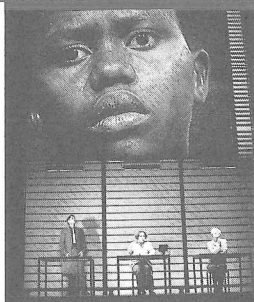
RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

34

deel van de voorstelling uit te werken, maar dat was niet waar we
heen wilden. Wat mij vooral bezig hield was het feit dat Bee Bee
Bee tegelijkertijd geloofwaardig moest zijn als journaliste én als
drager van de informatie en dat haar traject desalniettemin een
vorm van waarachtigheid zou bezitten.

DELUCVELLERIE: Bee Bee Bee krijgt als sterjournaliste een schok
tijdens haar eigen uitzending. Voor ons komt deze schok op het
moment dat het kind dat levend begraven wordt, zijn verhaal doet,

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

NY EMBASSY IN ORDER TO INQUIRE IF THEY ARE PREPARED TO PROTECT HIM FOR A PERIOD OF TIME BY

luchten, ik was alleen, ik had niemand meer.
Tot ik beneden moest gaan eten en aan tafel
vrolijk uit de doeken deed wat ik die dag
had meegemaakt op school. Het verlies had
mij nog niet geraakt, dus ging ik het zoeken.
Raissa heeft niet veel tijd gehad om haar
eigen pijn te verzinnen. De gruwel overviel
haar en ze moest al heel jong een manier
vinden om ermee om te gaan. Haar dag-
dromen gaan sindsdien waarschijnlijk minder
over haarzelf en meer over mensen waarvan
ze niet eens weet of, hoe en waar ze leven.

Wat mij uit ons eerste gesprek misschien het
meest is bijgebleven, als beeld dan ten-
minste, is wat ze verteld heeft over de
fotoalbums die verspreid lagen in de straten.
Ik probeer het te zien: alle foto's, alle
herinneringen door elkaar, zonder namen,
zonder uitleg, zonder reden. En dan iemand
die erdoor loopt, verdwaasd. Iemand die de

foto's wil redden. Wat ging er door haar heen
toen ze een jaar later dat pakje ontving met
die verloren gewaande foto's? Heeft ze
geprobeerd om de modder weg te wassen, of
vindt ze het juist belangrijk dat dat nu ook
bewaard blijft? Er zal van die verschrikkingen
tenslotte niet veel anders overblijven dan
de modder tussen die foto's. Later vertelt
Raissa dat ze die modder inderdaad bewaard
heeft. Soms kon het ook niet anders; als ze
de modder er zou afhalen, zou ze meteen
ook de foto's beschadigen, de beelden
vernietigen. Die modder is nu een wezenlijk
deel van haar herinneringen.

En dan zet ze me op mijn plaats en wijst me
op het veel ergere verlies van praktische
papieren. 'Als het hier ooit oorlog wordt,
Sarah, vergeet dan niet jouw diploma's mee
te nemen.' Natuurlijk, wat in de eerste plaats
telt is hoe je na de genocide verder leeft, in

een nieuw land, zonder enig spoor van je
kunnen, zonder referenties. Dat herhaalt ze
wel meer, dat ze vooruit wilt, dat ze niet wil
dat de ervaringen van de vlucht en van de
genocide de rest van haar leven gaan bepa-
len. Dat is een duidelijke keuze. 'Het gaat
tenslotte over drie weken van mijn leven,'
zegt ze, 'ik wil niet dat het de enige en
belangrijkste gebeurtenis van mijn verdere
leven wordt.' Daarbij ontkent ze niet dat ze
het heeft meegemaakt en wil ze ook weten
wat er precies gebeurd is. 'Dat is ook van
mij. Maar het is niet alles.'

Raissa laat vallen dat ze de mensen kent die
nu in hun huis wonen in Rwanda. Ze zijn er
ingetrokken omdat het leeg stond en omdat
haar familie niet meteen terug verwacht
werd. Wat de nieuwe bewoners niet nodig
hadden, hebben ze waarschijnlijk op straat
gegooid, misschien ligt het daar zelfs nog,

hem ertoe aanzetten de samenleving schade te berokkenen. Zonder de criminelen amnestie te geven, dacht de traditionele samenleving dat het beter was ze in de maatschappij op te nemen dan ze uit te sluiten. Zo werd de delinquent tegelijk erkend als een gevaar voor de gemeenschap en als het slachtoffer van een boze geest. De bestraffing van de misdadiger – aanvaard door het slachtoffer of zijn familie – maakt de verzoening mogelijk, des te meer omdat zuivering boze geesten verwijdt en plaatsmaakt voor de goede geesten van de voorvaders die de nieuwe band zullen beschermen. Deze boze geesten zouden vooral afkomstig zijn van ongewroken familieleden of familieleden die ver van hun familie overleden zijn en geen graf kregen. Het graf is dus erg belangrijk in Rwanda.

CONCLUSIE

Wat ook zijn opleidingsniveau is, elke Rwandees is bang van de geesten der overledenen. De cultus van de voorouders, de raadpleging van zieners, de angst voor taboes, voor de doden,... komen nog steeds vaak voor. In politieke kringen hoort men bijvoorbeeld vaak dat iemand een ziener heeft geraadpleegd, dat iemand naar zijn familie is teruggekeerd voor de cultus van een

geest. Deze manier van leven en deze visie op de wereld bepaalt de creatie van bepaalde leefregels, volkse praktijken die soms sterker zijn dan de wet. Zelfs sommigen die beweren dat ze christen zijn, raadplegen soms zieners, 'omdat men maar nooit weet'.

Maar zoals Claudine Vidal zegt, 'un défunt n'a pas de psychologie, il demeure le thème d'un savoir qui passe dans l'échange verbal, notamment entre devin et consultant, lorsqu'ils procèdent ensemble à un déchiffrement de l'histoire familiale. L'ancêtre n'est ni absent ni existant, ni existant ailleurs: il attend, présent et passé comme un événement réel à la retraite.'

Vertaling: Griet Byl

* D. Nothomb, *Un humanisme africain*, Bruxelles, Lumen Vitae, 1969.

* G.A. Kouassigan, *L'homme et la terre*, 1978.

* Claudine Vidal, *Enquêtes sur l'histoire et sur l'au-delà Rwanda, 1800-1970, 1984.*

AFTER. THEREFORE WEDNESDAY WILL GIVE GREATEST CHANCE OF SUCCESS AND ALSO BE MOST TIMELY T

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

het kind dat de hele tijd blijft herhalen: 'Mama, hou op met spelen.' De eerste scènes met Bee Bee Bee had ik geschreven. Toen kwam Jean-Marie met het eerste fragment waarin Jacob voorkomt: de scène in de bar van Hotel Intercontinental waar Bee Bee Bee Jacob voorstelt haar te vergezellen op haar traject. Tussen mijn personage van de sterjournaliste en de Bee Bee Bee van Jean-Marie was er een grote afstand. Die afstand had niet enkel met het onderwerp te maken, met het feit dat ze als 'reisgezel' iemand kiest die geen specialist of mediavedette of geleerde is, maar een meubelmaker,

een ambachtsman, iemand die iets beleefd heeft. Hierdoor veranderde het personage uiteraard heel sterk. Maar er was ook een afstand in de manier van schrijven, in de stijl. De taal die Jean-Marie Bee Bee Bee in de mond legde, was geenszins de 'naturalistische' taal gebruikt in televisie-uitzendingen. Zijn ganse scène was als een verhaal geschreven. Jacob zegt de hele tijd 'En toen zei ik' of 'Bee Bee Bee heeft me gezegd', enzovoorts. Het is theater en tegelijkertijd is het een verhaal, alsof men iets vertelt dat al voorbij is. Af en toe neemt dit verhaal zelfs een poëtische vorm aan met zin- >>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

GRANTING DIPLOMATIC IMMUNITY IN THEIR EMBASSY IN KIGALI BEFORE MOVING HIM AND HIS FAMILY OUT O

zo zegt ze. Ik zoek een manier om haar te zeggen: 'Ik kan er niet bij, hoe zou ik er ook bij kunnen?' Toen ons huis verkocht werd, hakten de nieuwe eigenaars een boom uit de tuin om. Die boom zag ik in stukjes voor de deur liggen en ik vond de stille aanblik van de dode boom toen een vreselijk gezicht, ik vond het wreed. Ik wilde het niet zien, wilde het niet weten. Naast haar ervaringen verdwijnt zo iets natuurlijk in het niets, wordt het zelfs misplaatst om het te vermelden - wat in een andere context niet het geval hoeft te zijn. Heeft het zin om haar zulke dingen te schrijven? Kan je zo iets doen? Raissa zegt: 'Ja, dat is voor mij juist belangrijk. Het is de eerste keer dat ik over deze dingen spreek. Doordat jij over jouw ervaringen vertelt, kan ik die van mij verwoorden. Het is voor mij ook de eerste keer dat iemand op die manier over zijn eigen leefwereld spreekt, hier, in België. Daardoor zie

ik mijn eigen ervaringen ook plots op een heel andere manier.' Dat stelt me enigszins gerust.

Van ons huis herinner ik me alleen de indeling, de tuin, mijn slaapkamer. Het is raar, sommige dingen kan ik me heel helder herinneren: wat we aten op de dag van de vlucht, hoe de glazen op tafel stonden. Andere dingen ben ik vergeten: hoeveel kamers er nu precies waren in ons huis. Nog andere dingen kon ik me twee jaar geleden nog herinneren maar nu niet meer. Ik heb ondertussen geleerd dat al het materiële niet zoveel belang heeft, dat er belangrijkere dingen zijn in het leven. De vraag blijft nog altijd of ik terugga. Daar kan ik nu nog niet op antwoorden. Ik zou het wel willen, om te zien hoe het er nu aan toe gaat, van buitenaf (want van binnenuit is nog te gevaarlijk), maar ik weet zelf wel dat het nooit zoals vroeger zal zijn. Dat alles zal

ik binnen een paar jaar wel duidelijker weten.

Raissa's achternaam betekent: zij die van vrede komt. Ze zegt dat ze blij is dat er nu BELGIË op haar paspoort staat, een vast punt in haar eindelijk, na zoveel omzwervingen. Ze is weer nieuwsgierig naar hoe het er nu aan toegaat in Rwanda. Tegelijk is ze maar weinig optimistisch en hoopvol. Er lopen nog veel moordenaars rond, er zitten nog veel onschuldigen in de gevangenis. Niemand weet hoeveel, noch waarom ze daar zitten. Er heerst een militair dictatuur. Er heerst grote onzekerheid. Nieuws over doden en over levenden sijpelt maar heel traag en via omwegen binnen. Mensen kopen elkaar voortdurend om. 'Corrupter kan niet,' zegt ze, 'dat was al zo voor de genocide, wat moet dat nu zijn?' Sinds al die verkrachtingen heeft het aids virus zich in bepaalde gebieden verspreid, onder 40% van de bevolking. De oorlog

TERUG NAAR DE BRON

TONE BRULIN over zijn 'afwijkende regio' in 1955. Een Kongo-stuk dat van de affiche verdween.

In 1955 had ik een contract als regisseur bij de Koninklijke Vlaamse Schouwburg te Brussel. Er stond een stuk van Jos Janssen, de populaire auteur van *De klucht van den braven moordenaar*, op het repertoire. Het heette *Terug naar de bron* en was geschreven in samenwerking met zijn broer Edmond, een koloniaal.

Met veel nostalgie denken de kolonialen aan de goede oude tijd. Toen was het nog rustig in de Kongo. Of beter: door geen ruchtbaarheid te geven aan feiten van sociale onrust leefde men comfortabel met het gezegde: 'wat niet weet, wat niet deert'.

Het moet een hooggeplaatste Belg geweest

zijn, die toen het systeem van 'évolués' had uitgevonden. Met évolués werden negers aangeduid die ergens halfweg stonden tussen apen en volwaardige personen. (...)

In het stuk van Jos en Edmond kon men zien hoe zo'n specimen van évolué de hoop van zijn weldoener, administratie en missie, de kop indrukt. Hij volgt de raad van de dorps-tovenaar op en steekt de boel in de fik.

Deze toekomstvisie verborg een zedenles in de aard van: 'Past op, blanken, onze beste bedoelingen gaan de mist in. De bril van zo'n geleerde neger is vaak van ongeslepen glas. De koffer die hij draagt is meestal leeg. Hij heeft soms een fijngesneden pak uit Parijs aan, maar trek zijn hemd uit en op zijn blote borst zal je amuletten van een voorvaderlijk bijgeloof ontdekken.'

Evolués werden gevaarlijk geacht, vooral als

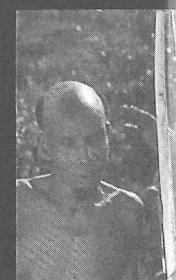
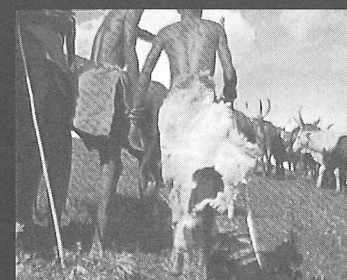
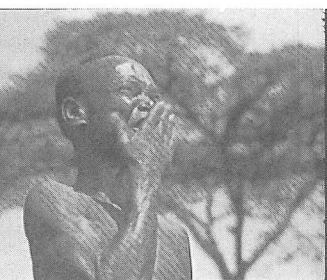
PROVIDE SIGNIFICANT INPUT TO ON-GOING POLITICAL NEGOTIATIONS. 10. IT IS RECOMMENDED THAT RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

nen die aan de bijbel doen denken. Dan ben je wel echt v^{er} van een televisietaal verwijderd. Toen we de eerste voorstellingen in Avignon speelden, was die afstand nog niet overbrugd. Enerzijds was er het meisje-van-het-eerste-deel dat haar steruitzending maakt en anderzijds het meisje-van-het-tweede-deel. Tussen die twee bestond er geen verband. We kregen veel kritiek daarop. Ook de actrice werd er bijna gek van en vroeg: 'Wat moet ik in godsnaam spelen?' In haar spel kon ze die dingen onmogelijk bij elkaar brengen. Het materiaal was te heterogeen, kwam niet samen. Ik heb toen een

grote inspanning moeten leveren en me afvragen: 'Hoe kan het meisje dat Jacob als "reisgezel" wil - en dat ik in die hoedanigheid werkelijk nodig had in het stuk - potentieel aanwezig zijn in de sterjournaliste bij het begin? Hoe loopt haar traject? Van daaruit waren we verplicht ons opnieuw veel vragen te stellen en ook onze manier van spelen aan te passen. Om het wat makkelijker te formuleren: we hadden minder incarnatie en méér verhaal nodig - Brecht dus om het simpel te stellen! Om de eenheid in het personage Bee Bee te vinden, hadden wij een epische dimensie nodig. Dat

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 THE COUNTRY. 11. FORCE COMMANDER WILL BE MEETING WITH THE VERY VERY IMPORTANT POLITICAL PERSON

genlijk nog bezig. Ik herhaal nog maar eens dat ik het me niet kan voorstellen, waarop hij nog maar eens herhaalt dat er zoveel is dat je je niet kan voorstellen.

leden van geheime genootschappen onder de leiding van een politiek messias, speelbal van het internationaal communisme. Voorbeelden: het Kibangisme, de Mau-Mau (en later) het Mulelisme. Maar het bleken halve waarheden met keerzijden.

Jos en Edmond Janssen uitten de gerechtigde vrees van hun klasse, simplistisch als de tekenstrips van Kuifje. In een afgeronde poging weer waar. Maar hermetisch gesloten voor universele denkpatronen.

Nochtans hadden de broers het boekje *Bantoe Filosofie* van hun generatiegenoot Placide Tempels moeten kennen. Het bewees dat het zogenaamde bijgeloof van de Afrikaan steunde op een geordende levensvisie. Met een westerse logica is de bantoe niet te bewegen. Wij moeten hem onze levensstijl niet opdringen. Pater Tempels werd voor deze

zienswijze destijds verketterd, maar inmiddels is zijn boek onontbeerlijk geworden in elke Afrikaanse bibliotheek.

In 1955 woei de wind al uit een andere hoek. Er werd gezegd: 'Eindelijk eens een actueel Kongo-stuk op de Vlaamse planken.' Men vond dat wij ook op dat punt bij de Nederlanders ten achter stonden. Nu zouden we dat verzuim inhalen. Maar jammer genoeg kwam *Terug naar de bron* veel te laat. En bovendien op een ongelegen moment. Na de première voerde directeur De Ruyter een lang gesprek met iemand aan de telefoon, waarna het stuk zonder pardon van het repertoire verdween.

De voorbereidingen van *Terug naar de bron* hadden een zestal weken in beslag genomen. Veel van die tijd werd in de bibliotheken van de missies doorgebracht. Verschillende

Kongo-reizigers werden gehoord. Vrij snel was er een inzicht gegroeid om terzake een duidelijk standpunt in te nemen. Dat klopte uiteindelijk geenszins met de visie van de twee schrijvers. Wat wisten wij van de Kongo? Op school was men beknopt over de kolonie. De kranten hielden ons eveneens opzettelijk dom. (...) Wij gingen als jongetjes van tien kijken naar zwarte Jef die op de Vogelmarkt te Antwerpen omwille van zijn huidskleur een attractie was. Er liep ook nog een blindgeslagen Amerikaanse bokser te bedelen in de sandwichbars aan het Centraal Station. Ziedaar de samenvatting van onze Afrikaanse kennis.

Gelukkig was er iets meer. De stem van het volk. De man in de straat. Door het opvangen van flarden van gesprekken kon je weten dat hij raadde wat er gebeurde. Dat hij het noot

INFORMANT BE GRANTED PROTECTION AND EVACUATED OUT OF RWANDA. THIS HQ DOES NOT HAVE PREVIOUS U

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

leidde tot ingrijpende veranderingen. Om die reden eindigt ze nu haar eerste uitzending met een groot engagement tegenover het publiek. Voor het verloop van het stuk is het nodig dat ze al tijdens de uitzending een evolutie doormaakt. Dat was voordien niet het geval.

Een van de grote moeilijkheden van het stuk is ook dat Bee Bee Bee geen heldin is. Tijdens de voorbereidingen hebben we veel over Brechts *De heilige Johanna van de slachthuizen* gepraat. Bee Bee Bee is een beetje een heilige Johanna van de media: iemand met

grote kwaliteiten die samen met de toeschouwer hetzelfde traject aflegt dat wij met Rwanda hebben afgelegd. Maar wij vinden onszelf geen helden en we koesteren weinig hoop dat we wat kunnen veranderen, misschien minder nog dan Bee Bee Bee, want zij voert haar strijd niet in een onbeduidend 'minderheidsmedium' als het theater, maar in de tempel van het spectaculaire zelf, in de ultieme 'doos-van-illusies'. Wat ze doet, doet ze met al haar kwaliteiten en al haar gebreken. In de filosofische betekenis van het woord zit er zeker een stuk idealisme in Bee Bee Bee, net zoals in Johanna in

37

>>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

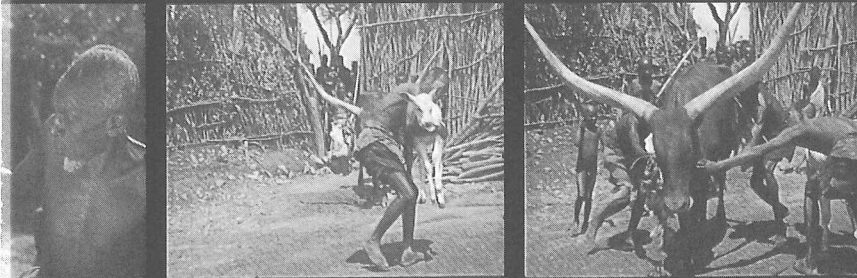
RWANDA 1994

TOMORROW MORNING IN ORDER TO ENSURE THAT THIS INDIVIDUAL IS CONSCIOUS OF ALL PARAMETERS OF HI

RECHT OP RECHT

PETER VERLINDEN over de geloofwaardigheid van het Rwanda Tribunaal. De internationale rechtspraak na 'Rwanda 1994'.

Bijna zeven jaar na de Rwandese tragedie, waarbij zeker één miljoen burgers vermoord zijn, hebben de slachtoffers noch de daders gekregen waar zij recht op hebben: correcte processen. Wat écht gebeurd is in de '100 dagen' van 6 april tot 9 juli 1994 tussen de moord op president majoor Juvénal Habyarimana en de inname van de hoofdstad Kigali door het Rwandees Patriottisch Front (verder RPF) van generaal Paul Kagame, blijft moeilijk achterhalen. Een eerlijke rechtspraak vooronderstelt echter dat bij het zoeken naar de waarheid verder gekeken wordt dan de gebeurtenissen van 1994. Relevant zijn zeker de inval van het Patriottisch Front in Noord-Rwanda vanuit Oeganda op 1 oktober 1990, en vroeger nog de bloedige overgang naar de onafhankelijkheid in de periode 1959 tot 1962 én de opflakkerende strijd de jaren zestig. Minstens even belangrijk voor het onderzoek zijn de harde repressie in het Rwandese binnenland na 1994, en

ens is geweest met de roofpolitiek van Leopold II. Mijn grootvader, die vroeger nog met wit zand geleurd heeft, zei eens, toen het onderwerp ter sprake kwam: 'Er zijn te veel misbruiken. Ze worden er in onze naam geplaatst. Men moet de Kongolezen met rust laten.' (...)

De plotselinge en bijna gedwongen verheldering die samenviel met een groeiende rijpheid leidde ook tot een gevoel van schaamte. In een flits keek ik terug naar het jaar dat ik achter me had gelaten. De campus van de universiteit van Wisconsin waar de nieuwe Fulbright-studenten op een party waren uitgenodigd. Jonge negers vroegen me waarom de Belgen de Kongolezen onderdrukten. Ik heb toen iets gestotterd van: 'Dat de zwarten intellectueel nog niet op het niveau stonden van de Amerikaanse neger, maar dat het al in de goede richting ging na het uitvoeren van de "carte d'évolué".' Het is me nu de bibliotheken van de missionarissen pas

gaan dagen. Ik begreep opeens waarom de negermeisjes weigerden met mij te dansen. Ze hielden me voor een domme jongen. En gelijk hadden ze.

De voorstudie van de regie *Terug naar de bron* had iets in beweging gebracht dat zich door het veranderende klimaat van die dagen snel ontwikkelde. Iedereen voelde de druk op de gedachtenwereld, de ommezwaai die werd voorbereid. En toch wilde men nog niet openlijk toegeven dat de dagen van de Belgen op de evenaar geteld waren. Men gaf slechts schoorvoetend toe dat er geen infrastructuur, geen beroepskader, geen administratief kader bestond. En het meest wraakroepende: geen enkele academicus. België was op alle punten te kort geschoten. Het moest het veld ruimen voor een nieuwe fase van kapitalistische plundering. Die van de grootmachten. De grondstof voor de fabricage van de eerste atoombom kwam uit Kongo. Dit land was van enorm belang voor het Westen. (...)

De wereldtentoonstelling (van 1958) had er (ook) voor gezorgd dat de teugels inzake immigratie losser werden. Stilaan kwam er een einde aan de absolute en strenge immigratiewetgeving die erover waakte dat geen enkele Kongolees het Belgisch grondgebied betrad. Toen ze er eenmaal waren, bleven de brave burgers ze in drommen op het voetpad nagapen. Zwarte Jef in meervoud. En in uniform.

Bababoudila was een uitzondering op de regel. Hij was een Kongolees met een lange ambtenaarscarrière bij één van de Brusselse randgemeenten. Hij had door het voorzichtig openen van de grenzen een folkloristische groep kunnen samenstellen. Die vergezeld door de journalist Bernard Henry, zelf een oud-koloniaal, op spreekbeurten door het Vlaamse land heen. Dit mensen-materiaal zou het authentieke, het 'echte' in de mise-en-scène van *Terug naar de bron* waarborgen.

Ik had nog nooit eerder met mensen van

EXPERIENCE IN SUCH MATTERS AND URGENTLY REQUESTS GUIDANCE. NO CONTACT HAS AS YET BEEN MADE TO

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

Brechts stuk. Maar er zijn ook dingen die ze niet kan oplossen, bijvoorbeeld in de laatste scène waar wij - de auteurs van de voorstelling - denken dat zij ongelijk heeft haar uitzending absoluut te willen beginnen met beelden van de genocide. Maar haar collega's die haar op dat punt tegenwerken, doen dit om de verkeerde redenen. Eigenlijk is de grote moeilijkheid van het personage van Bee Bee Bee dat men merkt dat een deel van het publiek wil dat ze 'perfect' is.

ETCETERA: Laten we over de acteurs praten. Hoe hebben jullie met de Rwandezes gewerkt? Met Yolande staat er iemand voor ons die een reële pijn voelt. Toch kijken wij naar haar als theater-toeschouwers, misschien als voyeurs die het werkelijke lijden van iemand bespieden. Aan de andere kant herhaalt ze haar verhaal elke avond, wat toch een invloed moet uitoefenen op haar. Hoe voelt zij dat aan?

DELUCVELLERIE: Ze heeft zich geïntegreerd in het werkproces. Haar

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

INVOLVEMENT. FORCE COMMANDER DOES HAVE CERTAIN RESERVATIONS ON THE SUDDENNESS OF THE CHANGE OF

behandeling van en massamoord op honderdduizenden Rwandese vluchtelingen, waaronder minstens 200.000 gewone burgers in het toenmalige Zaïre. Het Rwandese drama is dus veel meer dan de genocide van 1994. Het gaat om een aaneenschakeling van tragedieën die zo goed als alle Rwandese families getroffen heeft. In elk kwijls vindt men zowel daders als slachtoffers binnen eenzelfde (uitgebreide) familie. Recht voor alle Rwandezes, slachtoffers en daders, moet dus veel meer omvatten dan het veroordelen van de schuldigen aan de genocide van 1994.

In dit artikel bekijken we hoe de internationale gemeenschap, in samenwerking met de Verenigde Naties met het Rwanda Tribunaal in het Tanzaniaanse Arusha, een poging doet om recht te spreken over de misdaden van 1994.

De processen in Rwanda zélf, voor de nationale rechtbanken, komen hier niet aan bod. In de Rwandese gevangenis wachten volgens officiële gegevens 125.000 beschuldigen van genocide op hun proces. Daarnaast verkommeren tienduizenden gevangenen op onbekende cachotten of militaire kampen. Deze gevangenen zijn er bijzonder slecht aan toe. Volgens het jongste rapport van Amnesty International (april 2000) worden hun fundamentele

mensenrechten voortdurend geschonden. Een correcte behandeling is eerder uitzondering dan regel. Tienduizenden weten niet precies op basis van welke beschuldiging ze gevangen gehouden worden. Door een tekort aan magistraten - vermoord of gevlucht in 1994 - en door een tekort aan middelen voor de Rwandese justitie, zowel vanwege de nationale overheid die liever 30 tot 40% van haar budget aan bewapening besteedt, als vanwege de internationale donoren, verloopt de rechtsgang onrechtvaardig traag.

Tot nu toe zijn zowat 2.500 beschuldigen berecht. De meeste van deze processen kunnen oneerlijk genoemd worden, alleen al omdat de rechten van de verdediging niet gerespecteerd werden. Van deze groep werden 370 beschuldigen ter dood veroordeeld. 22 werden er op 24 april 1998 effectief terechtgesteld. 800 gevangenen zijn veroordeeld tot een levenslange gevangenisstraf, 500 zijn vrijgesproken, de overigen werden veroordeeld tot kortere gevangenisstraffen. Cynische waarnemers hebben berekend dat het tegen dit tempo een paar honderd jaar zal duren voor alle beschuldigen berecht zijn.

Vorig jaar startte een project met als doelstelling de traditionele volksrechtbanken, de zogenaamde 'gacaca', opnieuw in het leven

een andere cultuur gewerkt.

In het groepje bezat er geen enkele een 'carte d'évolué'. Dat wil zeggen dat ze voor de administratie nog niet eens aan het vernisje van de beschaving toe waren. Het waren simpele mensen die kennelijk geen raad wisten met schoenen en overjassen. De dag van de kennismaking heerste er een ongevoelbaar animo in de foyer. De acteurs van het gezelschap staken grinnikend hun hoofden naar binnen om even te luisteren naar hoogoplopend gepalaver over de financiële regeling. Ze liepen spotlachend weg. Dat was de houding in die dagen. Men vond het gebeuren eigenlijk te gek.

Er werd een lijst met namen opgesteld. Dat bleek na enkele dagen overbodig, vermits er toch elke dag andere gezichten op de repetities verschenen. Men ging zich tevreden stellen met het aantal te kennen. Maar ook dat varieerde. Vervolgens begon men de taken te verdelen. Maar ook deze allernood-

zakelijkste discipline kon niet gehandhaafd worden. Ik moest me gewonnen geven. Men had er mij voor gewaarschuwd. De Kongolezen en wij leefden in twee werelden zonder raakpunten. De kennis van eenzelfde woordenschat bracht zelden uitkomst. Er dienden andere middelen gevonden om elkaar te begrijpen. (...)

Wellicht ben ik toen al begonnen met wat men beroepsmatigheid noemde als ballast over boord te gooien. De ballast van de vastgestelde normen en de afgebakende terreinen. Mijn vertrouwdheid met het surrealisme en begrip voor het irrationele hebben zeker geholpen. Ik leerde vertrouwen op intuïtie zodra ik voelde dat langs die weg de communicatie sneller verliep. Ik begon zelfs een voorliefde te ontwikkelen voor de vaagheden en de à-peu-près die na verloop van tijd zijn gaan behoren tot een arsenaal van geplogenheden, een vertrouwde manier van werken. Ik kreeg houvast aan wat de

buitenwereld uit onbegrip beschouwde als een troepje knoeiers. Ik werd onweerstaanbaar aangetrokken tot het naïeve.

Wat mij bij de première trof was een pathetisch, maar echt spel dat in mijn ogen niet meer te maken had met het stuk van Jos en Edmond Janssen. Het was iets dat nieuwe mogelijkheden toonde. Er was een andere wereld bloot gekomen. Een wereld, nog in het bezit van krachten die wij verloren hadden. De krachten van de oprechte lach en de heilige woede. De krachten van eenvoud en weerloosheid.

Uit de confrontatie met de leden van de groep van Bababoudila is mijn stuk *Potopot* ontstaan. Als reactie op het gekunstelde van *Terug naar de bron* en zijn nare oppervlakkigheid. Het was een poging om te werken met bekende gegevens in de richting van echte problemen. *Potopot* had één van mijn Kongolese figuranten kunnen zijn. De dwangmatig

ANY EMBASSY IN ORDER TO INQUIRE IF THEY ARE PREPARED TO PROTECT HIM FOR A PERIOD OF TIME B

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

tekst heeft een vastgelegde structuur, maar af en toe verandert ze dingen. Ook de duur is vastgelegd. Daaraan houdt ze zich als een professional, met veel aandacht voor de reacties van het publiek. Haar monoloog duurt telkens vijftientig minuten. Wanneer ze vertelt hoe ze zich gedurende vijftien dagen onder een superkleine wasbak verbergt en daar tot zichzelf zegt 'Als ik dit overleef, besteed ik de rest van mijn leven aan het getuigen', dan zegt ze in de meest recente voorstellingen tot het publiek: 'Het is hard dit alle avonden voor u te komen vertellen, maar ik zal het doen en blijven >>

39

1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

HEART OF THE INFORMANT TO COME CLEAN WITH THIS INFORMATION. RECCE OF ARMED CACHE AND DETAILED

te roepen. Via deze weg zouden de genocideprocessen sneller kunnen gevoerd worden. De Belgische ontwikkelingssamenwerking heeft al laten weten bereid te zijn dat project, onder bepaalde voorwaarden, te steunen. Deze lokale tribunalen behandelden traditioneel echter enkel kleine geschillen, bijvoorbeeld rond grondgebruik. Ze zijn niet op de taak voorbereid en kunnen geen rechtvaardig proces garanderen in zwaarwichtige misdrijven als moord en genocide.

INTERNATIONALE RECHTSPRAAK VOOR RWANDA

Op 8 november 1994 heeft de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties in New York, met resolutie 955, het Internationaal Strafhof voor Rwanda opgericht, gemakshalve verder het 'Rwanda Tribunaal' genoemd. Van cruciaal belang is het eerste artikel van het statuut: het Tribunaal wordt belast met 'de berechting van mogelijke verantwoordelijken voor daden van genocide of andere schendingen van de mensenrechten op het grondgebied van Rwanda, en van Rwandese burgers die verondersteld worden verantwoordelijk te zijn voor zulke daden of schendingen op het grondgebied van buurlanden (van Rwanda) tussen 1 januari en 31 december 1994'. De aflijning van plaats en periode van de te

berechten misdaden is zeer belangrijk. Het regime van het Rwandees Patriottisch Front heeft nog geprobeerd om uitsluitend een nationaal tribunaal, in Kigali zélf, goedgekeurd te krijgen dat alleen zou oordelen over daden van genocide. De expertencommissie die in opdracht van de Verenigde Naties dit dossier voorbereidde, stuurde daarentegen duidelijk aan op een internationale aanpak. Meer nog: zij stelde dat beide partijen in het Rwandese conflict 'misdaden tegen de menselijkheid' hebben begaan, bovenop de vaststelling dat er duidelijk sprake was van daden van genocide op de Tutsibevolkingsgroep in Rwanda door Hutumoordenaars.

De huidige president Paul Kagame bestuurt Rwanda feitelijk sinds juli 1994 met een politieke, militaire en economische elite die vooral gerekruteerd is onder de paar honderdduizend Rwandezers en hun even zoveel nakomelingen die sinds 1959 naar de buurlanden Burundi en Oeganda gevlucht waren, en zowat alle behoren tot de Tutsiminderheid. (Ook vele duizenden Tutsifamilieleden waren naar de Congolese Kivustreek gevlucht, maar die krijgen nu nauwelijks politieke kansen.) Tijdens de eerste jaren van het RPFbewind kwamen vooraanstaande politici, zelfs de president van 1994 tot 2000, uit de Hutubevolkingsgroep, met name uit

heid van ons denken wil hem vernietigen. Als je aan of sterf. Het stuk zou gepubliceerd worden in het te Leopoldstad verschijnde tijdschrift *Zuiderkruis* en de opvoering enkele jaren later door het Nederlands Kameroneel zou voor het eerst een neger-acteur in Vlaanderen openbaren: Clive Farell. De geschokte bewustwording van meneer Meulemans die zo snel mogelijk het verstoore evenwicht hoorde te herstellen had voor het toneel in België ook onverwachte gevolgen. Er werden nu in de kolonie inderijl een aantal activiteiten uit de grond gestampt om de indruk te wekken dat men het noodsignaal had begrepen en er wat aan te doen. (...)

Er werden nu jaarlijkse tournees naar de Kongo georganiseerd. Eerst voor de Fransstalige gezelschappen. Daarna - terwille van de pariteit - ook voor de Vlaamse. Deze tournees breidden zich onverhoopt op wonderlijke wijze uit tot in het land van Oom Krüger.

Het waren voor een klein land als België gedurfde culturele ondernemingen.

Maar zo min als hun Franstalige collega's traden de Vlaamse gezelschappen op voor de Kongolezen. Ze speelden er voor hun taalgenoten van de Vlaamse vriendenkringen. Deze clubs keken uit naar dit jaarlijkse evenement als naar een sociale opkikker. (...)

De innovatie van 'les spectacles populaires' (volksspelen ingericht om de verstoore gemoederen te bedaren) is wel het vermelden waard. Maurice Huisman (die later directeur van de Muntsschouwburg zou worden) had zowel Nederlandstalige als Franstalige teams naar de Kongo gestuurd om plaatselijk talent klaar te stomen voor shows vol natuurlijk en bruisend Afrikaans talent die hand in hand gingen met westerse hypocrisie. (...) De hoofdsteden van Kongo begonnen te trillen van tam tam, dans en gezang. De plaatselijke culturen, omgedoopt tot folklore, floreerden. De Europeaan bracht de cultuur van de

Afrikaan aan de oppervlakte, vrij onverwacht. (...)

Een prachtig programma, zoals dat door Jean Marc Landien was samengesteld, openbaarde echter een wereld van ongekend potentieel. Men weet nu tenminste welke schatten van zang en dans verloren zijn. Het trieste schouwspel van de Kongo heeft alle facetten vertoond. Alle stijlen werden er beoefend. Het meest de bloedige grand-guignol. Hoewel ik er later nog ben teruggekeerd, heb ik de grootste tragedie niet meer meegemaakt. Wél de operette-scène van een generaal die te Brussel voor een monument een krans legde met de historische woorden (in vrije vertaling): 'Sire, ze hebben uw Kongo verloederd.' Dat deze verloedering het prachtige werk is geweest van de 'Belgische beschaving' die hij diende, ontging hem totaal. Het groepje in vuile lappen gewikkelde wezens die in Bakwanga onze decors versleette op bevel van officieren, heeft wraak

AWANTING DIPLOMATIC IMMUNITY IN THEIR EMBASSY IN KIGALI BEFORE MOVING HIM AND HIS FAMILY OUT OF

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

doen. Niets kan mij afschrikken.' Niemand kan voorspellen hoelang het voor haar zin zal hebben dit te doen, en hoelang ze hiertoe de kracht zal hebben. Niemand ook kan haar verplichten dit te doen. Ik heb haar, toen we begonnen te werken, de vraag gesteld: 'Ben je er van bewust dat wij samen een engagement aangaan? Als je dit aanvaardt, kan je na de première niet zeggen: 'Ik stop, want ik hou het niet vol.' Toen heeft ze me geantwoord: 'Ik ga ook altijd door met lezingen geven, met boeken schrijven. Maak je maar geen zorgen om mij.' Pas nadien heeft ze ontdekt dat op het toneel staan

niet hetzelfde was als een lezing geven. Op het toneel ervaart ze dingen waarmee specifiek acteurs geconfronteerd worden. Zo overkomt het haar dat ze bezig is iets te vertellen en dat plots een herinnering uit haar kindertijd bij haar opwelt, bijvoorbeeld de eerste keer dat men haar op school vroeg of ze Tutsi of Hutu was en dat ze antwoordde dat ze dat niet wist. Toen heeft men haar gezegd dat ze Tutsi was. De schaamte die ze toen heeft gevoeld, kwam op het toneel plots als een golf over haar heen. Ze is toen beginnen wenen terwijl ze in haar verhaal over andere dingen moest praten.

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

ANNING OF RAID TO GO ON LATE TOMORROW. POSSIBILITY OF A TRAP NOT FULLY EXCLUDED, AS THIS MAY

de politieke oppositie ten tijde van het Habyarimanaregime. Die politieke klasse is intussen zo goed als weggezuiverd. De economische en politieke elite van de Tutsigroep die in de jaren vastig nooit weggevucht was uit Rwanda, krijgt bijvoorbeeld ook nauwelijks toegang tot de nieuwe leidende klasse. Onder beide (militair gestuurde) regimes van de afgelopen 27 jaar vallen dus grote groepen potentiële politieke én economische leiders uit de boot van beide etnieën. De macht bleef en blijft in handen van een zeer kleine oligarchie, gebaseerd op nauwe familierelaties (de term 'akazu', 'klein huisje' in het Kinyarwanda, wordt daarbij eens gebruikt) en/of gemeenschappelijke politiek-militaire belangen. Het behoren tot een bepaalde etnie is daarbij maar niet zij het zeer belangrijke factor.

symptomatisch voor de politiek-militaire krampen waarmee in Rwanda de samenstelling van een nieuwe leidende klasse telkens meer gepaard gaat, is de vlucht van de intellectuelen. Zo vluchtten de afgelopen jaren opnieuw honderden intellectuelen van Tutsi-komst het land uit, onder meer naar België, hoewel zij op het eerste zicht niets te vrezen hebben gezien de leiding van het land 'in Tutsihanden' is gekomen.

De erkenning van de misdaad 'genocide' was van doorslaggevend

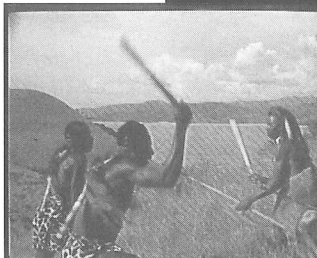
belang bij de beslissing van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties om het Rwanda Tribunaal op te richten. De term 'genocide' is in het Rwandadossier en in de rechtspraak over de tragedie van 1994 een sleutelbegrip geworden. Omdat 'genocide' zo nauw verbonden is met de etnische factor én met de eerste vonnissen van de verschillende rechtbanken over de misdaden in 'Rwanda 1994', volgt eerst een meer precieze omschrijving van dat begrip. Volgens de UNO-Conventie over 'de preventie en de repressie van de misdaad genocide', met unanimititeit goedgekeurd door de Algemene Vergadering op 9 december 1948, is sprake van genocide 'als het de bedoeling is een nationale groep, een etnische groep, een raciale groep of een religieuze groep geheel of gedeeltelijk te vernietigen door: (a) moord op leden van die groep, of (b) een zware aanslag op de fysieke of mentale integriteit van leden van die groep, of (c) het moedwillig onderwerpen van die groep aan levensomstandigheden die haar volledige of gedeeltelijke vernietiging kunnen veroorzaken, of (d) door maatregelen die geboorten binnen die groep tegengaan, of (e) door het gedwongen overplaatsen van kinderen van de geviseerde groep naar een andere groep.'

De omschrijving van de 'misdaden tegen de menselijkheid', die

genomen. Het groepje gevangenen in Katinga dat er met wezenloze gezichten bijstond wanneer we ons schminkten voor de voorstelling, die niet voor hen bestemd was, heeft wraak genomen. De zwarte boy in de officiers-kantine die ons bediende; de prostituée die op de hoteldeur klopte; de taxichauffeur die stopte; de jongetjes met de gezwollen buikjes die naast ons bedelden en zonder iets werden weggestuurd; de neger die door een blanke met een biljartkeu op het hoofd werd geslagen; de dienstbode die suiker had gestolen; zij allen hebben zich herhaaldelijk op ons gewroken.

En je kan ze niet eens ongelijk geven. Wij - met ons theater - hadden er niets te maken.

Uit 'Dramatisch Akkoord 14', 1981

THE COUNTRY. 11. FORCE COMMANDER WILL BE MEETING WITH THE VERY VERY IMPORTANT POLITICAL PERSON

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

Ze weet ook dat ze op een bepaald moment moet beginnen praten over de dood van haar man en van haar kinderen. Dat is verschrikkelijk hard. Dat vraagt om 'beheer' van de voorstelling. Ze heeft geleerd met zichzelf en haar emoties om te gaan. Ik zeg niet dat dit een 'acteursprobleem' is, maar het is er toch heel verwant aan. Om te weten wat het in haar binnenste teweegbrengt, of dit voor haar een catharsis is of juist niet, zou je met haarzelf moeten spreken. Soms zegt ze daar wel iets over. Ze heeft ook nood aan begeleiding. Elke avond, nadat ze haar monoloog heeft uitgesproken, heeft ze

de behoefte aan mensen rond zich heen.

Met uitzondering van Carole zijn de Rwandese acteurs geen professionele toneelspelers. Het zijn wel professionele kunstenaars: auteurs, componisten, vertolkers die in Rwanda of in ballingschap geleefd hebben. Sommigen van hen zijn 'bewakers van de traditie', mensen die een voorgeschiedenis hebben wat de artistieke praktijk betreft, maar die geen ervaring hebben met 'to pretend', met het spel van de acteur, met het 'doen alsof het echt is, terwijl het "vals" is'. Wij hebben hen gedeeltelijk gevonden toen we in Rwanda wa- >>

1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

BE A SET-UP AGAINST THIS VERY VERY IMPORTANT POLITICAL PERSON. FORCE COMMANDER TO INFORM SRS

het Rwanda Tribunaal ook moet beoordelen, is beperkter en veel eenvoudiger. Het gaat hier om zware misdaden op grote schaal tegen burgers omdat zij behoren tot een bepaalde groep, wat nationaliteit, etnie, ras of religie betreft. Nog uit de oprichtingsakte van het Rwanda Tribunaal dient zeker vermeld dat de precieze periode voor de te beoordelen misdaden (het jaar 1994) bepaald is vanuit de overtuiging dat de aanslag op het vliegtuig van president Juvénal Habyarimana (6 april 1994) de burgeroorlog en de genocide heeft ontketend, maar dat ook de voorbereiding van die misdaden moet kunnen onderzocht worden. Verder zal duidelijk worden dat, bijna zeven jaar later, ook hier elk woord telt.

De zwaarste straf die het Rwanda Tribunaal kan uitspreken is de levenslange hechtenis. De internationale gemeenschap, vertegenwoordigd door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, vindt, in tegenstelling tot de nationale Rwandese rechtbanken, de doodstraf onaanvaardbaar.

DE EERSTE PROCESSEN

Het Rwanda Tribunaal is bijzonder moeizaam van start gegaan.

De Verenigde Naties hebben het Tribunaal impliciet opgedragen om de topfiguren van het Rwandadrama te berechten en de 'kleine garnalen' over te laten aan de nationale justitie in Rwanda zelf. Toch bracht de openbaar aanklager eerst enkele lokale leiders voor de rechters. Pas in september 1998, vier jaar na de oprichting van het Tribunaal, werd het eerste proces afgerond: het proces tegen Jean-Paul Akayesu, burgemeester en voorzitter van een plaatselijke afdeling van de oppositiepartij MDR (Mouvement Démocratique Républicain) in Taba, Centraal-Rwanda. Jean-Paul Akayesu wordt onder meer beschuldigd van het aanzetten tot moord op 2000 Tutsi's in zijn gemeente. Hij heeft echter zijn onschuld bepleit en stelt dat hij in tegendeel alles heeft gedaan wat in zijn macht lag om nog meer moorden door losgeslagen bendes te voorkomen. Zijn basisstelling is dat hij geen vat kon krijgen op de moordende milities. Akayesu heeft levenslang gekregen maar gaat in beroep. Het proces in beroep moet nog beginnen.

Dit allereerste proces voor het Internationale Rwanda Tribunaal was allesbehalve een voorbeeld van smetteloze justitie. Ontsierend zijn de betwistingen over de vrije keuze van een advocaat door de beklagde, de sterke aanwijzingen dat de getuigen ten laste

DE DOOD VAN DE POSTKOLONIE

STEVEN VAN WOLPUTTE over de herontdekking van Afrika, een zoektocht naar een nieuwe identiteit.

1960 was het 'jaar van Afrika'. Leopoldstad werd Kinshasa, in Zuid-Afrika verving de Rand het Britse Pond, en niet minder dan zeventien voormalige kolonies werden Afrikaanse natiestaten. Het 'officiële' einde van het koloniale tijdperk werd pas afgekondigd op 21 maart 1990, met de onafhankelijkheid van Namibië. Toen, na meer dan een eeuw Duitse en Zuid-Afrikaanse overheersing, werd de voormalige *Kaiserstrasse* het huidige *Independence Avenue*. Maar tegelijk luidden de jaren negentig na de wereldwijde economische recessie aan de jaren tachtig reeds de zwanenzang van de 'postkolonie'. De onafhankelijkheidsbewegingen werden

gedragen door een verstedelijkte Afrikaanse elite. Zij spraken de 'taal van de blanke', hadden een westerse opleiding genoten en hadden zich ingeschakeld in de ideologie van vooruitgang en beschaving. De *évolués* (de naam zegt genoeg) spiegelde zich aan de westerse idealen: zelfbeschikking en emancipatie uit de traditie. Zij zouden hun nieuwe staat bouwen op het geloof in de macht en in een rationeel georganiseerde bureaucratie. Met de onafhankelijkheid werden ook de bestaande koloniale hogere en middenkaders 'geafrikaniseerd'. Hiertoe werd gerekruteerd uit dezelfde, verstedelijkte middenklasse. Maar de verjaagde *expatriés* keerden terug naar hun plantages en de economische wanverhoudingen maakten plaats voor meer subtiele en (cynisch genoeg) meer efficiënte vormen van uitbuiting. De onafhankelijkheid

bleek noodzakelijk voor het bestendigen van de onevenwichtige relatie tussen 'moederland' en 'kolonie', 'kolonisator' en 'gekoloniseerde'.¹ De kolonie was dus dood. Leve de postkolonie? In Centraal-Afrika werd het aanvankelijke optimisme gevolgd door een eerste ontuchtering begin jaren zeventig. Het nationale, moderne project had de hooggestelde verwachtingen niet ingelost. Maar het elan van de Afrikaanse authenticiteitsbewegingen kwam deze aanvankelijke ontgoocheling te boven. Door een herbronning en recuperatie van het eigen 'nationale' culturele erfgoed wou men breken met het negatieve beeld dat de kolonisator Afrika had voorgehouden, en een 'terugkeer' naar de eigen identiteit bewerken een identiteit die dus ook nieuw gecreëerd diende te worden. Tevens moesten

TOMORROW MORNING IN ORDER TO ENSURE THAT THIS INDIVIDUAL IS CONSCIOUS OF ALL PARAMETERS OF HIS

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

ren, op zoek naar kunstenaars die in die situatie nog probeerden om dingen te doen. Zo is er 'balletdirecteur' Tharcisse Kalisa Rugano: zijn voorstellingen zijn mengelingen van dans, poëzie, enzovoorts. In het begin heeft hij mee aan de voorstelling geschreven. Sommige van zijn acteurs hebben ons vervoegd. Dorcy Rugamba daar-entegen had horen spreken over dit project en is ons zelf komen opzoeken. Hij had tot dan toe in een absoluut stilzwijgen geleefd. Hij leed, wou niet aan het verleden herinnerd worden. Op een bepaald moment heeft hij tot zichzelf gezegd: 'Ik moet het verleden

opnieuw onder ogen zien, ik moet die mensen opzoeken.' Hij heeft er echt op aangedrongen deel uit te maken van het project.

ETCETERA: Wat betekent deze voorstelling enerzijds in de evolutie van Groupov en anderzijds in het traject van Jean-Marie Piemme?

PIEMME: Dat kan ik nog niet inschatten.

DELUCVELLERIE: Wat het werk van Groupov betreft, zijn er ook de

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

FIRST THING IN MORNING TO ENSURE HIS SUPPORT. 13. PEUX CE QUE VEUX. ALLONS-Y.....TO:

ogenachtige verklaringen hebben afgelegd, onder druk of tegen betaling. Ook heeft de internationale druk gespeeld, uiteraard aangewakkerd door het nieuwe Rwandese regime, om van dit eerste proces een voorbeeldproces te maken, en dus de zwaarste straf uit te spreken.

Het Rwanda Tribunaal krijgt trouwens af te rekenen met hardnekkige geruchten over corruptie en wanbeheer tijdens zijn eerste jaren. Een onderzoekscommissie van de Verenigde Naties heeft in grote mate het manke beleid van het Tribunaal bevestigd en enkele topfiguren werden vervangen. Op zes jaar tijd is het Rwanda Tribunaal aan haar derde openbaar aanklager toe: de Zwitserse Carla del Ponte, die ook openbaar aanklager is voor het Joegoslavië Tribunaal in Den Haag. Zij volgt bij het Rwanda Tribunaal de Canadese Louise Arbour en de Zuid-Afrikaan Richard Goldstone op.

HET PROCES KAMBANDA

Vanaf 1997 is het Rwanda Tribunaal erin geslaagd om een aantal sleutelfiguren van het oude Rwandese regime naar Arusha over te brengen, en werden de toonaangevende processen voortgevoerd. Van groot belang, en meteen het paradepaardje, werd het

proces tegen Jean Kambanda, eerste minister van de Rwandese interimregering die na de moord op president Habyarimana, bij het hervatten van de oorlog en tijdens de genocide en de zwaarste moordpartijen de politieke macht had overgenomen. Jean Kambanda werd pas op 18 juli 1997, drie jaar na zijn vlucht uit Rwanda, gearresteerd in Nairobi (Kenia). De verdreven eerste minister had nochtans reeds in december 1994 interviews toegestaan in zijn verblijfplaats in Oost-Zaire en daarin zelf gevraagd om voor het Rwanda Tribunaal te mogen verschijnen.

Tot verrassing van vele waarnemers én van zijn medegevangenen pleitte Jean Kambanda schuldig op de aantijging dat hij medeverantwoordelijk was voor de genocide in zijn land. Op één minder belangrijke beschuldigde na, hadden alle Rwandese beschuldigten tot dan toe onschuldig gepleit. (De Belg Georges Ruggiu, medewerker aan de extremistische Radio Télévision des Mille Collines, pleitte ook schuldig en werd op 1 juni 2000 zonder verder proces veroordeeld tot 12 jaar gevangenschap voor aanzetting tot genocide.)

Jean Kambanda kreeg op 2 oktober 1998 de zwaarste straf

de authenticiteitsbewegingen de motor worden van een inhaalbeweging die Afrika wou inzetten op het Westen. In Zaïre werd deze hernieuwde modernisering samengevat in het programma en de slogan Objectif 80. Men was lid van Mobutu's MPR (*Mouvement Populaire de la Révolution*) van bij de geboorte. Iedereen die het programma van vooruitgang en modernisering ondertekende (vooral de stadsbewoners) was een *citoyen*. En iedereen moest een 'burger' worden. Tijdens de jaren zeventig en tachtig groeit Kinshasa dan ook uit van een koloniale stad van een half miljoen inwoners tot een metropool van meer dan zes miljoen, vooral door de immigratie van jongeren uit de rurale gebieden. De *Recours à l'Authenticité* van de Tweede Zaïrese Republiek ging ook gepaard met het nationaliseren (de zogenaamde

Zairisation) van voorheen blanke mijnen, plantages en ondernemingen. Straten werden herbenoemd, woorden als 'profiteur', 'leegloper' en 'dief' werden uit het officiële vocabularium geschrapt, het gebruik van cosmetica om de huid 'blanker' te maken en het haar te ontkroezelen werd verboden.² Het Afrikaanse erfgoed en de voorouderlijke traditie werden hierbij echter geëvalueerd in westerse termen. Enerzijds was de blanke de verdrukker die men had verdreven. Anderzijds keek men op naar de *expatrié*, wiens kennis en macht men bewonderde, wiens droom (*le nègre blanc*) door de leidinggevende minderheid aan de samenleving als een spiegel werd voorgehouden. De stedelingen benaderden de traditie vanuit het standpunt van de moderniteit: vanuit idealen als zelfverwezenlijking, emancipatie uit de

traditie, en consumptie. Ze waren op zoek naar een Afrikaanse identiteit, verschillend van diegene die hen door de kolonisator werd voorgehouden, maar ze bleven zich met de 'blanke' droom identificeren. Even ambivalent was daardoor de houding tegenover het dorpen en de dorpelingen (*villageois*): de dorpelingen vormde als het ware een stille bedreiging voor de droom van modernisering en vooruitgang (nu niet langer belichaamd in de *évolué* maar in de 'burger' of de *citoyen*). Net als in het koloniale tijdperk beschouwde de 'burger' het dorp als een achtergebleven ruimte van bijgeloof, hekserij, polygamie en het onaantastbare gezag van de ouderen, een anti-ruimte. De Afrikaanse tradities werden na meer dan een eeuw te zijn verbannen en misprezen, herontdekt, maar enkel vanuit een westers perspectief. Men zocht naar

INVOLVEMENT. FORCE COMMANDER DOES HAVE CERTAIN RESERVATIONS ON THE SUDDENNESS OF THE CHANGE O

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

experimentele projecten, de 'clairières' waarover ik daarnet sprak. Die worden verdergezet, maar wij willen het spoor van de dialoog met de hedendaagse werkelijkheid niet verlaten. De vorm van *Rwanda 1994* is niet experimenteel, maar het is een vreemde, verrassende vorm.

ETCETERA: In het begin hebben we gesproken over een veelheid aan vormen. Drukt precies deze veelheid niet de moeilijkheid uit om over een thema als dit te spreken?

PIEMME: De veelheid aan vormen drukt het feit uit dat er geen 'hoofdtoegang' is tot de voorstelling. Men moet deze gebeurtenis benaderen doorheen partiële vormen die samenvloeien in de voorstelling. Van één enkele vorm die de hele voorstelling draagt, is geen sprake.

DELUCVELLERIE: Toch is er een dominerende vorm, die van het koor. *Rwanda 1994* wordt niet geschraagd door een schrijftuur van het fragment of van de collage. In de hedendaagse toneelschrijfkunst >>

4 3

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

BARIL/DPKO/UNATIONS NEW YORK FROM: DALLAIRE/UNAMIR/KIGALI FAX NO: MOST IMMEDIATE-CODE CABLE

toegewezen: levenslang. Dan pas komt de buitenwereld te weten dat ook rond zijn proces zeer veel betwisting bestaat. Jean Kambanda is in beroep gegaan en trekt nu zelfs zijn zogenaamde schuldbekenenis in. Met een uitvoerig dossier wil hij bewijzen dat hij volledig misleid werd door de openbaar aanklager en de onderzoekers van het Rwanda Tribunaal en dat hij geen rechtvaardig proces heeft gekregen. In essentie komt zijn betoog erop neer dat hij, als regeringsleider die op dat ogenblik aan de macht was, wél de politieke verantwoordelijkheid voor de genocide mee op zich wil nemen, maar niét de strafrechtelijke verantwoordelijkheid. Volgens Kambanda stond de interimregering destijds onmachtig tegen het geweld in het land. Zij kreeg geen vat op de losgeslagen militieën en op dat deel van de regeringssoldaten dat niet langer klassieke krijgsdaden verrichtte om het oprukkende RPF te bestrijden, maar koudweg onschuldige burgers, zowel Hutu als Tutsi, begon te vermoorden. In één adem voegt de voormalige eerste minister eraan toe dat ook het oprukkende Patriottisch Front (van de huidige Rwandese president Paul Kagame) medeverantwoordelijk is voor de tragedie van voorjaar 1994. Jean Kambanda wou naast zijn bekenenis over zijn eigen (politieke) verantwoordelijkheid, de ruimte om te getuigen, onder meer over

de rol en de verantwoordelijkheid van het RPF. Die ruimte heeft hij van het Rwanda Tribunaal (nog) niet gekregen. Integendeel. De rechters hebben zijn aanvankelijke schuldbekenenis zeer ruïng geïnterpreteerd en hem op grond daarvan strafrechtelijk veroordeeld. Verder klaagt Jean Kambanda aan dat hij geen vrije keuze van advocaat had en dat de beloofde bescherming van zijn vrouw en kinderen er niet is gekomen.

RECHT OP RECHT?

Het verloop van het proces Kambanda is illustratief voor de tekortkomingen van de internationale rechtspleging over het Rwandese drama. Vooreerst gaat alles zeer traag. Het Internationaal Tribunaal voor Rwanda heeft er bijzonder lang over gedaan om op kruissnelheid te komen. Oorzaken hiervoor zijn o.a. het slechte financieel en personeelsbeheer en het te snelle personeelsverloop van de onderzoekers en openbaar aanklagers. Ten tweede heeft het Tribunaal van meet af aan af te rekenen gehad met druk van het nieuwe regime in Rwanda. Het regime van Kagame legt er zich maar node bij neer dat het Tribunaal niet in Kigali is gevestigd, en dat het voor meer bevoegd is geworden dan voor 'daden van genocide'. De noodzakelijke samenwerking

bronning terwijl men zich tegelijk van de bron afsneed, men zocht naar een 'eigen' zelf dat echter louter in negatieve termen werd gedefinieerd.

ÉTAT SORCIER

Wat men doorgaans bestempelt als de 'postkolonie' is wezenlijk de zoektocht van het Afrikaanse, verstedelijkte middenveld naar een eigen identiteit. Na de onafhankelijkheid leven voornamelijk de bewoners van de stad of de Afrikaanse 'burgers' achter met een verminkt en tegenstrijdig zelfbeeld: ze ontleenden hun identiteit aan hun migratie naar de stad en het 'moderne' leven, maar dit betekende tegelijk dat ze hun eigen geschiedenis, hun eigen herinnering, hun eigen onderbewuste dienden te verloochenen. De naam van de ideologie van moderniteit en beschaving van 'verblanking'. Pogingen om hun culturele, voorouderlijke erfgoed te integreren in het leven in de stad, waren tot

mislukken gedoemd. Ze omarmden een ideaal (de belofte van een betere toekomst) en zelfbeeld dat eigenlijk weinig meer was dan de negatieve projectie van het westerse 'zelf'. Mede hierom lijkt het alsof de postkoloniale natie staat en machthebbers dit moderniteitsideaal parodiëren, in een burleske en groteske overdrijving van de koloniale erfenis.³ De Afrikaanse geschiedenis is, net als de Europese, een geschiedenis van continuïteit-in-verandering, waarin invloeden van andere tradities en andere beschavingen voortdurend worden geïnterpreteerd en geïncorporeerd. De tegenstelling 'traditioneel' versus 'modern' stamt uit de koloniale periode: het is een ideologische tegenstelling die zowel vroeger als nu voortdurend wordt ontkracht in het dagelijkse leven. Ook de 'postkolonie' is geen ondubbelzinnig of enkelvoudig gegeven. Het is een veelvoudige arena met vele dimensies. Hierbij komt dat Afrika enkel een geografische entiteit is. Vaak is de enige

band tussen de (post)koloniale natie staat en haar onderdanen het feit dat ze zich (toevallig) beroepen op hetzelfde grondgebied. In grote delen van Afrika lijkt de staat (de bureaucratische staatsvorm geërfd uit het koloniale tijdperk) zich te hebben teruggetrokken of is, daar hij niet bij machte bleek de voorgespiegelde welvaart te brengen, door de bevolking naar het achterplan verdrongen. De postkoloniale machthebbers eigenden zich niet alleen de attributen (zoals het luipaardvel) en prerogatieven van de gewoonterechtelijke machthebbers toe, maar speelden ook in op de verbeelding van hekserij. Zij lieten zich leiden door de onmiddellijke bevrediging van de eigen behoeften net zoals de heks in de collectieve verbeelding zich overgeeft aan kannibalisme en incest, aan het 'eten' van de eigen verwanten. Daarom wordt de staat, op zijn beurt, nu ook gepercipieerd in termen en metaforen die aan deze verbeelding van de antiorde

HEART OF THE INFORMANT TO COME CLEAN WITH THIS INFORMATION. RECCE OF ARMED CACHE AND DETAILED

RWANDA 1994

RWANDA 1994

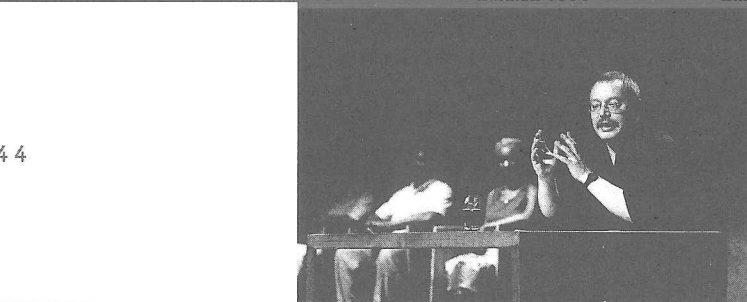
RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

4 4

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

12-xxx-xxxx INMARSAT: FAX NO: 011-xxx-xxxxx

SUBJECT: REQUEST FOR PROTECTION OF INFORMANT

zijn er schitterende voorbeelden van die manier van schrijven, zoals Heiner Müller. Maar er zijn ook heel wat voorbeelden waarbij men een vraagteken kan plaatsen. Soms geeft het gebruik van het fragment of de collage de indruk: 'Het is complex, dus gebruiken we een fragment.' Zo blijft men op de oever van de complexiteit staan, zonder zich 'erin te gooien'. Op die manier neigen vele collage- en fragmentteksten naar gemakzucht. Misschien zijn wij niet ver genoeg gegaan, maar we hebben alleszins geen collage gemaakt van dagbladartikels, van fragmenten uit getuigenissen, met een beetje

tussen Kigali en Arusha/Tanzania (de standplaats van het Tribunaal) verloopt moeilijk. Op de kwaadste momenten dreigt de Rwandese regering zelfs met de sluiting van het bureau van de openbaar aanklager, dat zich in Kigali bevindt, of met het weigeren van visa aan de onderzoekers van het Tribunaal. Toch hangt het aan die samenwerking af of er ook een degelijke rechtspleging aan plaatsvinden, d.w.z. of de onderzoekers van aanklager én verdediging vlot toegang krijgen tot de Rwandese getuigen 'op het terrein', of de veiligheid van die getuigen (tegen en voor de aanklaagde) verzekerd blijft, of de (dikwijls westerse) onderzoekers überhaupt op een veilige manier hun werk kunnen doen op Rwandese grondgebied, enz. De openbaar aanklager heeft zich de laatste maanden bijzonder verzoenend opgesteld tegenover het regime in Kigali, op het kruiperige af. Toch wordt het almaar duidelijker dat het dit regime niet in eerste instantie te doen is om een snelle en correcte rechtspraak, maar om de volledige uitschakeling van al wie met het vorige regime te maken had, ook wie géén bloed aan de handen heeft, en dus om de handhaving van zijn macht.

en derde probleem is dat het Tribunaal bij aanvang alleen enkele lokale machthebbers van voorjaar 1994 heeft aangepakt. En zelfs

dan verloopt er bijzonder veel tijd tussen de arrestatie en het begin van het proces. Sommige processen van arrestanten uit bijvoorbeeld 1995 zijn nog altijd niet begonnen. Toen de 'grote vissen' dan toch naar Arusha werden overgebracht vanaf 1997 vooral leden van de interimregering uit voorjaar 1994 en hoge militaire functionarissen slaagde de openbaar aanklager er aanvankelijk niet in om voldoende harde bewijzen te verzamelen omtrent hun strafrechtelijke verantwoordelijkheid om de processen te kunnen laten starten. Het voorbeeldproces tegen de eerste minister van die interimregering, Jean Kambanda, is daarenboven zoals aangegeven op een sisser uitgelopen, omdat hij zijn aanvankelijke schuldbekenenis heeft ingetrokken en in beroep is gegaan tegen zijn veroordeling. Het is nu afwachten hoe de volgende 'grote' processen zullen verlopen.

Verder heeft het Tribunaal veel aan geloofwaardigheid ingeboet door tot nog toe geen enkel lid van de andere strijdende partij van voorjaar 1994 aan te klagen, het RPF. De meest objectieve onderzoekers in het wetenschappelijke en journalistieke milieu zijn het er ondertussen, na ruim zes jaar, wel over eens geraakt dat ook de huidige Rwandese machthebbers rechtstreeks verant-

zijn ontleend. De vertegenwoordigers van de staat zijn niet langer leiders maar tovenaars: de staat (*l'état sorcier*) 'verslindt' zijn eigen onderdanen en wordt geleid door 'de politiek van de buik'.⁴ De bevolking heeft daartegenover nieuwe, 'glokale' organisatievormen bedacht die in belangrijke mate de functies van de staat (zoals rechtspraak, de organisatie van de economie, ordehandhaving,...) hebben overgenomen.

Zowel tijdens de koloniale als postkoloniale periode was er protest. Protest wordt in de archieven enkel opgeslagen indien er sprake is van gewapend verzet, 'rebellie' of 'insubordinatie'. Er werd echter ook 'stille weerstand' geboden. Tijdens het apartheidsregime bijvoorbeeld vormden de zionistische gezingskerken in Zuid-Afrika één van de krachtigste (zij het 'stille') uitingen van verzet. Zij brachten geen gewapend protest, maar richtten zich op het helen van de won-

den die door het regime werden geslagen. Zij boden hun volgelingen een identiteit die niet werd bepaald door hun uitsluiting uit de 'blanke' wereld. Het verzet van het volk kan ook de vorm aannemen van het groteske overdrijven, van ironie en parodie. Na de genocide van 1904-1908 van het Duitse rijk op de OvaHerero van Centraal-Namibië, begonnen de mannen zich te kleden in militaire uniformen. Zij organiseerden zich als het ware als een 'parodie' op het keizerlijke leger, met rangen en onderscheidingen. De vrouwen maten zich een overdadige 'Victoriaanse' klederdracht aan naar het 'voorbeeld' van de Duitse missionarismevrouwen. Toen de Duitse troepen eenmaal verslagen waren door de Zuid-Afrikaanse (in 1915), groeide deze 'parodie' uit tot een sociale en politieke beweging (de *Otruppa*, van *Truppe*) die, door een dicht netwerk van onderlinge bijstand en solidariteit, in staat was weerwerk te bieden aan de nieuwe bezetter

en later aan het apartheidsregime. De OvaHerero stichtten ook een eigen kerk, die elementen uit de voorouderlijke traditie versmolt met elementen uit de christelijke. Maar door Pretoria werden de *Otruppa* beschouwd als folklore en daarom als ongevaarlijk. Door de vooronderstellingen van het Westen te gebruiken onttrokken de bewoners van het Afrikaanse continent zich zo aan de controle van de kolonisator. Deze 'techniek' wordt ook vandaag vaak toegepast bijvoorbeeld in de ontmoeting met westerse toeristen. Maar deze 'parodie' bevestigt (ironisch genoeg) enkel het beeld van het 'traditionele' Afrika.

We kunnen stellen dat de 'postkolonie' in de eerste instantie de zoektocht inhoudt van de Afrikaanse stad naar een eigen identiteit in het licht van de westerse spiegel. Deze identiteit was echter gevangen tussen het ideaalbeeld van 'moderniteit' en de projectie van de ontkenning ervan in het dorp, in het

PLANNING OF RAID TO GO ON LATE TOMORROW. POSSIBILITY OF A TRAP NOT FULLY EXCLUDED, AS THIS MA

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

muziek, enz. Ik vind niet dat dat de manier is om het gevecht met deze 'reële materie' aan te gaan.

PIEMME: De veelheid aan vormen is voor ons niet hetzelfde als een heleboel vormen in een hoed te werpen, te schudden en dan te hopen dat daar een voorstelling uitkomt. Als het moeilijk is om een berg te beklimmen, dan moet je verschillende pistes uitproberen. Die pistes leiden tot gedeeltelijke resultaten. Pas als je al die pistes samenbrengt, krijg je een beeld van de berg. Ik vind niet dat deze

voorstelling aanvoelt als een hoopje fragmenten die dooreen gemeten zijn. Er is een constructie aanwezig, maar dan één die de verschillende vormen articuleert, een constructie in de tweede graad, een samenvoeging van vormen.

COLLARD: Binnen de duur van de voorstelling en het parcours van de toeschouwer, doet deze veelheid aan vormen een beroep op een veelheid aan waarnemingswijzen. Voor de toeschouwer is er de sensibiliteit, de rede, de muziek, het onbewuste, enz. Doordat we de

4 5

>>

DA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

ATTN: MGEN BARIL ROOM NO: 2052 TOTAL NUMBER OF TRANSMITTED PAGES INCLUDING THIS ONE: 2 1

woordelijk zijn voor op z'n minst een paar tienduizend moorden op onschuldige burgers in de loop van het jaar 1994. (Daarbij laten we de misdaden door het RPF voor en na het jaar 1994 buiten beschouwing, vermits het Rwanda Tribunaal daarvoor niet bevoegd is). Daarenboven menen toonaangevende analisten binnen en buiten Rwanda dat het RPF zelfs een zekere verantwoordelijkheid draagt voor de moorden door de extremistische milities op de Tutsibevolking. Het Front heeft immers wetens en willens de oorlog hervat terwijl het goed op de hoogte was van de kwetsbaarheid van de Tutsibevolking in het binnenland. Getuigen binnen het Patriottisch Front, die intussen het nieuwe Rwanda uitgevlucht zijn, vertellen dat volgens de toenmalige strategische plannen om na de aanslag op president Habyarimana na enkele dagen het land te veroveren, de dood van enkele honderden Tutsiburgers als aanvaardbaar beschouwd werd. Toen de snelle veroveringstocht niet verliep zoals gepland, heeft volgens die getuigen de leiding van het RPF de Tutsibevolking van het binnenland bewust opgeofferd aan de moordende milities van het oude regime, om koste wat het kost de macht te veroveren. Dat is wel gebeurd, maar slechts 100 dagen en één miljoen doden later. Als deze analyse geheel of zelfs maar gedeeltelijk klopt, is

dat van fundamenteel belang bij een eerlijke internationale rechtspleging over 'Rwanda 1994', en vooral bij het achterhalen van wat er echt gebeurd is in voorjaar 1994. Maar aan dit soort diepgravende rechtspleging is het Rwanda Tribunaal in Arusha nog lang niet toe.

Een laatste probleem met de rechtspraak van het Tribunaal is dat het principe van het 'vermoeden van onschuld', dat cruciaal voor een rechtvaardige rechtsgang, op dit ogenblik in Arusha weinig gerespecteerd wordt. De moderne rechtspraak is er immers op gebaseerd dat voor de rechtbank bewezen moet worden dat de beschuldigde zich aan specifieke misdrijven heeft schuldig gemaakt. Het kan nooit de bedoeling zijn dat de beschuldigde moet bewijzen dat hij of zij zulke daden niet verricht heeft. Wanneer op persbezoek gaat bij het Tribunaal (zoals ikzelf in juli 2000) stelt nochtans meteen vast dat in de ogen van de kaderleden van het Tribunaal alle beschuldigten als 'génocidaires' beschouwd worden: als schuldigen aan volkerenmoord. Elke nuance daarbij de overweging bijvoorbeeld dat de waarheid over de Rwandese genocide veel complexer is dan de schuld of onschuld van een paar tientallen beleidsvoerders, wordt daarbij met enige min-

traditionele erfgoed. In die zin veranderde er weinig na de dekolonisatie. De postkolonie nu ten grave gedragen. Meer nog dan vroeger verandert 'Afrika', soms vreedzaam, soms gewelddadig. Dit geweld heeft echter minder te maken met de etnische tegenstellingen (de 'stammentwisten' in het koloniale discours) die de westerse media gretig uitvergroten, maar meer met het geweld en het trauma van het koloniale verleden. 'Etniciteit', immers, is een uitvinding van de koloniatoren die strikte scheidslijnen vastlegde daar waar de grenzen tussen verschillende bevolkingsgroepen eerder vloeibaar en veranderbaar waren. Etniciteit (de kunstmatige creëering van etniciteit, opgetekend in officiële documenten en vastgelegd in landkaarten) was ook één van de steunpilaren van het apartheidsregime. Eén van de eerste beleidsplannen van het nieuwe Rwandese bewind na het trauma van 1994 was het uitvaardigen

van nieuwe identiteitskaarten zonder vermelding van *etnie*. Zo wordt na de kolonie nu ook de postkolonie afgeschud: ze maakt plaats voor een nieuwe identiteit die voornamelijk wordt gekenmerkt door hybriditeit. In de ware geest van het 'postmodernisme' worden elementen uit verschillende tradities in het dagelijkse leven met elkaar gecombineerd. Het is echter nog onduidelijk waarheen dit eclecticisme Afrika zal voeren. Het markeert zowel het einde van een tijdperk, als de mogelijkheid van een nieuw begin: de heruitvinding van Afrika.

¹ In dit verband kunnen we bijvoorbeeld wijzen op de cynische en perverse redenering om ontwikkelingsgelden te koppelen aan het 'respect voor de mensenrechten', of het *ecolonialisme van de top van Rio in 1992*.

² Zie René Devisch (1994), *De Gebroken Spiegel. Kinshasa's breuk met het Westen*, in: *Streven* 61 (11): 994-1008. Hij beschrijft deze periode en de hedendaagse gevolgen ervan in de *Kongolese hoofdstad*.

³ Zie Achille Mbembe (1992), 'Provisional notes on the postcolony', in: *Africa* 62 (1): 3-37.

⁴ Zie Bernard Hours (1985), *L'Etat sorcier. Santé publique et société au Cameroun*. Paris: Editions L'Harmattan, en Jean-François Bayart (1989), *L'Etat en Afrique. La politique du ventre*. Librairie Arthème Fayard.

A SET-UP AGAINST THIS VERY VERY IMPORTANT POLITICAL PERSON. FORCE COMMANDER TO INFORM SRSG

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

veelheid aan vormen konden 'uittesten', met verschillende reacties van het publiek tot gevolg, konden we soms intuïtief aanvoelen welke vormen nodig waren. Op sommige ogenblikken kon de muziek de tekst 'aflossen'. Na het getuigenis van Yolande bijvoorbeeld is alleen nog maar zang mogelijk op het toneel. Spreken kan dan niet meer, er is alleen muziek. Dat heeft ook te maken met de duur van de voorstelling en de complexiteit van het onderwerp. Het doet op een niet eenvoudige manier een beroep op ieder van ons. We hebben allemaal onze weerstanden - wij hebben ook de onze gehad

tijdens het werkproces.

ETCETERA: Sommigen onder jullie zijn vooraf naar Rwanda geweest. Anderen, zoals Jean-Marie Piemme en scenograaf Johan Daenen niet. Vanwaar dit verschil?

PIEMME: Er waren allerlei redenen om er niet naar toe te gaan. De belangrijkste voor mij was dat ik me niet op mijn gemak voelde bij een dergelijke reis. Het heeft iets van een 'kruisweg', en daar had ik

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

FORCE COMMANDER PUT IN CONTACT WITH INFORMANT BY VERY VERY IMPORTANT GOVERNMENT POLITICIAN.

chtiging van tafel geveegd. Uit de uitspraken van de rechters en het verloop van de processen blijkt helemaal niet dat zij een nimmer inzicht hebben verworven in het precieze verloop van de Rwandese tragedie van voorjaar 1994. In die zin ook al is het maar dat het Tribunaal nog maar aan de eerste processen toe is rijft dit (voorlopig) internationaal een gemiste kans.

ONNSCHULD? SCHULD?

In het Rwandese dossier blijkt het bijzonder moeilijk om dat noodzakelijke 'vermoeden van onschuld' staande te houden, zowel voor onderzoeksrechters als voor journalisten en mensenrechtenonderzoekers. Dat heeft wellicht te maken met het trauma dat wat alle 'Rwandawatchers' hebben opgelopen door de gruwelijke moordpartijen van voorjaar 1994.

agranter voorbeelden hiervan vinden we dus bij het Rwanda Tribunaal in Arusha, bij de processen in Rwanda zelf waarvan in de inleiding sprake was, maar ook bij de aangekondigde processen voor het Belgische Hof van Assisen (de dossiers Ntezimana, Miganiro, Mukangango en Kizito). Herhaaldelijk zijn deze beschuldigen in de pers en in dossiers van een overigens onbetrouwbare mensenrechtenorganisatie 'veroordeeld' voor daden die zij zelf

steevast blijven ontkennen. Het wordt nu afwachten of de volksjury van het Hof van Assisen voldoende afstandelijkheid zal bewaren om het dossier op zich te beoordelen, en hoe de verdediging die openbare veroordelingen zal gebruiken om de rechtsgang te betwisten.

Hierbij dient ook verwezen naar het onderzoek naar de aanslag op het vliegtuig van president Habyarimana op 6 april 1994, volgens de oprichters van het Rwanda Tribunaal het feit dat de burgeroorlog en de genocide heeft ontketend. Ondanks interessante nieuwe aanwijzingen dat het RPF mogelijk verantwoordelijk is voor die moordaanslag, weigert de openbaar aanklager van het Internationale Rwanda Tribunaal vooralsnog om het dossier te openen. Het argument dat dit onderzoek niet tot de bevoegdheden van het Tribunaal behoort is echter zeer betwistbaar. Het lijkt erop dat ook in dit geval de druk vanuit Kigali té groot is om de confrontatie te wagen.

CIJFERS EN FEITEN

Ter afsluiting enkele precieze gegevens over de huidige stand van zaken in Arusha. In totaal behandelt het Rwanda Tribunaal

FIRST THING IN MORNING TO ENSURE HIS SUPPORT. 13. PEUX CE QUE VEUX. ALLONS-Y.....TO

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

geen zin in. Maar misschien vergis ik mij compleet.

DELUCVELLERIE: Je hebt toen gezegd: 'Ik ken mezelf: als ik daar naar toe ga en ik zie al die gruwelijkheden met mijn eigen ogen, dan word ik cynisch.'

PIEMME: Eigenlijk betekenen die twee dingen voor mij hetzelfde. Als ik nog maar iets van een kruisweg voel, dan word ik uiterst cynisch. Die twee dingen zijn voor mij verbonden.

DELUCVELLERIE: De *Cantate van Bisesero* werd geschreven op basis van de onderzoeken van de organisatie African Rights. Met enkele van hun Rwandese onderzoekers hebben wij zeer nauwe banden aangeknoopt. Hun onderzoeken vormen de basis van de tekst. Ik heb een groot deel van het schrijfwerk voor mijn rekening genomen en Garrett List heeft de muziek gecomponeerd: wij zijn alletwee in Bisesero geweest maar diegene die aan de cantate haar vorm en structuur heeft gegeven, is Mathias Simons die zelf niet in Bisesero is geweest.

47

>>

A 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

INFORMANT IS A TOP LEVEL TRAINER IN THE CADRE OF INTERHAMWE-ARMED MILITIA OF MRND. 2. H

tot nu toe 44 dossiers. Acht processen in eerste aanleg zijn achter de rug. De helft van de veroordeelden is in beroep gegaan en één beroepsprocedure is al afgewerkt. Alle beschuldigen zijn tot nu toe schuldig bevonden en hebben straffen gekregen van 12 jaar tot levenslange opsluiting. Het Tribunaal zelf deelt de beschuldigen in vier categorieën in: de politieke leiders van voorjaar 1994, de militaire leiders, de journalisten, de hoge ambtenaren, en een categorie 'diversen' (met onder meer zakenlui, een dokter en een predikant). Drie vierden van de beschuldigen weet nog niet wanneer zijn of haar (er is één vrouw bij) proces zal beginnen. Sommigen van hen zitten al vier jaar in Arusha opgesloten, de meesten twee tot drie jaar.

HUTU, TUTSI, ENZ.

De Rwandese tragedie van 1994, én de tragedies ervoor en erna, zijn eerst en vooral het gevolg van een gewapend conflict om de macht over Rwanda. Daarbij wordt de etnische factor, het behoren tot de Hutumeerderheid (waarschijnlijk 85% van de bevolking) dan wel tot de Tutsiminderheid (wellicht 15%), door alle partijen als instrument in de strijd gebruikt. Voor een correcte analyse van wat er in 1994 gebeurd is en van de voortdurende strijd zowel voor als na dat cruciale jaar, is het nodig om steeds de etnische factoren in de context van die machtsstrijd te plaatsen. Daarom worden de betrokken partijen in deze analyse van de rechtspleging over de genocide en de massamoorden van 1994 aangeduid als 'Hutupartij' en 'Tutsipartij'. Zo is het bijvoorbeeld zonder meer fout te stellen dat het verslagen regime van president Juvénal Habyarimana een 'Huturegime' was, en het is al te eenvoudig en dus fout het huidige RPFregime in Kigali een 'Tutsiregime' te noemen. President Juvénal Habyarimana heeft zijn land 21 jaar lang bestuurd met en dankzij een elite die vooral uit Noord-West-Rwanda afkomstig was. Ze werd in meerderheid gerekruteerd uit de Hutubevolkingsgroep, maar belangrijke raadgevers en vooral economische handlangers behoorden dan weer tot de Tutsibevolkingsgroep. Zelfs de leider van de zo veelbesproken moordende militia Interahamwe, verantwoordelijk voor wellicht vele tienduizenden burgerdoden in voorjaar 1994, was van afkomst een Tutsi. De sterkste politieke - en langzamerhand ook militaire - oppositie binnen het Rwanda van de jaren negentig kwam uit Zuid-West-Rwanda en behoorde in meerderheid tot de Hutubevolkingsgroep. (Voor de kenners: minder dan 1% van de Rwandese bevolking behoort tot de Twa-bevolkingsgroep. Die heeft nooit een rol van betekenis gespeeld bij de politiek-militaire leiding van het onafhankelijke Rwanda.)

GEEN MEDELIJDEN MET SARAJEVO

JEAN BAUDRILLARD over Europa, waar de ellende van de wereld wordt verhandeld. (De originele tekst verscheen in *Libération* van 7 januari 1994.)

In het Arte-programma 'Le Couloir pour la parole', gelijktijdig uitgezonden vanuit Straatsburg en Sarajevo (op 19 december '93), gaat het om welke absolute superioriteit, welk uitzonderlijk statuut van geluk, wanhoop en totale desillusie verlenen. Die totale desillusie verschafte de Sarajevanen de mogelijkheid om de 'Europeanen' met misprijzen te behandelen, of tenminste met een sarcastische toon van vrijheid die afstak tegen de wroeging in het hypocriete berouw van 'die van de overkant'. De Sarajevanen hadden geen medelijden nodig. Zij hadden eerder medelijden met hun ellendig lot. 'Ik spuw op Europa,' zei één van hen. Niemand is vrijer of soevereiner dan wie met recht misprijst. Dat misprijzen richt zich niet eens op de vijand, maar op al diegenen die hun verpest geweten te bruinen leggen in de zon van de solidariteit. Men ze hebben er al zien voorbijkomen, van die goede vrienden. Volgens nog Susan Sontag, die in Sarajevo *Wachten op Godot* liet

spelen. Waarom niet *Bouvard en Pécuchet* in Somalië of in Afghanistan? Maar dat supplement aan culturele bezieling is het ergste nog niet. Het ergste is de neerbuigendheid en de inschattingfout wat betreft kracht en zwakte. Zij zijn sterk, wij zijn zwak. Wij gaan bij hen op zoek naar iets dat ons kan genezen van onze zwakte en ons realiteitsverlies.

Onze realiteit, dat is het probleem. We hebben er maar één, en we moeten ze zien te redden. Al was het met de ergste der slogans: 'We moeten toch iets doen. We kunnen niet niets doen.' Maar gelijk wat doen om de enige reden dat we het niet niet kunnen doen, is nog nooit een handelingsprincipe geweest, noch een vrijheidsprincipe. Het is hoogstens een soort kwijtschelding van de eigen onmacht en medelijden met het eigen lot.

De mensen van Sarajevo daarentegen hoeven zich die vraag niet te stellen. Zij bevinden zich in de absolute noodzaak om te doen wat ze doen, te doen wat moet. Zonder illusie over de uitkomst, zonder zelfmedelijden. Dat is reëel zijn, dat is in het reële staan. En dan helemaal niet de 'objectieve' realiteit van hun ellende, diegene die niet zou mogen bestaan en die ons medelijden opwekt,

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

4 8
COLLARD: Wat voor mij heel erg belangrijk was aan de reizen naar Rwanda, was het ontdekken van de dagelijkse realiteit van het leven in de derdewereldlanden. Uit de schok van die confrontatie heb ik mijn motivatie geput om op het thema van Rwanda te werken. De motivatie van vele mensen rondom ons was van theoretische aard. De schok echter van de confrontatie ter plaatse - niet als toerist, niet in het georganiseerde circuit van de driesterrenhotels, maar de ontmoeting van 'het verschil' op alle gebieden, economisch, cultureel, enz. - was een erg belangrijk element bij het samensmelten

van de groep. Zonder die reizen hadden we niet met de Rwandezenaars kunnen werken, zoals we dat nu hebben gedaan. Voor hen was het belangrijk dat we ons verplaatst hebben, dat we ter plekke zijn gaan kijken en dat we ons niet - zoals gewoonlijk gebeurt - tevreden hebben gesteld met het schrijven en werken op basis van wat anderen hadden geschreven. In de televisiewereld gebeurt dat constant: men zoekt artikels bij elkaar, en voedt zich dan met wat anderen geschreven hebben. Maar het is pas als men deze kennis confronteert met de realiteit dat men nieuwe dingen kan ontdekken.

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994
INFORMED US HE WAS IN CHARGE OF LAST SATURDAYS DEMONSTRATIONS WHICH AIMS WERE TO TARGET

maar wel diegene die bestaat zoals ze is – de realiteit van een actie en van een lotsbestemming.

Daarom zijn zij levend en zijn wij dood. Daarom moeten wij in onze ogen eerst de realiteit van de oorlog redden en die (meelijwekkende) realiteit in zekere zin opleggen aan hen die eronder te lijden hebben, maar die er, midden in de oorlog en de wanhoop zelf, niet echt in geloven.

Susan Sontag bekent in haar commentaren dat de Bosniërs zelf niet echt geloven in de wanhoop die hen omringt. Uiteindelijk vinden ze heel die situatie irreëel, waanzinnig, onbegrijpelijk. Het is een hel, maar een in zekere zin hyperreële hel, die nog hyperreëler wordt door de mediatieke en humanitaire afmatting, aangezien die de houding van de hele wereld tegenover hen nog onverstaanbaarder maakt. Op die manier leven zij in een soort waanvoorstelling van de oorlog – gelukkig maar trouwens, anders zouden zij de oorlog nooit kunnen verdragen. Niet ik zeg dat, zij zeggen het zelf.

Maar Susan Sontag, die uit New York komt, moet beter dan zij weten wat de realiteit juist is, aangezien zij hen heeft aangeduid

om haar te belichamen. Of misschien eenvoudigweg omdat zij en de hele westerse wereld, die realiteit het meest ontbeert. Men moet zich opnieuw een realiteit gaan maken daar waar het bloedt. Al die 'gangen' die wij graven om hen onze levensmiddelen en onze 'cultuur' te laten worden zijn in feite wanhoopsgangen waarlangs wij hún levendige krachten en de energie van hun ellende importeren. Nog maar eens een ongelijke ruil. Zij putte uit de radicale desillusie van het reële (inbegrepen van het principe van politieke rationaliteit dat ons beheerst, en dat wel degelijk deel uitmaakt van het Europees realiteitsprincipe) een soort tweede moed, de moed om datgene wat geen zin heeft te overleven. En die mensen gaat Susan Sontag overtuigen van de 'realiteit' van hun lijden, terwijl ze die 'realiteit' ondertussen uiteraard culturiseert, theatraaliseert opdat ze zou kunnen dienen als referentiepunt voor het theater van de westerse waarden waaronder de solidariteit.

Maar het gaat hier niet om Susan Sontag zelf. Zij is slechts de wereldse illustratie van een situatie die voortaan algemeen verspreid is. De ongevaarlijke en machteloze intellectuele

212-xxx-xxxx INMARSAT: FAX NO: 011-xxx-xxxxx SUBJECT: REQUEST FOR PROTECTION OF INFORMAN

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA

DELCUVELLERIE: Ik zou nog iets willen toevoegen. Aan het einde van zijn leven - ik geloof dat het in *De gesprekken van Darmstadt* was - heeft Brecht gezegd: 'Diegenen die theater willen maken om aan te tonen dat de wereld veranderbaar is, moeten zich in de eerste plaats niet met theater en met esthetiek bezighouden. Laat die eerst links liggen.' Wij hebben niet opgehouden daaraan te denken. In de eerste plaats zijn wij zonder vooroordelen aan het werk gegaan en dat lijkt mij heel belangrijk. In Avignon bijvoorbeeld was er een man die na de eerste zin van Yolande waarin ze zegt 'Ik

ben geen actrice', luidruchtig de zaal verliet. Dacht hij: 'Ben ik niet in het theater?' Daar zit iets heel 'moreels' in, maar ook iets dat veel dieper gaat. 'We gaan u meenemen naar elders, naar een andere plek... Als u niet bereid bent dat te aanvaarden en dingen te ontvangen, dan is er een probleem.' Wij hebben dezelfde houding aangenomen tegenover het onderwerp dat we wilden herscheppen. We wilden zonder vooroordelen zijn en ons niet meteen afvragen: 'Wat is de goede vorm hiervoor?' We wilden stap voor stap dingen ontdekken, oplossingen zoeken en de moeilijkheden overwinnen.' >>

4 9

1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

RWANDA 1994

DEPUTIES OF OPPOSITION PARTIES COMING TO CEREMONIES AND BELGIAN SOLDIERS. THEY HOPED TO PROVOK

HOE VERTEL JE EEN MASSAMOORD?

In 'Honderd jaar eenzaamheid' beschrijft GABRIEL GARCÍA MARQUEZ de moord op zo'n drieduizend arbeiders uit de bananenindustrie. José Arcadio Segundo is de enige overlevende. Een fragment.

'Er zijn nu vijf minuten voorbijgegaan,' zei de kapitein op dezelfde toon. 'Nog één minuut en dan openen wij het vuur.'

José Arcadio Segundo baadde in het kille zweet. (...) Dronken van de spanning en van de prachtige diepte van deze stilte en tegelijkertijd overtuigd dat deze menigte, geheel in de ban van de dood, door niets of niemand in beweging kon worden gebracht, ging José Arcadio Segundo op zijn tenen staan en verheef voor het eerst van zijn leven zijn stem. 'Schoften!' schreeuwde hij. 'Die ene minuut

krijg je van ons cadeau!'

Na die kreet gebeurde er iets wat hem geen schrik maar een soort van hallucinatie bezorgde. De kapitein gaf bevel tot vuren en veertien machinegeweren gehoorzaamden onmiddellijk. Maar het leek allemaal niet meer dan een klucht. Het was alsof de machinegeweren geladen waren met losse flodders, want men hoorde hun gretige geknetter en men zag hun fel oplichtend vuurspuwen wel, maar niet de minste reactie, geen stemgeluid, zelfs geen zucht viel te bespeuren onder de samengepakte menigte die als versteend leek in een plotseling verkregen onkwetsbaarheid. (...)

Meerder stemmen schreeuwden tegelijkertijd: 'Ga liggen! Ga liggen!'

De mensen van de eerste rijen hadden dat al gedaan, weggevaagd door de vlagen mitrail-

leurvuur. De overlevenden gingen niet op de grond liggen, maar probeerden naar het pleintje terug te keren en toen zwiepte de paniek met zijn drakenstaart en liet hen in één hechte golf opbotsen tegen de andere hechte golf die in tegenovergestelde richting kwam, in beweging gezet door het zwiepen van de drakenstaart in de tegenoverliggende zijstraat, waar de machinegeweren eveneens zonder ophouden vuurden. Zij zaten in de val en wervelden rond in een gigantische maalstroom die langzaam maar zeker afnam tot aan zijn eigen epicentrum omdat de randen - al draaiende en als bij het schillen van een ui - systematisch werden afgesneden door de onverzadigbare en methodisch werkende messen van het mitrailleurvuur (...)

wisselen hun ellende uit met die van de ellendigen, terwijl ze elkaar ondersteunen in een soort pervers contract – net zoals de politieke klasse en de samenleving der burgers vandaag hun respectievelijke ellende uitwisselen: de ene biedt haar voer, haar corruptie en haar schandalen, de andere haar kunstmatige tuipreklagen en haar inertie. Zo gaven Bourdieu en abbé Pierre zich nog niet zo lang geleden over aan een televisuele holocaust, waarbij ze het pathetische taalgebruik en de sociologische metataal van de miserie uitwisselden.

io slaat heel onze samenleving de weg in van het letterlijke medelijden', onder het mom van oecumenische pathos. Het is alsof, op een moment van immense spijt bij de intellectuelen en de politici – spijt gelinkt aan de paniek van de geschiedenis en van het avondrood van de waarden –, de kweekvijver der waarden en referenties opnieuw moet worden gevoed door een beroep te doen op die allerkleinste noemer: de miserie van de wereld. Alsof de jachtterritoria weer moeten worden voorzien van kunstmatig wild. 'Het is tegenwoordig in informatieve uitzendingen impliciet onmogelijk om op de televisie een ander schouwspel te tonen dan het lijden.' (Daniel Schneidermann) De slachtoffer-maat-chappij. Ik veronderstel dat ze langs die weg slechts uiting geeft

aan haar eigen ontgoocheling en aan de wroeging om een onmogelijk geweld tegen haarzelf.

Overal volgt de Nieuwe intellectuele Orde de wegen die de Nieuwe Wereldorde heeft gebaan. Overal zijn het ongeluk, de miserie, het lijden van de anderen grondstof en primitieve scène geworden. De bijpassende slachtoffergerichtheid van de mensenrechten fungeert als enige ideologie: een rouwideologie. Wie haar niet rechtstreeks en in eigen naam uitbuit, doet het per volmacht – er is geen gebrek aan tussenpersonen die in het voorbijgaan hun financiële of symbolische meerwaarde innen. Het deficit en het ongeluk, zoals de internationale schuld, worden verhandeld en doorverkocht op de speculatieve markt – hier de politico-intellectuele markt, die niet moet onderdoen voor het militair-industrieel complex uit een sinister verleden.

Elk medelijden situeert zich in de logica van het ongeluk, de ellende. Refereren aan het ongeluk, zelfs om het te bestrijden, verschaft het een grond voor eindeloze objectieve reproductie. In welk geval dan ook moet men, om iets te bestrijden, vertrekken van het kwaad en nooit van het ongeluk.

Het is waar dat het wel degelijk in Sarajevo is waar het theater van de transparantie van het Kwaad zich bevindt, de verborgen

ATTN: MGEN BARIL ROOM NO: 2052 TOTAL NUMBER OF TRANSMITTED PAGES INCLUDING THIS ONE: 2 1.

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

Rwanda 1994 speelt nog op volgende plaatsen in België: op 20 februari 2001 in Moeskroen, op 22 februari in Komen, op 8 maart in Braine-le-Comte, op 28 maart in Mons, en volgend seizoen in Louvain-la-Neuve. Info op tel. 04/253 61 23 (Groupov).

RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994 RWANDA 1994

THE RPF BN TO ENGAGE (BEING FIRED UPON) THE DEMONSTRATORS AND PROVOKE A CIVIL WAR. DEPUTIES WERE

toen José Arcadio Segundo weer wakker werd, lag hij op zijn rug in het donker. Het drong onmiddellijk tot hem door dat hij zich in een eindeloos lange, geruisloos voort-snellende trein bevond en dat zijn haar aangegeplakt zat van opgedroogd bloed en dat al zijn botten pijn deden. Hij voelde zich ontzettend slaperig. Vast van plan om nog een paar uur te slapen, draaide hij zich op de zijde die hem het minst pijn deed en toen hij bemerkte hij dat hij languit op de doden lag. In de hele wagon was geen plekje meer vrij, afgezien van een smal gangetje in het midden. Na het bloedbad moesten er een paar uur zijn voorbijgegaan, want de lijken bezaten al dezelfde temperatuur als gips in de herfst en ook dezelfde vastheid, als van versterend schuim, en degenen die ze hadden ongeladen, hadden de tijd gehad om te stuwten op dezelfde ordelijke manier waarop men trossen bananen vervoerde. In een po-

ging aan deze nachtmerrie te ontkomen, sleepte José Arcadio Segundo zich van de ene wagon naar de andere, in de rijrichting van de trein, en in de lichtflitsen die bij het passeren van slapende dorpen door de kieren van het hout drongen, zag hij de dode mannen, de dode vrouwen, de dode kinderen, die in zee zouden worden gesmeten als afgekeurde bananen. (...) Toen hij bij de eerste wagon was, waagde hij een sprong in het duister en drukte zich languit tegen het talud totdat de hele trein voorbij was. Het was de langste die hij ooit gezien had, bestaande uit wel tweehonderd goederenwagens en met een locomotief aan beide uiteinden en nog een derde in het midden. De trein voerde geen licht, zelfs niet de rode en groene rangeerlampjes, en gleed met geruisloze nachtsnelheid weg. Op de wagons zag hij de donkere bobbel van de soldaten met hun in stelling gebrachte mitrailleurs. (...)

Aangetrokken door de geur van koffie stapte hij een keuken binnen waar een vrouw met een kindje in haar armen gebogen stond over een fornuis.

'Goedemorgen,' zei hij, aan het eind van zijn krachten. 'Ik ben José Arcadio Segundo Buendia.'

Hij sprak de naam volledig uit, letter voor letter, om zichzelf ervan te overtuigen dat hij nog leefde. En daar deed hij goed aan, want toen de vrouw die magere, sombere gestalte in de deuropening had zien staan, hoofd en kleren onder het bloed en aangehaakt door de donkere ernst van de dood, had ze gedacht dat het een spookverschijning was. Ze herkende hem. (...)

José Arcadio Segundo sprak geen woord voordat hij de koffie had opgedronken.

'Het moeten er drieduizend zijn geweest', mompelde hij toen.